

ORCSIK KÁROLY

A magyar katolikusok helyzete a Délvidéken 1918 és 2018 között

Bevezető

A katolikus egyház természeténél és küldetésénél fogva nem nemzeti, hanem nemzetek feletti karakterrel rendelkezik. Kiváltképpen érvényes ez a Délvidékre, ahol az oszmán hódoltságot követő újratelepítésből kifolyólag az itt élő katolikusok különböző nemzetiségekhez tartoznak: magyarok, horvátok, németek, szlovákok, csehek, bolgárok valamint önmagukat románként definiáló beás románok. Rajtuk kívül még megemlíteném az első bánági telepések között lévő katolikus spanyolokat és azokat az elzászi franciákat, akik a 19. század közepéig megőrizték nemzeti identitásukat, majd az itt élő németiségbe olvadtak bele.

Nem beszélhetünk úgy a délvidéki magyar katolikuság történetéről, hogy ne ejtsünk szót a többi nemzetiséghez, elsősorban a németiséghez és a horvátságához, tartozó papokról és hívekről, illetve e népcsoportokat érintő problémákról, azok megoldására tett kísérletekről is. Az általam tárgyalt időszakban akadtak feszültségek a különböző katolikus népcsoportok lelkipásztorai és hívei között, ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy számos esetben kölcsönösen segítették és gazdagították is egymást.

Mivel a délvidéki katolikus magyarok szinte teljes egészében a Bácska és a Bánság Jugoszláviához került részében, tehát a jelenlegi szabadkai és nagybecskereki egyházmegyék területén élnek, ezért munkámban e két egyházkormányzati egység elmúlt száz évének történéseit tekintem át. A Szerémségben és Belgrádban élő magyar katolikusokra csak érintőlegesen térek ki.

1. A magyar katolikusok földrajzi elhelyezkedése a Délvidéken

1.1. Bácska

Az 1910-es népszámlálás és az egyházi összeírások szerint Szabadka, a Magyar Királyság harmadik legnagyobb városa, magyar többségű és szinte teljes egészében katolikus településnek számított. Ekkor ugyanis a 94 610 szabadkai lakos közül az összeírás 55 587 magyart, 33 247 horvátot, 3 514 szerbet, 1 913 németet és 100 szlovákot rögzített (Lelkes 1998, 536). A kisszámú református és evangélikus hívőt leszámítva a városban élő magyarok és németek döntő többsége, valamint a horvát lakosság egésze a katolikus felekezethez tartozott. Emellett a törvényhatósági jogú város közigazgatási területéhez tartozó kisebb településeken és tanyaikon is szinte kizárólag csak horvát-bunyevácok és magyarok laktak. A szabadkai Avilai Szent Teréz főplébániát, a maga 23 900 katolikus hívével, a kalocsai főegyházmegye legnagyobb plébániájaként tartották számon (Lakatos 2002, 280).

A bácskai színmagyar katolikus plébániák többsége a Ferenc-csatornától északra, zömében a Tisza-partján helyezkedett el, a magyarkanizsai, zentai, adai, óbecsei, topolyai és kishegyesi esperes kerületekben. Ezek határai hozzávetőlegesen megegyeztek a járáshatárokkal. Topolya és Kishegyes járásokban többséget alkottak ugyan a katolikus magyarok, de jelentős számban éltek mellettük református magyarok és németek, valamint evangélikus magyarok, németek és szlovákok is. A Közép-Bácskában található Kúla katolikussága nagy többségében szintén magyar volt, ám e járáshoz, illetve esperes kerülethez tartozó falvakban már német katolikusok éltek. Újvidék város katolikussága magyar, német és kisebb részben horvát volt.

A Duna mentén a katolikus hívek többségét a német ajkúak képezték. E területen magyar katolikus települések voltak Bezdán, Bácsgyulafalva, Bácskertes (Kupusina), Szilágyi, Gombos és Doroszló. A zombori járáshoz tartozó Nemesmilitics magyar és horvátok (bunyevácok) által lakott helység volt, Csonoplyán pedig a német többség mellett jelentős volt a magyar és a bunyevác

hívek aránya. A Duna partján fekvő Monostorszegen, amely feltételezhetően az egykori Bodrog várának helyén létesült, sokác horvátok éltek. Zombor jelentős tanyavilággal is rendelkezett, ahol a bunyevác hívek voltak többségben. A 30 593 lakost számláló vármegyeszékhely katolikus többségű város volt: az itt élő 11 881 ortodox szerben kívül ugyanis a 10 078 magyar, a 6 264 horvát és a 2 181 német lakos jelentős többsége a katolikus egyházhoz tartozott (Lelkes 1998, 656). Dél-Bácska német és horvát (sokác) katolikusai között egyértelműen kisebbségben életek a magyarok. Csupán két kisvárosban, Bácsón és Palánkán volt számottevő magyar katolikus lakosság. A Bácska egyetlen szlovák katolikus plébániája, Bácsújfalú (Selenča) is e területen található.¹

A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye tehát hagyományosan többnemzetiségűnek számított, legjelentősebb katolikus nemzetiségei a magyar, a német és a délszláv (illyrica), legjelentősebb katolikus nemzetiségei a magyar, a német és a délszláv² (illyrica) voltak. 1923-ban a Bácsi Apostoli Kormányzóság megalapításakor a magyar nyelvű plébániák aránya volt a legmagasabb.

1. táblázat: *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye plébániáinak nyelvi összetétele 1923-ban*

Plébánia nyelve	Arány
magyar	40%
német	14%
délszláv	2%
kétnyelvű	28%
háromnyelvű	16%
Összesen	100%

Forrás: Tóth 2016, 440

¹ A bácskai, bánási és szerémségi szlovákok az evangélikus felekezethez tartoznak.

² Az egyházi összeírások délszláv (illyrica) vagy szláv kifejezést használták azokra a hívekre, akik a bunyevác, a sokác vagy a horvát nyelvet beszélték, illetve e népcsoportokhoz tartozóknak vallották magukat.

A főegyházmegye nemzeti sokszínűsége a szétszakítás után is megmaradt, igaz a magyar oldalon a magyar plébániák aránya sokkal nagyobb lett, mint a határ Jugoszláviához került bácskai részen.

1.2. A Bánság jugoszláviai része

A Szent István király által 1030 körül alapított Csanádi Egyházmegye magába foglalta Arad, Krassó-Szörény, Temes és Torontál vármegyéket, továbbá Csanád és Csongrád vármegyék egy részét. Az egyházmegye kiterjedése az 1913-as schematismus szerint 34 912 km², a római katolikus hívek száma pedig 899 395 volt, akik lelki gondozását 248 plébánia látta el.

2. táblázat: A Csanádi Egyházmegye lakossága vallás szerint 1913-ban

Vallás	Lélekszám	Arány
Görögkeleti	1 084 325	47,52%
Római katolikus	899 395	39,41%
Református	89 582	3,93%
Evangelikus	74 644	3,27%
Görögkatolikus	57 504	2,52%
Zsidó	41 021	1,80%
Egyéb	35 413	1,55%
Összesen	2 281 884	100%

Forrás: Schematismus 1913

Az antant hatalmak által megkötött békeszerződések a Csanádi Egyházmegyét három részre osztották: Magyarország területén maradt 32 plébánia 248 850 hívővel, a Bánság Romániához eső részén 154 plébánia került Magyarország keleti szomszédjának fennhatósága alá 462 402 katolikussal.

A Csanádi Püspökség területéből 9 387 km²-t csatoltak a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz, az egyházmegye 248 plébániája közül 62 helyezkedett el a Bánságnak az új délszláv ál-

lamhoz került részén. Az 1921-es népszámlálás szerint e terület összlakossága 561 958 főt tett ki, akik közül 209 370 fő (37,2%) vallotta magát római katolikusnak, míg az ortodox hívek száma 306 414 (54,5%) volt. A teljesség kedvéért közöljük az 1922-ben készült egyházi statisztikát, megjegyezvén, hogy ez több szempontból sem tekinthető egészen pontosnak.

3. táblázat: A bánsági részek lakossága vallási hovatartozás szerint 1922-ben

Vallás	Lélekszám	Arány
Görögkeleti	333 655	40,50%
Római katolikus	202 460	29,43%
Evangélikus	27 340	3,98%
Református	12 761	1,85%
Zsidó	5 324	0,78%
Görögkatolikus	5 068	0,74%
Egyéb vagy nem nyilatkozott	101284	14,72%
Összesen	687 892	100%

Forrás: Erős 1993, 160

A bánsági részek katolikus lakossága körében a magyarok a németek mellett csak a hívek kisebb részét tették ki, de rajtuk kívül katolikus horvátok, bolgárok, csehek és szlovákok is éltek e területen. A török hódoltságot követően kisszámú katolikus magyar népesség is beköltözött a Bánság keleti részének városaiba, akik a németek mellett a lakosság kisebb hányadát képezték: Nagybecserekre, Nagyikindára, Versecre és Pancsovára. A német vagy szerb többségű falvakban csak elvétve jelentek meg ekkor magyarok. A magyarok betelepítését a Bánságba nem elsősorban a kincstár végezte, mint a svábok esetében, hanem e terület földesurai. Csókára 1782-ben érkeztek felső-magyarországi katolikusok, 1783-ban pedig a heves megyei Erdőtelekről jöttek magyarok Párdányba, akik a Béga folyó gyakori áradása miatt Ótelekre és más községekbe költöztek. A katolikus magyarok jó része Szegedről és környékéről vándorolt erre a vidékre. Így jelent meg a tér-

képen Padé (1784 és 1839), Szaján (1804), Udvarszállás (1835), Magyarszentmihály és Ürményháza (1840). A határőrvidék felszámolása után telepítették be Felsőmuzslyát (1876), bukovinai székelyekből települt Székelykeve és Sándoregyháza (1883). E települések jelentős magyar lélekszámuk miatt mindmáig a bánáti katolikus magyarság legjelentősebb bázisainak számítanak. Bálint Sándor kutatásai szerint szintén a „szögedi” katolikus magyar lakosság kirajzása jelent meg a következő bánáti településeken: Aracs, Beodra, Egyházaskér, Feketető, Hódegyháza, Kanizsamonostor, Terján, Majdán és Törökkanizsa (Bálint 1974, 140–141).

A csanádi egyházmegye 62 katolikus plébániája közül, melyek a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz kerültek, csupán 19 egyházközségben voltak többségben a magyar hívek és hét helyen – jobbára városokban – alkottak jelentős csoportot a németek mellett.

4. táblázat: *A Jugoszláviához került bánáti plébániák anyanyelve szerint*

Plébánia nyelve	Lélekszám	Arány
német	36	58%
magyar	19	31%
német és magyar	7	11%
Összesen	62	100%

Forrás: Schematismus 1935

1.3. Egyházkormányzat

Az első világháború előtt Magyarország területén a katolikusok öt egyháztartományba sorolva éltek. Ezek közül a zágrábi érsekség a szinte színhorvát egyházmegyéket, míg a gyulafehérvári-fogarasi görög katolikus érsekség a Rómával egyesült (elsősorban román és ruszin) egyházmegyéket foglalta magába. A másik három egyháztartomány (az esztergomi, az egri és a kalocsa-bácsi érsekségek) hívőinek nemzetiségi összetétele vegyes volt, de a magyar hívők a Felvidék és a Bánság kivételével mindenütt

túlnyomó többségben voltak (Sebők 1993). A csanádi és a pécsi püspökség – az erdélyivel együtt – a kalocsa–bácsi érseki tartományhoz tartoztak.

2. Erőfeszítések a délvidéki egyházmegyéek integritásának fenntartására (1918–1923)

Az 1918. november 3-án megkötött padovai fegyverszünet értelmében francia és szerb csapatok által megkezdődött a Magyar Királyság déli részének megszállása. 1918. november 5-én Živojin Mišić³ vajda kiadta a parancsot: katonái Szlavónia, Horvátország, Bosznia, Dalmácia megszállása mellett foglalják el a Szerémséget; a Bácskát a Baja-Szabadka; a Bánságot pedig északon a Maros, keleten pedig Temesvár vonaláig (Petrović 1996, 163).

Az I. szerb hadsereg Drina hadosztálya már Belgrád előtt északnyugatnak fordult. Kitűzött feladata Vukováron és Eszéken keresztül eljutni Baranyába és elfoglalni Pécsét. A szerb csapatok Belgrád körzetéből több irányba vonultak tovább. A Duna hadosztálynak Szerémség után a Bácskában Újvidék, majd Szabadka; a Morava hadosztálynak a Bánságban Nagybecskerek, Nagyikinda s végül Szeged; a Lovashadosztálynak Versecen keresztül Temesvár elfoglalása volt a kitűzött célja. A Szabadka felé haladó hadosztályból Szenttamásnál kivált egységnek Zombor elfoglalása, a Dunát Pozsarevác felett átlépő szerb erőknél pedig Fehértemplom, Reiscabánya és Orsova birtokbavétele volt a parancsuk (Petrović 1996, 162).

A szerb csapatok bevonulása során a katonák tisztelettel viselkedtek a helyi katolikus lelkipásztorokkal szemben. Magyarok és szlávok által vegyesen lakott településeken azért előfordult, hogy „Te Deum”, azaz ünnepi hálaadás megtartását kérték a helyi plébánostól. Mindazonáltal az ettől való esetleges elzárkózás nem járt következményekkel a lelkipásztorokra nézve. Kisebb-nagyobb atrocitások elsősorban az egyházi szolgálatban álló, de nem klerikus

---

³ Živojan Mišić (1855–1921) szerb vajda, az I. szerb hadsereg vezérkari főnöke.

személyeket, kántortanítókat vagy az egyházközségek szindikusa-
it érték, akik a helyi polgárőrség tagjaiként léptek fel a bevonuló
katonák túlkapásai ellen.

A reménytelen helyzetben, november 13-án, amikor a szerb
csapatok már Szabadkánál és Bajánál álltak, a magyar kormány
képviselői végül mégiscsak elfogadták a november 6-án még ál-
taluk visszautasított belgrádi katonai konvenciót. Az okmányt
Živojin Mišić szerb vajda, Paul-Prosper Henrys francia tábornok
és Linder Béla hadügyminiszter látták el kézjegyükkel. E jegyző-
könyvben foglaltak szerint a magyar kormánynak ki kellett ürí-
teni a Szeged–Baja–Pécs–Varasd vonaltól délre eső területeket. A
közigazgatás azonban a békeszerződésig továbbra is helyi magyar
hatóságok kezében maradhat (Halmágyi 1999, 33–34).

Várady Lipót Árpád⁴ kalocsai érsek és Glattfelder Gyula⁵ te-
mesvári püspök mindent megtettek annak érdekében, hogy a
szerb és francia megszállás ellenére egyházmegyéiket továbbra is
zökkenőmentesen kormányozzák. Mivel a megszállás az egyházi

⁴ Várady Lipót Árpád (1865–1923) érsek. 1888-ban szentelték pappá Te-
mesváron. Tanulmányi felügyelő és teológiai tanárként tevékenykedett a
Temesvári Szemináriumban, majd püspöki titkárként szolgált. 1890-től
miniszteri osztálytanácsos a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban.
1902-ben sebenicói címzetes püspöki címet kap Ferenc Józseftől. 1911-ben
győri püspök, majd 1914-ben kalocsai érsek lett. Több plébániát alapított
és templomot épített. Sokat foglalkozott a Bukovinában és az emigráció-
ban élő magyarokkal. Megalapította a Katolikus Háziasszonyok Országos
Szövetségét. Segítette a hadirokkantakat és a Trianont követően Magyaror-
szágra menekülteket.

⁵ Glattfelder Gyula (1874–1943) püspök. 1896-ban szentelték pappá. A szó-
noklattan tanáraként működött, a fővárosi Szt. Imre kollégium megalapító-
ja volt, amely a nehéz sorsú vidéki diákokat karolta fel. 1911-ben nevezték
ki csanádi püspökké. 1921-ben szembefordult a romániai agrárreform-
mal, ezért Románia kormánya eltávolítását követelte a Szentszéktől. 1923
márciusában elhagyta Temesvárt és Szegedre tette át székhelyét, ahonnan
egyházmegyéje Magyarország trianoni határain belül maradt részét kormá-
nyozta. Szegeden szemináriumot, Újszegeden tanítóképzőt és Szent Imre
kollégiumot alapított. Irányítása alatt fejeződött be a szegedi fogadalmi
templom építése 1930-ban. Szoros barátságban állt Klebelsberg Kunóval
és tevékenyen részt vett Szeged egyetemi várossá formálásában (Horváth
2018, 27–30).

struktúrát voltaképpen nem érintette, ezért a főpásztorok az antant csapatok bevonulására mint ideiglenes állapotra, egyházmegyéiket sújtó pillanatnyi nehézségekre tekintettek. Erről tanúskodnak számkunkra mindkét főpásztor körlevelei is (Lakatos 2016, 154).

A délvidéki főpásztorok viszonyulása a kialakult helyzethez megfelelt Csernoch János⁶ hercegprímás és a Magyar Katolikus Püspöki Kar törekvéseinek, melyek igyekeztek megőrizni a magyar egyházszervezet integritását. Csernoch folyamatosan egyeztetett e kérdéssel kapcsolatban a bécsi nunciussal.⁷

A magyar egyházi vezetés, ismervén a Szentszék első világháború alatti diplomáciai erőfeszítéseit, teljes joggal reménykedett erőfeszítéseik támogatásában. Bár XV. Benedek pápa (1914–1922) első világháború alatti pártatlanságához nem fér kétség, mégis meg kell jegyeznünk, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia mint Európa utolsó, magát hivatalosan is katolikus államnak definiáló nagyhatalma irányában bizonyos szimpátiával viseltetett. A pápa ebben a Habsburgok által vezetett többnemzetiségű birodalomban látta az Európában tomboló és azt a háborúba taszító nacionalista mozgalmak ideológiájának ellenpontját (Orcsik 2018b, 26). A szentszéki diplomaták tehát felkarolták IV. Károly titkos diplomáciai csatornákon, elsősorban sógora, Bourbon Sixtus párizsi herceg segítségével történt béketapogatózásait az antant hatalmak irányában. A magyar főpapok előtt ismeretes volt tovább-

⁶ Csernoch János (1852–1927) hercegprímás-érsek, bíboros. 1874-ben szentelték pappá. Budapesten lelkipásztor, majd Esztergomban szemináriumi tanár. Irodaigazgató, székesegyházi plébános, egyházmegyei cenzor. 1908-ban csanádi püspökké nevezték ki, majd 1911-ben kalocsei érsek, végül 1912-ben esztergomi érsek lett.

⁷ Mivel a Habsburg birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia idején is az uralkodó közös volt, ezért az Apostoli Szentszék követet (nunciust) a bécsi udvarba küldött, akinek megbízása azonban a magyar egyházhoz is szólt. (A birodalom, illetve a monarchia uralkodója nagykövettel képviselte magát a Szentszéknél.) Így 1918-ig nem beszélhetünk Magyarországról és a Szentszék közvetlen, diplomáciai jellegű kapcsolatairól, hiszen azok a közös külügyminisztériumon keresztül létesülhettek. A magyar püspökök pedig vagy a bécsi nuncius által, vagy közvetlenül érintkeztek Rómával (Gergely 1999).

bá a Szentszék államtitkárának, Pietro Gasparrinak 1918. április 20-án az Olasz Királyság Szentszékhez delegált diplomatája előtt kijelentése is: „Megmagyarázhatatlan, hogy milyen előnyöket hozhat Európa számára az Osztrák–Magyar birodalom szétrombolása, hiszen ez csupán a Német Birodalom hatalmának megnövekedéséhez fog vezetni! (...) Európa valódi érdeke tehát az Osztrák birodalom megőrzése és nem annak szétrombolása lenne” (Leonardis 2016, 35).

Csernoch bíboros a magyar egyház számára addig elképzelhetetlen állapotok miatt külső segítségben reménykedett. A hercegprímás előbb a csehszlovák hatóságok,⁸ majd a tanácsköztársaság tisztségviselőinek az egyházi hierarchiával szembeni túlkapásairól, esetenként üldözéséről állandóan informálta az Apostoli Szentszékét a nunciatúrán és az antant misszión keresztül. Kérte, hogy Magyarországon mint missióterület helyeztessék a katolikus egyház valamely nagyhatalom védelme alá. De ennek a kérésnek nem volt eredménye (Gergely 1999).

Míg a Felvidéken általánossá vált a szlovák alsópapságnak az egyházmegyék magyar vezetése ellen fordulása, addig a bácskai horvát papságról ez nem mondható el. Mindazonáltal a Bácskába bevonuló szerb csapatok azonnal felvették a kapcsolatot nemcsak a szerb, hanem a horvát származású világi és egyházi előjárók-

---

8 Az első súlyos sérelmek a magyar katolicizmust a Felvidéken érték. Amint a csehszlovák csapatok bevonultak (1918 novemberétől), megkezdődött az ottani magyar hierarchia elleni támadás. Ehhez segítséget kaptak a szlovákok lakta területeken az alsópapságtól. A cél a magyar vagy magyar érzelmű főpásztorok eltávolítása volt. Amint a hercegprímás később beszámolt róla, a nagyobb zavarok elkerülése végett az Apostoli Szentszék avval a tervvel foglalkozott, hogy a kassai püspököt, Fischer-Colbrie Ágostot, a csehek által okkupált felső-magyarországi területre kinevezi apostoli adminisztrátorrá, de a prímás ellenkezése folytán a tervtől elállt. Erre a cseh kormány kiutasította a nyitrai és besztercebányai püspököt, valamint a nagyszombati érseki helynököt. Ez alapjaiban sértette az esztergomi érsek joghatóságát, mivel a főegyházmegye szinte teljes egészében oda esett; de sértette az érsek-metropolita jogát is, hiszen az érintett két püspök az ő suffraganeusa volt; végül sérelmezte mint prímás, akinek joghatósága az egész országra kiterjed (Gergely 1999).

kal. Szabadkán már október 20-án összejövetelt tartottak a város horvát és szerb tekintélyes emberei Albe Malagurski, későbbi polgármester házában. Blaško Rajićot⁹ Zágrábba küldték informálódni, ahol a frissen megalakult Horvát Nemzeti Tanáccsal tárgyalt. Rajić később az újvidéki, majd a belgrádi nemzetgyűlésen többedmagával képviselte a szabadkai bunyevácokat és szerbeket. A szerb kormány részéről kecsegtető ígéretek kaptak a Bácska jövőbeli státuszával kapcsolatban a közös délszláv államban. Belgrád elsődleges célja az volt, hogy a bunyevác vezetőket Zágráb helyett magukhoz édesgessék. 1919. szeptember 22. és október 3. között a szerb vezetés még a párizsi béketárgyalásokon való bunyevác részvételt is lehetővé tette – egészen addig, míg jelenlétük terhére nem vált a szerb törekvések szempontjából: nyelvük és felekezeti hovatartozásuk ugyanis egyértelművé tette a párizsi „békecsinálók” számára, hogy ők nem a szerbséghez, hanem a horvátsághoz tartoznak (Csuka 1995, 15–17; 21–22). Egyes bácskai falvakban végzett szerb agitáció, amely a bunyevácokat a katolikus hit elhagyására és az ortodox felvételére ösztönözte, több bácskai horvát pap számára igen elgondolkodtatónak hatott (Lakatos 2016, 173).

Az egyházmegyei kommunikáció legfontosabb eszköze, a rendszeresen megjelenő egyházmegyei körlevél volt, melynek havonta megjelenő számai a szerb katonai parancsnokság területén található bácskai plébániákhoz is minden nehézség ellenére eljuttattak. Továbbra is rendszeresek voltak a papi áthelyezések úgy a Kolocsa–Bácsai érsekség, mint a Temesvári püspökség teljes területén. Működött a pénzforgalom is a délvidéki egyházmegyék egész területén, beszédtek a befizetéseket a papi nyugdíjalapba, és a tanítói nyugdíj-igényeket is rendszeresen bekérték Kalocsára. A

⁹ Blaško Rajić (1878–1951) katolikus pap. 1903-ban szentelték pappá Kalocsán. 1911-ben nevezték ki a szabadkai Szent Rókus templom plébánosává. Több bunyevác katolikus egyesület megalapítása fűződik a nevéhez, emellett a Dužijanca aratási hálaadás meghonosítója volt Szabadkán. 1923 és 1941 között a Bácskai Apostoli Kormányzóság általános helynöke, majd a világháborút követően is ezt a tisztséget töltötte be (Schematismus 1942, 284; Sekulić 1990, 169–170).

tanítói nyugdíjak folyósítását a jugoszláv részeken is megoldották, a bácsi plébánosra bízva annak kifizetését: az érintetteknek nála kellett jelentkezni a járandóságért. A különféle segélyek gyűjtése és folyósítása is folyamatos volt. Látjuk tehát, hogy Várady érsek az adott körülmények között igyekezett megtalálni a *modus vivendi*, hogy kifelé a szerb hatóságok, befelé pedig a papság, az egyházi alkalmazottak és a hívek számára is bizonyítsa a demarkációs vonallal megosztott egyházmegye működőképességét (Lakatos 2016, 154).

A kalocsai érsek a jugoszláv hatóságokkal való együttműködéséről tett tanúbizonyságot. 1919 januárjában felszólította a római katolikus iskolák igazgatóit és tanítóit az újvidéki *Narodna Uprava* által megkívánt hűségeskü letételére.

Várady érsek a *Narodna Upravánál* sikeresen járt közben a megszálló hadsereg által elkövetett egyházi vagyonnal vagy intézménnyel kapcsolatos túlkapasok ügyében. Így 1919 januárjában kelt levele hatására megszűnik a szabadkai Szent Antal nyomda lefoglalása, továbbá eléri a szintén szabadkai Délvidék című napilap betiltásának felfüggesztését. A kalocsa–bácsi egyházmegye megszállt déli részének küldött körleveleket a szabadkai Szent Antal nyomdában nyomtatták és közvetítették a papság felé az új délszláv közigazgatási hivatalok rendeleteit és kéréseit is.

1919. augusztus 25-én a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal aláírt békeszerződés véglegesítette a magyar–délszláv határt, ezért a szentszéki diplomácia 1921 folyamán egyre inkább sürgette a délvidéki főpásztorokat helynökök kinevezésére egyházmegyéjük idegen országba került részei számára. Várady érsek Evetovics János prépostot, bácsi plébánost kívánta kinevezni erre a tisztségre, aki a belgrádi kormánykörökkel is jó viszonyt ápolt. Az érsek Evetovics kinevezéséről tájékoztatta a délszláv kormányt is, ám annak hallgatása egyre nyilvánvalóbbá tette, hogy Belgrád azon fáradozik, hogy a Bácska elcsatolt területét kivonja a kalocsai érsek joghatósága alól (Lakatos 2016, 165–166).

Az 1918-as összeomlás után nemcsak a bunyevác papok egy csoportja lépett a politika színterére Blaško Rajić vezetésével, ha-

nem megtették ezt a bácskai magyar papok is. A délvidéki magyarok politikai tevékenységét az optálási jogra hivatkozva akadályozták ugyan a délszláv hatóságok, de már 1921-ben, tehát a Magyar Párt formális megalakulása előtt, az egész ország területén kiterjedt szervezkedés folyt. Ebben részt vettek a katolikus papok is, Szenttamáson Berecz Kálmán plébános, Topolyán Barsy Viktor plébános, Horgoson Virág István plébános, Adorjánban Horváth János plébános, Újvidéken Fáth Ferenc apátplébános, Magyarakanizsán Márton Mátyás prépost-plébános. Rajtuk kívül fiatal káplánok egész sora csatlakozott a mozgalomhoz (Csuka 1995, 51). Számos katolikus pap részt vett az 1921 májusában, Kutas-pusztán, egy tanyasi kúrián tartott megbeszélésen dr. Sántha György elnöklete alatt. Ekkor beszélték meg először a Magyar Párt programjának alapelveit. A lelkipásztorok jelenléte ezen a fontos eseményen egyértelművé teszi számunkra, hogy a kidolgozás alatt álló párprogram a kezdetektől keresztény nemzeti alapokon állt.

A helyzet a Bánságban a bácskainál sokkal bonyolultabb volt. A Monarchia összeomlását követően a csanádi egyházmegye legnagyobb részét betagolták a tiszavirág-életű Bánsági Köztársaságba (1918). A gyulafehérvári román nemzetgyűlés 1918. december 1-jén viszont e terület Romániához csatolása mellett döntött. A szerb katonai parancsnokság a Bánságban csak 1919. február 20-án tudta átvenni a hatalmat.

A győztes nagyhatalmak kétoldalú ígéretesei nyomán végül is a Bánságot kettéosztották, de Temesvárról kiharancsolták – francia katonai segédlettel – a szerb csapatokat (1919). Az egyházmegye északnyugati részén 1919-ben hónapokig a kommün uralkodott, míg a román királyi hadsereg intervenciójára került sor. Aradon, majd Szegeden a magyar ellenforradalom bontott zászlót és eljutott a Horthy-rendszerig (Bélteky 1996, 137).

Glattfelder püspök és XI. Pius pápa kapcsolata egészen személyessé válhatott már a pápa beiktatása után, ugyanis 1922-ben a püspök éppen audienciára indult XV. Benedek pápához, mivel az államtitkárság egy előterjesztést kért tőle a csanádi

püspökség jugoszláv részével kapcsolatban, de nem találkozhattak, mert a pápa időközben meghalt. A püspök az ügy fontosságára való tekintettel úgy döntött, hogy bevárja a pápaválasztást. Rövid időre Nápolyba utazott, járt Capri szigetén is, miközben a konklávét 1922. február 6-án pápává választotta Achille Ratti milánói érseket, XI. Piuszt. A pápa megválasztása után szinte azonnal fogadta a csanádi püspököt és elfogadta előterjesztését.¹⁰

Ennek értelmében Kovács Istvánt nevezték ki a Csanádi Püspökség SZHSZ Királysághoz került területének püspöki helynökévé (Horváth 2018, 43–44).

Akár Benedek pápának az Osztrák–Magyar Monarchia iránt érzett személyes szimpátiája, akár a Szentszék legitimista politikája az oka, de tény, hogy a katolikus egyház legfelsőbb vezetése csak XV. Benedek pápa halála után kezdte el a Monarchia utódállamainak egyházszerkezeti rendezését. Mindazonáltal az új pápa, XI. Piusz (1922–39) sem alapított a mai Vajdaság területén új püspökségeket, csupán apostoli kormányzóságokat hozott létre, melyek közvetlenül a Szentszék és nem egy adott egyháztartomány fennhatósága alá tartoztak.

Az apostoli kormányzóság (latinul *administratio apostolica*) olyan részegyház, melyet különleges és egészen súlyos okok miatt a pápa nem alakít egyházmegyévé, s lelkipásztori gondozását apostoli kormányzóra (adminisztrátorra) bízva (Egyházi Törvénykönyv 731.k 2 par.), aki az apostoli prefektushoz és apostoli vikáriushoz hasonlóan a pápa nevében gondozza a rábízott közösséget. Létesítésére általában olyankor kerül sor, ha egyházme-

¹⁰ A római utazás részleteiről Pacha Ágoston (1870–1954), püspöki titkár visszaemlékezésében olvashatunk: Február 12-én volt az új pápa megkoronázása. A püspök részére szereztem főpapi ruhákat s ő részt vett a hivatalos menetben. [...] A püspök nagyon sürgette, hogy miután már hetek óta várakozik Rómában, mielőbb audienciát kapjon az új pápánál. Meglepetésünkre a pápai meghívó már hétfő esti 6 órára szólott. A püspök eleinte latinul beszélt XI. Pius pápával, ki maga azután németre fordította a társalgást. [...] A pápa mindent jóváhagyott, amit az államtitkárság reánk vonatkozólag neki előterjesztett (Varga 2006, 365–366).

gye egy része a püspöki székhelytől különböző országba kerül. Az apostoli kormányzóság a kánonjogban rendkívüli megoldásnak számít (Erdő 1991, 241).

Az Egyházi Törvénykönyv idevágó rendelkezése világossá teszi számunkra, hogy a Kalocsa–Bácsi Érsekség, a Csanádi és a Pécsi püspökség ősisége, a mindenkori magyar király apostoli, illetve egyházszervezői joga, valamint a Szentszék utolsó nagy európai katolikus szövetségének, az Osztrák–Magyar Monarchiának darabokra szakadása kimerítették a „különleges és egészen súlyos okok” fogalmát, ami miatt a Délvidék elszakított területén nem azonnal új püspökséget, hanem apostoli kormányzóságot létesített a Szentszék.

Mindazonáltal el kell mondanunk, hogy az adminisztratívra egyházjogilag ideiglenes jellegű intézmény, azaz jelen esetben burkoltan benne volt az esetleges visszarendeződés lehetősége éppúgy, mint az önálló egyházmegyévé válás is (Tóth 2008, 125). Ez utóbbi történt a Romániával kötött konkordátum értelmében, amikor 1930-ban létrejött a Temesvári püspökség. A konkordátum kapcsán a Jugoszláviával folytatott tárgyalások elhúzódása, majd a szerződés felsőházi ratifikálásának megghiúsulása azonban megakadályozta, hogy a Délvidék esetében új egyházmegyék alapítása történjen meg. Így a Bácska, a Baranyai-háromszög és a Muraköz esetében, e területek 1941-es visszacsatolásakor egyházi visszarendeződésről is beszélhetünk.

A Szentszék 1920-ban pápai diplomát küldött a térségbe Hermenegildo Pellegrinetti bíboros személyében, akit XI. Piusz pápa 1922. május 24-én belgrádi nunciussá nevezett ki. Ugyanabban az évben az SZHSZ Királyság és a Szentszék elvi megállapodást kötött a délvidéki egyházmegyék ideiglenes kormányzásának kérdésében (Erős 1993, 152). 1923. február 10-i keltezésű szentszéki dekrétum értelmében a szombathelyi egyházmegyéből elszakadt plébániák (Muraköz) a maribori püspök apostoli kormányzósága alá kerültek. Ez a terület magába foglalta a mura-szombati és az alsólendvai esperességeket, 19 plébániával, 67 000 hívővel, akik közül mintegy 20 000 volt magyar (Sebők 1991).

A nagy többségében nem horvát, hanem magyar és német katolikus hívek alkotta két egyházkormányzati egység, a Bácskai, valamint a Bánáti Apostoli Kormányzóság felállítására is 1923. február 10-én került sor. Mivel az új délszláv állam politikai vezetői elképzelhetetlennek tartották, hogy nem szláv nemzetiségű személy töltsön be vezető állást és ezzel együtt jelentős hatalmat birtokoljon, Bácska élére kormányzóként Lajčo Budanović kalocsai egyházmegyes pap, míg a Bánság élére P. Ivan Rafael Rodić horvát ferences atya került. Ugyanakkor mindkettőjükéről el kell mondanunk, hogy anyanyelvi szinten beszélték a magyar és a német nyelvet is, tehát a pasztorálás szempontjából nyelvi nehézségek egyiküknél sem álltak fent. A szentszéki diplomácia kényesen ügyelt erre a részletre.

Végül a pécsi püspökség Jugoszláviához került részeiből (4 esperesi kerület, 28 plébánia, 70 000 hívő) létrejött az Észak-Szerémi és Dél-Baranyai Apostoli Kormányzóság 1923. november 1-én¹¹ és e terület a diákóvári (szerémi) Püspökség fennhatósága alá került. A Verőce megyei 13 plébániából csak a csepini volt magyar és horvát. A baranyai háromszögben pedig magyar, horvát és német volt a hívek nemzetiségi összetétele.

Említésre méltó, hogy a kényes politikai helyzet és a magyar kormány tiltakozása miatt ezek a dekrétumok nem jelentek meg a Szentszék hivatalos lapjában, az *Acta Apostolicae Sedis*ben, csupán az újonnan alakult bácskai és bánáti apostoli kormányzóság, valamint a diákóvári és a maribori püspökség hivatalos lapjai jelentették meg őket nyomtatásban.

1923. február 17-én közölték Várady Lipót Árpád érsekkel a szomorú hírt, hogy a Szentszék főpásztori jogköréből kivette egyházmegyeje nagy részét, a Bácska határon túli területét, s az újonnan kinevezett apostoli adminisztrátor, Budanović Lajos szabadkai plébános joghatósága alá rendelte. A már évek óta szívbeteg érsek számára tragikus fejlemény volt ez a szó szoros értelmében:

¹¹ Egyes munkák a Dél-Baranyai és Észak-Szerémi Apostoli Kormányzóság létrejöttét 1922. november 1-i dátumra teszik. Kutatásaim azonban ennek ellentmondanak, ezért az 1923. november 1-i időpontot adtam meg tanulmányomban (l. Sebők 1991).

korábban a pápai nunciának úgy nyilatkozott, hogy egyházmegegye szétszakítását nem fogja túlélni. 1923. február 18-án meg is halt, és február 21-én temették el Kalocsán, a főszékesegyház kriptájában (Lakatos 2016, 172).

3. A katolikusok helyzete az SZHSZ, illetve a Jugoszláv Királyságban (1919–1941)

A két világháború között a katolikus egyház legnagyobb problémái a felekezeti iskolák államosításával és az agrárreformmal voltak kapcsolatosak. E tekintetben a katolikus egyház sérelmei megegyeztek a magyar és a német kisebbség legégetőbb gondjaival. Azonban a magyarság felekezeti megosztottsága, valamint a katolikus egyházon belül a horvátok és a szlovének dominanciája miatt az egyházak Jugoszláviában a magyar nyelv, kultúra, öntudat fenntartása szempontjából nem tudták azt a centrális szerepet betölteni, mint például Erdélyben (Sajti 2004, 144).

Az egyházi tulajdonban lévő ingatlanokból származó bérleti díjak biztosították egyrészt a katolikus iskolák, a templomok és a plébániák fenntartási költségeit, másrészt az egyházi tisztségviselők és alkalmazottak járandóságát és nyugdíjalapját. Attól függően, hogy az adott földterületből származó jövedelmeknek milyen rendeltetése volt, léteztek templomi, plébániái, plébánosi, kántori továbbá iskolaalapi földterületek. Számos egyházközség rendelkezett továbbá ún. „szegényföldekkel” is, melyeket bérmentesen vagy jelképes bérleti díjért bocsátottak a rászoruló családok rendelkezésére. Mivel iskolai és tanítói földek teljesen, a többi birtokok pedig többségében az agrárreform hatása alá esetek, ezért a katolikus egyház elveszítette vagyonának jelentős részét, ami szinte lehetetlenné tette, hogy ellássa kulturális, szociális és iskolázási feladatait.

A születő délszláv állam a háború során tett ígéreteinek megfelelően már 1919 elején, tehát még a terület államjogi helyzetét tisztázó döntések előtt megkezdte az agrárreform végrehajtását.

Sándor régens 1919. január 6-ai kiáltványa alapján, amelyben az agrárkérdés „igazságos” megoldását és a jobbágyság maradványainak megszüntetését, valamint a nagybirtokok felszámolását ígérte, február 25–27-én közzétették az agrárreformot előkészítő rendelkezést. De már e rendelkezések előtt a hadsereg számos helyen megkezdte a katolikus egyház birtokainak lefoglalását, zár alá helyezését (Sajti 2004, 137). Erről a sajnálatos tényről beszámolt Várady Lipót kalocsai érsek a Narodna Upravával folytatott levelezésében, valamint az 1921. február 2-án XV. Benedek pápának írt jelentésében is, amikor a bácsi és a bajai érseki birtok kapcsán emelte fel hangját (Lakatos 2006, 169–170). E nagybirtokokból származó bevételek megszűnésével elsősorban a kalocsai érsekség központi intézményeinek, vagyis a papnevelő intézetnek, az érsekségi fő- és algimnáziumnak, a katolikus kollégiumoknak, a diáksegélyező alapoknak és az érsekség fenntartása alatt álló kórházaknak, árvaházaknak és szegényházaknak a működése került veszélybe.

Mivel a Szerb Királyság területén érvényben lévő iskolai törvény csak állami és magántulajdonban lévő oktatási intézményt ismert el, ezért e törvénynek az egész SZHSZ Királyságra történő kiterjesztése magával hozta az egyházi, az alapítványi és a községi iskolák államosítását. Fokozatosan háttérbe szorították, majd megtiltották az iskolán belüli hitoktatást. Ennek visszaállítására végül mégiscsak sor került az új államhatalom és az oktatási rendszer konszolidációja után.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1921. június 28-án kihirdetett alkotmánya elvben biztosította a vallásszabadságot. A katolikus egyház jogi helyzetét egy új konkordátumnak¹² kellett volna garantálnia, ami azonban többszöri próbálkozás után sem jött létre – elsősorban a Szerb Ortodox Egyház vezetőinek tiltakozása miatt. Attól tartottak ugyanis, hogy a konkordátum folytán a katolikusok az övékénél előnyösebb helyzetbe kerülnek. Az SZHSZ

---

¹² A konkordátum valamely állam és az annak területén tevékenykedő katolikus egyház kölcsönös viszonyát szabályozó nemzetközi szerződés az illető ország és a Szentsee között.

Királyság különböző területein a katolikus egyház jogi helyzete nagyon eltérő volt, mivel azt egymástól nagyban eltérő nemzetközi szerződések szabályozták. Horvátország és Szlovénia területén az 1855-ben kötött, a Habsburg Birodalom és a Szentszék közötti konkordátum volt érvényben, míg Bosznia-Hercegovina területén az Osztrák–Magyar Monarchia és a Szentszék között 1881-ben kötött konvenció érvényesült. Montenegróban az 1886-ban XIII. Leó és I. Miklós fejedelem között született konvenció, míg Szerbia területén az 1914-ben X. Piusz pápa és I. Péter király kötött megkötött konkordátum volt hatályban.

Az új egységes délszláv állam és a Szentszék közötti konkordátum megkötése tehát az SZHSZ Királyság megszületésétől fogva napirenden szerepelt. Az első tárgyalásokat 1921 őszén tartották, ám ezek sikertelenül záródtak. 1925-ben újra napirendre került a konkordátum kérdése, de ennek megoldását Stjepan Raidičtyal és a Horvát Parasztpárttal való megegyezéstől tette függővé a szerb vezetés. Sándor király a konkordátummal kapcsolatban többször is egyeztetett a szerb pátriárkával és sikerült őt meggyőznie arról, hogy e szerződés megkötése nemcsak az ország belső egységéhez, hanem annak pozitív nemzetközi megítéléséhez is hozzájárulna. Ortodox ráhatásnak tudhatjuk be, hogy a Szentszékkal folytatott tárgyalások során a délszláv kormány kísérletet tett az ószláv iszterizációs nyelvként történő elismertetésére a katolikus templomokban (Goluzá 2008, 237). Róma már az 1860-as évektől engedélyezte az ószláv esetenkénti használatát misék alkalmával, most azonban annak általánossá vagy kötelezővé tételét próbálták elérni a Szentszéknél. Komoly viták tárgya volt a püspökök kinevezésének joga is. Belgrád az ortodox egyház hagyományai alapján centralizációs törekvéseinek a katolikus egyházra történő kiterjesztése érdekében ediktóriális jogot követelt, a Vatikán pedig csak nosztrifikációs jogot kívánt adni az államnak. A magyar kormány diplomáciai csatornákon keresztül egyértelműen a Szentszék tudomására hozta, hogy határozottan ellenzi az ószláv liturgikus nyelvként történő bevezetését, mivel tisztában volt azzal, hogy ez az egyházon keresztül történő szlávosítás fontos eszköze lehet a

magyar katolikusok között. Másrészt Budapest, a magyar püspöki karral egyetértésben úgy vélte, hogy fenn kell tartani a Délvidéken a régi egyházmegyéek integritását. Ebben a kérdésben a délszláv kormány a Vatikánnal folytatott tárgyalások során nem ragaszkodott feltétlenül az egyházmegyéeknek a központjuktól való leválasztásához. Különösen az 1920-as évek radikális párti kormányai vélték úgy, hogy ezt a kérdést a konkordátum keretében kell majd szabályozni, addig elfogadták az átmeneti megoldást. 1922-ben az SZHSZ Királyság és a Szentszék elvi megállapodást kötött a délvidéki egyházmegyéek ideiglenes kormányzásáról. Ennek értelmében a Szentszék 1923. február 10-én Rafael Rodiçot a Csanádi Egyházmegye, míg Ljudevit Budanoviçot a Kalocsai Főegyházmegye SZHSZ Királyság fennhatósága alá került részének kormányzójává nevezte ki (Sajti 2004, 145).

Mivel Jugoszlávia számos jogalkotási és közigazgatási kérdésben a francia példát követte, ezért diktatúrája idején Sándor király a konkordátummal kapcsolatban is a franciáktól kért segítséget. 1931-ben Loiseu francia jogászt bízta meg azzal, hogy újraszövegezze a leendő konkordátumot, ám a dokumentum végső formája a király elleni merényletig (1934) sem készült el. Mindazonáltal a jugoszláv–vatikáni tárgyalások az 1933-as év folyamán új erőre kaptak és a francia jogász munkáját végül Bogoljub Jevtić kabinete fejezte be. 1935 tavaszán a szerződés már aláírásra készen állt, de június 24-én a Jevtić-kormány megbukott. Utóda, Milan Stojadinoviç is a konkordátum megkötése mellett foglalt állást, így arra végül 1935. július 25-én a Vatikánban került sor. A szerződést a Szentszék részéről Eugenio Pacelli (a későbbi XII. Piusz pápa), jugoszláv részről pedig Ljudevit Auer látta el kézjeggyével. A konkordátum a vallásszabadságon kívül garantálta a katolikus egyház számára a birtokjogot és az egyházi iskolák létesítésének jogát is a Jugoszláv Királyság területén. Továbbá szerepelt benne a Bánáti és a Bácskai Apostoli Kormányzóságok püspökségi rangra emelése is (Goluzša 2004, 259).

A Vatikánnal megkötött nemzetközi szerződés parlament általi ratifikálása azonban még évekig elhúzódott, mivel ezt a szerb

ortodox egyház minden eszközzel igyekezett megakadályozni. 1935. szeptember 13-án az ortodox püspöki szinódus petíciót fogalmazott meg a konkordátum ellen. A Stojadinović-kormány 1936 novemberében a parlament elé terjesztette a konkordátumot, de az ortodox egyház püspöki kara felszólította Stojadinovićot, hogy vegye le azt a napirendről. Egyúttal a Szent Szinódus felhatalmazást adott a püspököknek, hogy kiközösítsék az ortodox egyházból mindazon képviselőket, akik a konkordátum elfogadása mellett szavaznak. Továbbá elrendelte, hogy a konkordátum elfogadása esetén minden pravoszláv templomra 15 napon keresztül gyászlobogót tűzzenek ki. Végül a konkordátum ratifikálását levették az alsóház ügyrendjéről.

1937 júliusában a parlament újra napirendre tűzte a konkordátum ratifikálását. Ám az ortodox egyház ezúttal sem habozott hangot adni nemtetszésének. Július 19-én tüntetést szerveztek, amelyet mintegy 70 pap vezetett volna a székesegyházból a Miloš Fejedelem útján keresztül a Szent Száva templomig. A rendőrök a felvonulást megakadályozták és néhány embert, köztük Simeon szabácsi (Šabac) püspököt, megsebesítettek. Ez az esemény a „véres körmenet” néven került be a köztudatba. A tüntetésen egyébként a Kommunista Párt is képviseltette magát Milovan Đilas és Aleksandar Ranković vezetése alatt (Erős 1993, 170).

Az 1937. július 23-ai parlamenti ülésen végre 167 szavazattal 129 ellenében sikerült megszavazni a konkordátumot. A kormány azonban nem számolt azzal, hogy a konkordátum körüli vita minden olyan elégedetlenséget is felszínre hoz, amelyet a diktatúra elnyomó intézkedéseinek fenntartása váltott ki (Sajti 2004, 147). Mivel a fővárosban folytatódtak a konkordátumellenes tüntetések, ezért nem terjesztették azt a felsőház elé.

A Szentszék 1938 februárjában tiltakozását fejezte ki az aláírt és elfogadott konkordátum megbuktatásával kapcsolatban. A Jugoszláv Katolikus Püspöki Kar pedig 1938 májusában körlevélben foglalt állást a történekekkel kapcsolatban. Ebben a püspökök követelték a katolikus egyházak szabadságát, katolikus tankönyvek kiadását és a katolikus intézmények állami támogatását. Kijelen-

tették továbbá, hogy nem ismerik el államvallásként a pravoszláv vallást és követelték, hogy az állam egyházi ügyekben ne hozzon döntést a Katolikus Püspöki Kar véleményezése nélkül (Erős 1993, 170). A konkordátum körüli politikai csatározások miatt a katolikus egyház jogi helyzete Jugoszláviában nem rendeződött megnyugtató módon.

3.1. Egyházkormányzat a Bácskában (1923–1941)

A Bácskai Apostoli Kormányzóság (Administratura Apostolica Bachiensis)¹³ megalapításáról szóló 1923. február 10-én kelt dekrétum Lajčo Budanovićot¹⁴ a szabadkai Szent Teréz templom plébánosát nevezte ki a terület kormányzójává. A szabadkai nagyplebániára hívta össze a bácskai papságot február 13-án, hogy bemutassa e dekrétumot és ezzel átvegye az apostoli kormányzóság irányítását.

Az új kormányzónak hivatalba lépésekor megannyi nehézséggel kellett szembenéznie: az aula, a megfelelő épületek, a szeminárium és a papnövendékek hiánya egyaránt komoly gondokat

¹³ A Bács név előfordul még a következő alakokban is: Bacs(iensis), Bács(iensis), Bač(iensis), Bac(iensis).

¹⁴ Lajčo Budanović (Budanovich Lajos) Bajmokon született 1873. március 27-én. Kalocsán végezte a kisszemináriumot és a teológiát, majd 1897-es papszentelése után a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye papjaként több helyen teljesített szolgálatot. Káplán volt Hercegszántón (1897), Katymáron (1897–1898), a szabadkai Szent György Plébánián (1898–1902), Újvidéken (1902–1910) és Baján (1910–1911), majd plébános Béregen (1912–1919) és a megszállást követően a városi tanács kérésére Baján (1919–1920). 1912–1913-ban pánszlávizmus és magyarellenesség gyanújába keveredett, ezért a születő délszláv állam kiváló lehetőségnek bizonyult a számára. 1920-ban a városi tanács ráhatására Szabadkára került, a Szent Teréz Plébániára kapott plébánosi kinevezést. Ilyen minőségében lett apostoli kormányzó 1923. február 10-én. A Bácska visszacsatolása alatt a Vatikán felmentette kormányzói tisztsége alól, a magyar hatóságok pedig internálták, és Budapesten élt. 1944 végén visszatért Szabadkára, majd újra visszakapta apostoli kormányzói hivatalát. 1958-ban hunyt el Szabadkán (Schematismus 1942, 249; Schematismus 1968, 158).

okoztak számára. Budanović kormányzó nagy lelkesedéssel fogott a fennálló problémák megoldásához. Kinevezésének évében, 1923-ban elindult a kormányzóság papjainak szóló körlevelek rendszeres kiadása, továbbá megszervezte a kúriát, az egyházi bíróságot és a számvevő hivatalt. Általános helynökévé Blaško Rajičot nevezte ki. Hamarosan kidolgozásra került a kormányzóság területén működő egyházközségek szabályzata és ügyrendje is. Mivel a Szent Teréz plébánia épülete szűkös lett volna a kormányzóság működéséhez szükséges hivatalok számára ezért 1924-ben e célra megvásárolta a Szent Teréz templom közelében, a Harambašić utca 7. szám alatti épületet. A Szabadka városában tevékenykedő hitoktató lelkészek is itt nyertek elszállásolást (Beretić 2018a, 48).

Annak érdekében, hogy az új kormányzó a bérmálás szentségét is kioszthassa a hívek számára, Budanović kormányzót 1923. november 9-én apostoli protonotáriussá nevezte ki a Szentszék. A kormányzó késlekedés nélkül bejárta és vizitálta a rábízott terület plébániáit és megbérmálta az arra felkészült katolikus ifjúságot. 1927. február 28-án Budanović Lajost a Kréta szigetén található cisamo címzetes püspökévé nevezte ki a Szentatya. Püspökké szentelésére az év május 1-jén került sor Hermenegildo Pellegrinetti belgrádi apostoli nuncius mint főszentelő, valamint dr. Anton Bauer zágrábi érsek és dr. Antun Akšamović diakóvári püspökök mint társszentelők keze által.

A Bácskai Apostoli Kormányzóság plébániáinak nyelvi összetételéről 1927-ben készült részletes kimutatás. A plébániák száma ekkorra már 91-re növekedett.

5. táblázat: *A Bácskai Apostoli Kormányzóság plébániáinak nyelvi összetétele 1927-ben*

Plébánia nyelve	Lélekszám	Arány
magyar	32	35,16%
magyar többségű	13	14,30%
német	24	26,37%
német többségű	4	4,39%

szláv	5	5,49%
szláv többségű	4	4,39%
szlovák	1	1,10%
azonos arányban	8	8,80%
Összesen	91	100%

Forrás: Tóth 2016, 442

Mivel időközben három új plébánia alapítására került sor, ezért 1936-ban, a Bácskai Zsinat évében már 94 plébánia volt a kormányzóság területén. Közülük 44 egyházközség lélekszáma nagyobb volt, mint 4 500 fő, 50 plébánia pedig ennél kisebb hívőközösséget számlált. A kormányzóság legnagyobb plébániája a szabadkai Szent Teréz plébánia 23 500 hívővel, a legkisebb pedig a diaszpórában elhelyezkedő Mozsor a maga 394 katolikusával (Codex Bachiensis 1937, 26).

1936. június 30-án a szabadkai Szent Teréz templomban egyházmegyei zsinatot tartottak, amit több évig tartó, alapos munka előzött meg. A szinóduson kihirdették az 500 procanont tartalmazó Codex Bachiensist. A kódex mindazon részletes törvényeknek a foglalta, amelyek a jugoszláviai Bácska területére vonatkoznak és az Egyházmegyei alapszabályokban és körlevelekben megjelentek, valamint a hagyományokból átvéve szokássá váltak. A 170 oldalas Codex Bachiensis az egyházmegyévé szervezés jogi alapja lett. A Codex többek között a plébániai anyakönyvek szláv nyelvű vezetését írta elő, még a színmagyar plébániákon is. Tény, hogy Jugoszláviában csak az államnyelven lehetett hivatalos iratokat kiállítani, kivéve, ha valaki egyáltalán nem beszélte azt. Egyházmegyei zsinatként emlegették ezt a jelentős eseményt, holott egyházjogilag csak apostoli kormányzóság volt a Bácska területén. A Budanovičtyal kapcsolatos legnagyobb egyházjogi, egyben gyakorlati probléma az volt, hogy nem „ad nutum”, vagyis ideiglenes főpásztornak tekintette magát, hanem „residentialis”, vagyis megyéspüspöknek. Az „Administratura Bačiensis” (Bácsi Apostoli Kormányzóság) kifejezést csak a leghivatalosabb

iratokban használta, inkább a „Dioecesis Bačiensis” (Bácsi Egyházmegye) kifejezést alkalmazta (Tóth 2008, 128).

Budanović Lajos püspök a két világháború közötti időszakban 24 plébániát és 10 vikáriát¹⁵ is alapított. Emellett a hívek nagylelkű adakozásának és az Egyházmegyei Hatóság támogatásának köszönhetően 29 új templom és kápolna épült szerte az egész Bácskában. Ez a jelentős szám egyaránt mutatja a hívek buzgóságát és a Budanović püspök által vezetett egyházépítés szervezettségét is.

A Szabadka város területén megszervezett új egyházközségek a hívek és a kormányzóság támogatásával több templomot is építettek. 1931 és 1933 között felépült a Jézus Feltámadása templom a város keleti részén. Az újonnan szervezett Munkás Jézus és Kisboldogasszony egyházközségek számára 1929-ben a plébánia-épületek egy részét kápolnákká alakították, tervezvén a későbbiekben különálló templomépületek felhúzását is. Erre azonban a második világháborút követő érában már nem kerülhetett sor. A város északi részén található temető közelében is új vikáriát szerveztek és a közösség 1933-ban felépítette a Szent Kereszt templomot. Szabadka magyarlakta elővárosaiban is egyházközségek szerveződtek és templomok épültek: Kelebián 1936-37-ben az Apostolok küldetése, Palicsfürdön 1933-ban Szűz Mária királynő, Hajdújáráson (Hajdukovo) 1936-ban Keresztelő Szent János és Királyhalmán (Bački Vinogradi) 1939-ben Jézus Szentséges Szíve tiszteletére. Természetesen Szabadka horvát többségű elővárosaiban illetve a város közelében található bunyevác tanyavilágban is épültek templomok: Szabadka Sándor városrészében 1926-ban Szűz Mária, az Egyház Anyja, Békován (Bikovo) 1921 és 1936 között Szűz Mária Mennybevitele, Györgyénben (Đurđin) 1935-ben Szent József a munkás és Kisboszniában (Mala Bosna) 1930-ban Szent Sebestyén és Pál tiszteletére.

¹⁵ A vikária önálló lelkészség, melyek egy önálló lelképásztor (vikárius) vezet. A vikária egy meghatározott földrajzi területen élő katolikus hívek lelki gondozását látja el és rendelkezik saját anyakönyvekkel is. A vikária azonban a Codex Bachiensis szerint nem egyenrangú a plébániával (Codex Bachiensis 129–135 Procanon).

Zenta főterén 1914-ben kezdődött el az 1911-ben leégett Szent István király templom helyére egy monumentális épület felemelése. A szegedi dóm építésére kiírt pályázat második helyezett pályaművét kívánták felépíteni a zentaiak Csernoch János akkori kalocsai érsek (1911–1912) engedélyével, de a háború miatt a munkálatok csak lassan haladtak előre. A világháborút követően az új államhatalom az építkezés felfüggesztését rendelte el, mivel nehezményezték, hogy az új templom elkészülte esetén nem jutna kifejezésre a mögötte álló szerb ortodox templom. Így az 1914-ben felépült új plébániaépület földszintjét 1927-ben kápolnává alakították át. A Tópart városrészben viszont jóváhagyták a hatóságok a Szent Ferenc sebei tiszteletére szentelt templom építését (1938–39), emellett a Munkástelepen Kis Szent Teréz tiszteletére imaház épült 1929-ben.

Magyarokán 1939-ben neogótikus stílusban felépül a Szent Pál templom, Újvidék Darányi-telep városrészében 1931-ben az Árpád-házi Szt. Erzsébet, Zomborban 1924-ben Szent Kereszt, Gunarason 1925-ben Szűz Mária születése, Kúlán 1927-ben Szent Rókus, Bácsfeketehegyen 1938-ban Szűz Mária az Egyház segítsége tiszteletére épültek templomok a magyar katolikus hívek számára. Német katolikus közösségek is építettek templomokat, melyek közül az Apatinban álló, 1933 és 1934 között Jézus Szentséges Szíve tiszteletére emelt neoromán stílusú templom valódi műremeknek bizonyult. Az épület a jáki árpád-kori templomot idézi. Az evangélikus többségű Torzsán 1933-ban, az ortodox többségű Ópalánkán 1926-ban, Ófutakon pedig 1939 és 1940 között kápolna épült a hívek nagylelkű adakozásának jóvoltából.

Az új egyházközségek alapítása valamint az új templomok építése szempontjából elmondhatjuk, hogy ezek többsége a magyar ajkú katolikusok lelki javát szolgálta. Habár Budanović püspök nyíltan vallotta, hogy nem „magyar párti”, mégsem lehet azzal vádolni, hogy a magyar híveket az egyházszervezés vagy a templomépítés terén bárminemű diszkrimináció érte volna. A

magyar hívek társadalmi helyzetéből kifolyólag¹⁶ az ő egyház-községeik voltak leginkább rászorulva a kormányzóság finansziális támogatására ahhoz, hogy új templomokat tudjanak építeni. Ezt a támogatást pedig éppúgy megkapták, mint az egyházmegye horvát ajkú hívei.

3.1.1. A lelkipásztorok képzése

A papnövendékek képzése szintén a kormányzóság megoldandó problémái között szerepelt. Első szentszéki látogatása alkalmával, 1923-ben Budanović a bácskai katolikusok gondjai közül ezt a problémát emelte ki első helyen. A Szentatya bátorította őt a megoldáskeresésre. Így Budanović Lajos római látogatása után határozottan felhívja a papság figyelmét a papi hivatásokért való imádságra és az e célt szolgáló tevékeny együttműködésre az apostoli adminisztratúra vezetésével (Litt. Circ. Bač. 1923 II, 3).

A kormányzó 1924-ben kyszemináriumot létesített Bácsón. A diákok az előjárók felügyelete mellett magánúton végezték gimnáziumi tanulmányaikat, az osztályvizsgálókra pedig a Szabadkai Gimnáziumban került sor. A zentai Szent István király plébánia épületében is kialakítottak egy tanulmányi központot és bentlakást a kispapok számára.

1925-ben a kormányzó arra kéri a bácskai klérust, hogy a gimnáziumok és polgári iskolák diákjai között végezzenek hivatásgondozást. Budanović felhívása komoly visszhangra talált és ennek köszönhetően 70 diák jelentkezett, akik a papi hivatás csíráját érezték szívükben. 1925-ben Szabadkán képzés indult, melynek célja a reáliskolák 3., 4. és 5. osztályos tanulóinak gimnáziumi tanulmányokra való előkészítése volt. A különbözeti vizsgák sikeres letétele után a diákok immár gimnazistaként folytathatták tanulmányaikat a szabadkai, bácsi és a zentai ideiglenes kyszemináriumok növendékeiként (Haltmayer 1972, 247).

¹⁶ A Bácskában a magyar földnélküliek aránya a mezőgazdasági népességen belül sokkal magasabb volt a bunyevácokénál és a németekénél (Sajti 2004, 138; Csuka 1995, 50–53).

A küsszeminaristák számára, akik ekkor 117-en voltak, 1928-tól kezdve lehetőség nyílt, hogy tanulmányaikat a Travnik-i Érseki Gimnáziumban és Küsszemináriumban folytassák. Ez a délszláv állam területén található, jezsuiták vezette intézmény méltó utódának bizonyult a szintén jezsuiták irányította Kalocsai Küsszemináriumnak, ahol az első világháború előtt a bácskai gimnazista kispapok képzése folyt. Ezért a konzultorok 1928. július 3-án azt a döntést hozták, hogy feloszlatták a szabadkai, zentai és bácsi ideiglenes küsszemináriumi képzéseket és valamennyi kispapot Travnikba küldik (Litt. Circ. Bač. 1928). Mindazonáltal továbbra is Budanović püspök tervei között szerepelt a Szabadkai Küsszeminárium megalapítása, amire végül 1937-ben került sor. Ekkor a város központjában, a mai Gubecz Máté utcában vásárolt meg egy egyszintes épületet. A küsszeminaristák számára ez lett a bentlakás, ahol lelki képzésük is folyt, iskolai tanulmányaikat pedig a Szabadkai Főgimnáziumban végezték (Beretić 2018b, 48).

Az 1920-as években a papnövendékek egyetemi, illetve főiskolai tanulmányaikat Diakóváron, Splitben és Zágrábban végezték, majd 1931-től a teológusok közül többen is Szarajevóban folytattak teológiai tanulmányokat. A magyar és a német teológusoknak gondot okozott a szláv nyelv nem megfelelő ismerete. Továbbá meg kell említenünk azt is, hogy a különböző jugoszláviai teológiai fakultások sem voltak mentesek az egész országot átszövő nemzetiségi feszültségektől. Visszaemlékezésében így vall erről Nuszpl János dunacsébi plébános: „Ezekben a papnevelő intézetekben nem békés együttélést, hanem nemzetiségek szerinti elkülönülést tanultak a növendékek, sőt harcos nemzetiségi vitákhoz szoktak [...] Budanović erős kézzel irányította papjait és szigorúan felügyelte híveit. Így tudta átalakítani papságát is – leginkább a fiatalabb szláv nemzetiségűeket – a maga hasonlatosságára” (Sági 2017, 348).

Mindazonáltal fontos ténynek tekinthetjük, hogy a fentiekben ismertetett átgondolt hivatásgondozásnak köszönhetően a két világháború között sikerült konszolidálni a bácskai papság létszámát. 1933 és 1937 között 69 papot szentelt fel Budanović püspök,

akik közel fele magyar, egyharmada pedig német volt. Tehát minden próbálkozás ellenére sem kerülhetett sor arra, hogy a szláv ajkú papok túlsúlyba kerüljenek a kormányzóság lelkipásztorai között. Az aula és a központi intézmények vezetését Budanović erőskezű vezetőként hozzá hűséges embereknek juttatta, akik között a horvátok többségben voltak.

3.1.2. Szerzetesrendek a Bácska területén

A két világháború között a férfi rendek közül a kármeliták és a ferencesek, a női rendek közül pedig a Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata szolgáltak. Ez utóbbiak tanítórendként áldásos tevékenységet fejtettek ki nemcsak a katolikus szellemű leánynevelésben, hanem a nemzeti öntudat erősítésében is. Tették ezt elsősorban a magyar nyelvű egyházközségekben.

A Miasszonyunkról elnevezett, franciául Notre Dame Iskolanővérek Társulatát Fourier Szent Péter és Boldog Alix le Clare 1597-ben alapították leányok oktatására és nevelésére. A Kongregáció korszerű tanításának célkitűzése volt az egyik oka a nővérek gyors terjedésének Franciaországban. Hamarosan a Kongregáció német földre került, de a nővérek itt Wittmann Mihály püspök biztatására és Boldog Gerhandinger M. Terézia anya összefogásával 1833-ban Münchenben megalapították a Miasszonyunk Nővérek Társulatának új hajtását. Magyarországra Kunst József kalocsai érsek hívására érkeztek, aki csehországi útján megismerkedett Franz Mária Terézia anyával. Az érsek kérésére a rend három nővért küldött Kalocsára, akik megalapították az itteni rendházat. 1860-ra elkészült a zárda és a templom az érseki székvárosban. Ekkor Franz M. Terézia is Kalocsára érkezett, hogy átvegye az ottani zárda irányítását. Teréz anya ötven évig állt a társulat élén, egyénisége és kormányzása határozta meg a rend szellemiségét és fejlődését. Halálakor 30 rendháza volt a társulatnak, ebből 18 a Bácskában.

Az első világháborút követő események a rendet is érzékenyen érintették, a rendházak kétharmada került a trianoni határokra kívülre. A Bácsai Apostoli Kormányzóságban maradt nő-

vérek Budanović püspök önállósodási törekvéseinek részeként 1930. október 23-án Bácskai Iskolanővérek néven önálló kongregációvá alakultak. Budanović püspök segítségével Szabadkán anyaház céljára épületet vásároltak. Az önálló kongregáció első anyanővére Roza Kopunović lett. A Bácskai Iskolanővérek 22 helyen vezettek intézetet, ezek közül 11 helyen laktak magyarok, 5 helyen szláv ajkúak is, illetve 6 helyen német ajkúak. Ennek ellenére az apostoli kormányzó szláv nyelvűvé tette a rend belső életét, a nővéreket Horvátországba küldte tanulni (Tóth 2008, 129). A Kalocsai Iskolanővérek a következő bácskai településeken nyitottak és vezettek iskolákat: Óbecse (1868), Topolya (1869), Szabadka (1874), Bács (1876), Újvidék (1878), Temerin (1881), Mohol (1882), Zombor (1887), Péterréve (1891), Horgos (1897), Hódság (1899), Futak (1900), Palánka (1901), Magyarkanizsa (1901), Ada (1902), Szentfülöp (1905), Martonos (1908), Bácsszentiván (1909), Szenttamás (1912), Őrszállás (1913) és Kúla (1916). Közülük az újvidéki és a szabadkai leányiskola volt a legnépesebb.

Az iskolanővérek 1920-ig Bácscon, Zomborban és Újfutakon (Futog) árvaházat is fenntartottak. A bácsi Erzsébet árvaház 1884-ben nyílt meg az Iskolanővérek vezetése alatt. A költségeket Haynald¹⁷ érsek állta: 19 ezer pengő forintért épületet vásárolt, majd 61 ezer pengő forintot adományozott a működtetési költségek fedezetére. Az épület később egészségtelenné vált és Császka György érsek háromezer pengő forintos támogatásával 1895-ben új, alkalmasabb épületet vásároltak a nővérek és az árvák számára.

Haynald érsek Zomborban is alapított árvaházat, melynek 80 ezer pengő forintot adományozott. Az intézményt 1891. június

¹⁷ Haynald Lajos (1816–1891) érsek, bíboros. 1839-ben szentelték pappá. Esztergomban és Pesten szolgált. 1852 és 1863 között Erdély püspöke volt. Mivel minden erejével Erdély unióját sürgette, ezért a bécsi kormánykörök lemondásra szólították fel. IX. Piusz pápa Rómába hívta, majd 1867-ben kalocsai érsekként tért haza Magyarországra. Több templomot építtet a Bácskában, újjászervezi a katolikus iskolák működését, 1877-ben obszervatóriumot, majd 1879-ben küsszemináriumot alapít Kalocsán. Szívén viselte az egyházi oktatás, az egyházi zene, a tudományok és a jótékonykodás ügyét.

12-én Majorossy János püspök szentelte fel és 12 árvának nyújtott menedéket, akikről a kalocsai iskolanővérek gondoskodtak. Később Császká György¹⁸ érsek 10 ezer pengő forinttal támogatta az intézményt, 1892-ben pedig Császká György zombori árva-alap címen különített el egy bizonyos összeget, amely még négy zombori árva gyermek számára biztosította a bejutást (Kiss 1996, 78–80). Újfutakon szintén egy kisebb árvaházat működtettek a nővérek. A szerb csapatok bevonulása után a nővérek által vezetett árvaházakba a katonaságot szállásolták be. Mivel az iskolanővérek ki voltak téve a hatóságok zaklatásainak, ezért sokan Kalocsára, az anyaházba távoztak. 1920-ban hagyták el a zombori árvaházat, majd 1921-ben a zombori iskolát is, mivel a hatóságok egyetlen tanterembe zsúfolták össze az iskolanővérek tanulóit. Az újfutaki iskolában és az árvaházban is 1921-ben vált tarthatatlanná a nővérek helyzete. A moholi rendházba világi tanerőket költöztettek be, hogy nehezítsék a szerzetesi fegyelem megtartását.

Az impériumváltást követően született új iskolatörvény államosította az egyházi iskolák épületeit és a szerzetesek iskolai működése elé is akadályt gördített. Budanović püspök közbenjárására azonban – kisebb nagyobb szünetek után – a nővérek visszatérhettek volt iskoláikba, igaz az épület tulajdonosa és fenntartója immáron az állam volt. A két világháború között a Szabadkán tevékenykedő nővérek több mint 800 diákot tanítottak magyar és szerb osztályokban. A bunyevácokat ugyanis a királyi Jugoszlávia nem horvátoknak, hanem katolikus szerbeknek tekintette. Ennélfogva e diákok számára az oktatás nyelve is szigorúan szerb volt. A horvát nővérek azért igyekeztek horvát katolikus szellemben nevelni bunyevác diákjaikat. Természetesen a magyar nővérek is, lehetőségük szerint, erősítették diákjaik magyar öntudatát. Újvi-

¹⁸ Császká György (1826–1904) érsek. 1850-ben szentelték pappá. Nagyszombati és esztergomi szolgálata után 1891-ben nevezték ki kalocsai érsekké. Számos templomot építtetett a Bácskában, több esetben saját vagyonából áldozott erre a célra. A karmelita rend zombori letelepedését is elősegíti, anyagiakban támogatta őket. Rendezte a kántortanítók nyugellátását és számos jótékonyági kezdeményezést karolt fel egyházmegyéje területén.

déken is több száz magyar és német diákjuk volt az iskolanővéreknek, akik színvonalas katolikus oktatást nyújtottak számukra a Dunai Bánság székvárosában.

A ferences szerzetesek Szabadkán és Bácscon tevékenykedtek. Trianont követően e rendházak a horvát ferences provincia részei lettek. A barátok nagy múltra tekintenek vissza a Bácskában, jelenlétüket a török hódoltság alatt is megtűrték a hatóságok. A Bácskába vándorolt dalmaták (bunjevácok) között a barátok a hódoltság évtizedeiben is áldozatos lelkipásztori szolgálatot végeztek, majd ők lettek a felszabadult terület első papjai is. Ezért Szabadkán kiváltképp nagy megbecsülésnek örvendtek. A rendházban nyomdát működtettek és vezetésük alatt virágzott Szent Ferenc világi rendjének széleskörű hitbuzgalmi és karitatív tevékenysége a városban. Emellett a ferences világi rend csoportjai a Bácska számos más magyarlakta községében is jelentős szereppel bírtak.

A karmelita rend tagjai 1904-ben érkeztek Zomborba. A vármegyeháza tőszomszédságában építette fel számukra a város a rendházat, valamint a mellette álló Szent István király templomot. Az építkezéshez Császka György érsek is jelentősen hozzájárult. A délszláv állam megszületését követően a horvát provinciába tagolódtak be. Magyar és horvát szerzetesek egyaránt éltek a kolostorban. P. Statnić Tamás Gellért atya (1876–1956) a zombori karmeliták karizmatikus alakjaként írta be magát a város katolikuságának történetébe. Györgyéni (Đurđin) születésű bunjevác volt, aki tanulmányai folyamán tökéletesen elsajátította a magyar és a német nyelvet is. Többször volt elöljárója a zombori rendháznak és mindent elkövetett annak érdekében, hogy templomuk valódi lelki otthona legyen a különböző nemzetiségű híveknek. Latba vetette befolyását annak érdekében, hogy a hatóságokat eltérítse azon tervüktől, ami a karmelita templom homlokzatának tetején álló Szent István király szobor eltávolítására irányult. Sikkerrel járt és a két bástyaszerű torony között álló szobor mindmáig első Szent királyunk emlékét hirdeti. Az ortodox egyház helyi képviselőivel is jó kapcsolatot ápolt, igyekezett a lelki ökumeniz-

must és a testvéri megbékélést hirdetni és építeni. Isten szolgája Statnic Gellért atya boldoggá avatási eljárása jelenleg folyamatban van.

3.1.3. Hitélet és egyesületek

Az egyházmegye valamennyi plébániáján rendszeres misézés és hitoktatás folyt. Amikor sor került az egyházi iskolák államosítására és az ún. átmeneti időszakban a hitoktató papokat nem látták szívesen az oktatási intézményekben, a hitoktatás a templomokban vagy az egyház tulajdonában maradt más épületben folyt. Néhány év szünet után azonban visszatérhettek az iskolákba a hittanár papok és szerzetesnővérek.

Szintén minden magyar plébánián működtek Rózsafüzér Társulatok, akik imaláncban kapcsolták össze a hívőközösség tagjait. Az oltáregyesületek is kisebb csoportokba gyűjtötték a híveket. A közös imádság mellett feladatuk az oltárok díszítése és az úrnapi körmenetek megszervezése volt.

A Ferencesek Világi Rendjének tevékenysége is nagy jelentőséggel bírt számos bácskai magyar város és nagyközség plébániáján: a szabadkai, a magyarkanizsai, az óbecsei, a topolyai és a zentai ferences világi családok ténykedése példaértékűnek számított. A szabadkai rendház ferencesei rendszeresen meglátogatták a közösséget, hogy a Szent Ferenc-i lelkületben és egyúttal missziójuk fontosságában megerősítsék őket. Az első világháború után Szent Ferenc Harmadik Rendjének helyi csoportjai nagyban hozzájárultak a hívek valláserkölcsei és nemzeti ébredéséhez is szerte a Bácskában. Jótékonyági színelőadásokat és koncerteket, gyűjtéseket szerveztek a hadirokkantak, az árvák vagy a népkonyhák számára. Az írástudatlanoknak a téli időszakban tanfolyamokat szerveztek. A színházi előadásokon igyekeztek a nép minden rétegének köréből szereplőket toborozni. Az előadásokat a kántortanítók, a káplánok vagy a plébánosok tanították be. Az előadott darabok vallási témájúak és erkölcsnemesítő célzatúak voltak: Szent Ferenc, Szent Klára, Szent Erzsébet és Jairus lánya (Farkas 1940, 98).

Elsősorban a falusi plébániákra volt jellemző a katolikus olvasókörök működése, melyek tagsága, a kor szokásai szerint, férfiakból állt. Magvát leginkább az egyházközségi képviselő-testület tagjai képezték, akik más férfitagokat is toboroztak az egyesületbe. A helyi plébános, a káplán és a kántor vezető szerepet töltött be az olvasókörben. Missziójuk az erkölcsnemesítő irodalom hozzáférhetővé tétele volt, emellett a helyi plébános, kántortanító vagy vendég lelkipásztor rendszeresen tartott előadásokat a tagságnak. Idővel, a harmincas évek derekán ezekből az olvasókörökből számos faluban katolikus körök nőttek ki magukat, amelyek nem csak férfiakat, hanem asszonyokat és fiatalokat is tagságukba tömörítettek.

A katolikus jótékonyági nőegyletek leginkább a városokban és a nagyközségekben voltak jelen. Elnökük általában egy-egy tehetősebb orvos, ügyvéd vagy kereskedő felesége volt. A helyi plébános vagy káplán lelki vezetőként vett részt az egyesület életében. A nőegyletek tevékenységének súlypontja a jótékonykodás volt. A tagok adományai mellett gyűjtéseket is szerveztek, hogy csomagokat készíthessenek a hadiárvak és a nélkülöző gyerekek számára, de azok iskoláztatását is szívükön viselték. Rendszeresen szerveztek jótékonyági színielőadásokat, koncerteket és tematikus előadásokat. Valláserkölcsei témákban a helybeli lelkipásztorok, míg világi témákban (jog, politika, gazdaság, irodalom, nemzettudat erősítése) egyéb vendégelőadók bővítették a tagság ismereteit. A gyermekek számára is szerveztek foglalkozásokat, színi- és bábelőadásokat tartottak. A szabó-varró tanfolyamok mellett az egyesület hölgytagjai a betűvetés és az olvasás tudományára oktatták az írástudatlan cselédeket és napszámosokat (Farkas 1940, 40; 88–89; 120). Elmondhatjuk tehát, hogy a katolikus nőegyletek nagyban hozzájárultak a magyar polgári öntudat és felelősségvállalás kialakításához, valamint megerősítéséhez a vajdasági magyarok körében.

Az osztrák–magyar kiegyezés (1867) utáni években sorra alakultak meg országszerte a Katolikus Körök. Célkitűzésük a katolikus lakosság erkölcsi, kulturális és társadalmi előrehaladá-

sának elősegítése volt. Fontos szerepet töltöttek be a polgárosodás folyamatában a Délvidéken is. Bácskában az első katolikus kör Kúlán alakult meg 1868-ban Szakácsy Sándor helyi plébános bábáskodása mellett. Az első világháborút követően felélénkült a katolikus körök tevékenysége: ismeretterjesztő előadásokat és felolvasásokat tartottak, bálakat, színelőadásokat, tanfolyamokat és gyűjtéseket szerveztek. A többnemzetiségű katolikus közösségekben minden népcsoport saját kört alapított. A plébános ügyelt arra, hogy alkalmanként közös programjaik is legyenek, valamint rendezvényeikre kölcsönösen meghívják egymást. Szinte valamennyi egyesület keretén belül kórus is működött, amelyet a helyi kántor vezetett. Az egyházi kórusművek betanulása mellett, amelyekkel a templomi liturgiák színvonalát emelték, gyakorta szerveztek koncerteket is. Több város katolikus körében zenekar is működött, akik a helyi kórusral együtt is felléptek. Az 1930-as években szinte valamennyi körben ifjúsági alosztályok is alakultak. Ezeket gyakran a káplánok vagy fiatalabb tanítók vezették. Számos lehetőséget kínáltak az ifjak számára: magyar helyesírás és fogalmazás fejlesztése, német és eszperantó nyelvoktatás, gyorsírási tanfolyam, színjátszó csoport, asztalitenisz és sakk szakosztály. Tanulásra, készségfejlesztésre és szórakozásra egyaránt volt lehetőségük a fiataloknak, eközben pedig felekezeti és nemzeti hovatartozásukban is megerősödtek. Említésre méltó, hogy a magyar plébániák katolikus körei lelkipásztoraikkal az élen nagy lelkesedéssel kapcsolódtak be a helyi művelődési egyesületek, valamint az őket összefogó Gyöngyösbokréta munkájába (Farkas 1940, 119; 132–133; 143).

A horvát katolikus egyesületek is virágkorukat élték a két világháború között. A már korábban létező szervezetek, mint az 1878-ban alapított szabadkai Pučka Kasina, az 1895 óta létező Katolički Krug vagy az 1911-ben létesült Katoličko Divojačko Društvo tevékenysége újraszerveződött, emellett pedig számos új alapítású egyesület jelent meg a Bácskában: a Bunjevačko Momačko Kolo 1920-ban Szabadkán és a Bunjevačko Kolo 1921-ben Zomborban. A horvát-bunyevác katolikus szervezetek létrehozásában,

valamint az évenként megtartott Dužijanica aratóünnepség meghonosításában Blaško Rajić, a szabadkai Szent Rókus templom plébánosa hatalmas szerepet vállalt. Budanović püspök 1933-ban megalapította a Subotička Maticát. A katolikus nők és leányok a Dobrotvorna Zajednica Bunjevaka kereteibe tömörültek 1919-ben. A bunjevac és sokác katolikus parasztság számára is szerveződtek egyesületek szerte az egész Bácskában. Az egyetemi ifjúság összefogását a Szabadkai Egyetemen 1924-ben megszülető Hrvatsko Akademsko Društvo Ivan Antunović tűzte ki célul. A fiatalság nevelése terén pedig a Hrvatski Katolički Orao (1921) és a Hrvatski Sokol (1925) fejtett ki áldásos tevékenységet (Sekulić 1990, 168–169).

Budanović kormányzó több alkalommal is vezetett zarándoklatot Rómába és a Szentföldre. A bácskai hívek 1929 pünkösdjén XI. Piusz pápa aranymiséje alkalmából történt zarándoklata mégis különleges jelentőséggel bírt e zarándoklatok közül. Ekkor ugyanis a Szentatya felhívta a résztvevők figyelmét a laikus apostolkodás és az Actio Catholica szerepének fontosságára (Litt.circ. Bač. 1929 V, 23–27). Jugoszlávia horvát nyelvterületén e mozgalom már gyökeret vert Boldog Ivan Merz (1896–1928) tanúságtévő munkásságának hála. A Szentatya buzdító szavai nyomán e mozgalom Bácskában is elkezdte szárnyait bontogatni – nemcsak a horvátok, hanem a németek és a magyarok körében is.

A Keresztes Ifjúsági Egyesületek megalakulása a harmincas évek derekáig szinte valamennyi bácskai és jó néhány bánsági plébánián megtörtént. Vezetőjük az adott helység káplánja vagy plébánosa volt. Az egyes nemzetiségek külön-külön alakították meg a csoportjukat (keresztesek – križari – Christusjugend), de természetesen közös rendezvényeik is voltak a plébános vagy a káplán vezetése alatt. A helyi egyesületeket az egyházmegyei Katolikus Akció kapcsolta össze. A csoportvezetők havonta megkapták az Actio Catholica című körlevelet, amiben az adott hónapban feldolgozásra szánt témákat készítették elő a szerkesztők. Ez nagyban megkönnyítette a csoportvezetők munkáját és elősegítette a tagokkal való szakszerű lelkipásztori és nevelői foglalkozást. A

magyar nyelvű körlevelet az Akció magyar referense, Varbai Jenő székesegyházi káplán, később pedig újvidéki vikárius szerkesztette. A különböző nemzetiségű kereszties ifjúsági csoportoknak szánt körlevelek nem voltak uniformizálva, mivel mindegyik kisebbség katolikus ifjúsága más és más nehézségekkel nézett szembe. A magyar és horvát munkás és földmunkás fiatalságot elsősorban a szakszervezetek által terjesztett kommunista eszmék veszélyeztették. Ezért a velük való foglalkozások során külön hangsúlyt fektettek az egyház szociális tanításának megismertetésére, valamint a marxista-leninista tanok kritikájára, a kommunizmus ateista voltának bemutatására. A német katolikus ifjúságot viszont a nemzetiszocialista eszmék előretörése veszélyeztette. Ezért a sváb kereszties csoportokban a Harmadik Birodalom szélsőjobboldali vezetőinek és ideológusainak (Hitler, Rosenberg, von Darrè) keresztény- és főleg katolikusellenes megnyilatkozásait vették górcső alá. A német kereszties ifjúság helyi sejtjeit a Christusjugend és a Marienbund kapcsolta össze (Actio Catholica 1937. április; Kann ein Christ „Erneuer“ sein?; ADS Actio Catholica, 1936, 1937, 1938).

A bácskai német papság, a hitleri hatalomátvételt követően egyre fokozódó, a jugoszláviai német ifjúságot is megcélzó nemzetiszocialista és újpogány propaganda ellen vette fel a kesztyűt. Tették ezt nem csak az egyes plébániai közösségekben, hanem szervezett módon is, az Actio Katholica keretein belül. A szilbereki (Bački Brestovac) születésű Andreas Moulliont, a Szabadka-kertvárosi plébánia első lelkipásztorát, később püspöki titkárt bízta meg Budanović Lajos kormányzó a Katolikus Akció német nyelvű szekciójának vezetésével. Emellett ő lett a bácskai német ajkú kereszties ifjúság referense is. Az Újverbászi Német Főgimnázium és Tanítóképző hitoktatói és tanárai kezdeményezésére az Actio Catholicán belül létrejött a Verbászi Kör, melyhez csakhamar olyan jelentős közéleti személyiségek csatlakoztak, mint dr. Jakob Egerth apatini apátplébános, Adam Berencz apatini vikárius és a Die Donau hetilap főszerkesztője, dr. Konrad Schmidt zombori ügyvéd, Emmanuel Wethmar, a Belgrádi Katolikus Német Misszió káplánja és a fővá-

rosi német diákkotthon igazgatója, id. Jakob Leh szentfülöpi (Bački Gračac) nagygazda, valamint dr. Stefan Kraft evangélikus senior és parlamenti képviselő. A Harmadik Birodalom nyomására 1935-től kezdve az ún. „Erneuerer”, megújítók a keresztény kurzust egyre inkább kiszorították a jugoszláviai németek kulturális és politikai szervezetéből, a Kulturbundból és fokozatosan átvették annak irányítását. Az illusztris közéleti emberek a német ifjúság keresztény szellemének megőrzésére és megerősítésére új formákat kerestek és tevékenységük egyik fontos helyszínévé a Doroszlói Szentkút vált (Orcsik 2018a, 19). 1935. június 15-én szervezték meg első alkalommal az Ifjak Zarándoklatát a doroszlói Szűzanyához. A Jugendruf katolikus ifjúsági havilap a következőképpen hirdette meg ezt az eseményt: „Zarándoklatunk utazást jelképez egy jövőbe korbá. Egy olyan korbá, ahol az igazság győz a hazugság felett, hitünk tevékeny megvallása pedig diadalmaskodik a keresztény emberek passzív hallgatása és elkényelmesedése felett! Elérkezett a katolikusok ébredésének és tevékeny akciójának ideje!” (Negele 1935).

Többféle zarándoklatot is szerveztek: ifjúsági vezetőképzést a keresztések számára a Banja Luka melletti Maria Stern kolostorban, 1935-től évenkénti ifjúsági zarándoklatokat a doroszlói kegyhelyre, a Férfiak és Ifjak valamint az Asszonyok és Leányok szintén évenkénti zarándoklatát a doroszlói Szűzanyához. Egy-egy ilyen zarándoklat az egyházmegye kegyhelyére 2 300–3 500 fiatal vagy éppen felnőttet mozgató meg.

Az Apostoli Kormányzóság vezetése 1923-ban Szabadkán megszervezte az Egyházmegyei Eucharisztikus Kongresszust. A bácskai Actio Catholica megalakulása után átvállalta az esemény előkészítését, így az 1933. augusztus 16-án Hódságon és az 1937. augusztus 15. és 16. között Óbecsén tartott kongresszus eredményes lebonyolítása az Akció munkáját dicséri. A jeles eseményeken Bácska mind a négy nemzetiséghez tartozó katolikus hívei többezres számban képviseltették magukat.

A laikus apostolkodás legtömegesebb megmozdulása azonban kétségtelenül az 1939. augusztus 5. és 6. között Zomborban tartott Egyházmegyei Katolikus Ifjúsági és Férfi Kongresszus volt.

A program igen változatos volt: német, magyar, horvát és szlovák nyelvű katekézések és tematikus előadások, tábori szentmise, amit Budanović püspök celebrált, körmenet az Oltáriszentséggel a város központján keresztül. A jelenlévő 30 000 katolikus hívő ekkor tanúságot tett nemcsak Istenbe vetett hitéről és az egyházához való hűségéről, hanem e többnemzetiségű egyházmegye híveinek egységéről is (Haltmayer 1972, 260–263; Busch 1939; Orčik 2015, 41–48).

A zarándoklatok is nagy fontossággal bírtak a magyar katolikusság életében. Budanović püspök vezetésével a tehetősebb hívek eljutottak Rómába és Jeruzsálembe is. Mariazell, Márigyűd és Máriaradna már a hívek többsége számára gyalogszerrel is elérhető földrajzi közelségben helyezkedett el, ezért ide több lelkipásztor is szervezett zarándoklatokat. A legtömegesebb zarándoklás célpontja azonban Doroszló, a Bácska ősi kegyhelye volt. Az Árpádok korában Bajkút község állt itt, amelyet Nagy Lajos király 1382-ben a budai apácáknak adományozott. A falu a török időkben elpusztult, de kútja megmaradt. A feljegyzések 1732-ben tesznek újra említést a kútról, amit „Bajkútnak”¹⁹ neveznek Doroszlón, és amelyhez a környékbeli hívek zarándokolnak. 1792-ben Záblóczky János bogojevói (Gombos) lakos, aki baleset következtében mindkét szeme világát elveszítette, Szűz Mária közbenjárását kérve megmosta szemét a kút vizében és visszanyerte látását. Az első kápolnát Tordy Ferenc kincstári erdőmérnök építtette 1796-ban hálából, hogy a Szűzanya megszabadította kínzó köszvényétől. Ezt a kápolnát a szentkút fölé építették, mindössze két öl hosszú és másfél öl széles volt, ezért misézni nem lehetett benne. A második fakápolna, amiben már misézni is lehetett, 1810-ben épült a Szentkúttól keletre. Ez a kápolna azonban 1869-ben leégett a benne égő sok gyertya lángjától, és benne elhamvadtak a sánták mankói is. A harmadik kápolnát Körmeny plébános építtette 1825-ben. A jelenlegi kápolna ennek kiegészítésével épült barokk stílusban, két karcsú toronnyal Torma József plébánossága idején. Építését 1874-ben

¹⁹ Eredetileg valószínű „Bájkút” (báj = csoda) volt a kegyhely elnevezése.

fejezték be. A kegytemplom oltárképe a Segítő Szűz Máriát ábrázolja (Fritz 1974, 53–54; Rókay 2012, 50–51). 1792-től napjainkig csaknem nyolcvan gyógyulást jegyeztek fel a kegyhely naplójában. Ez a szám azonban nem tekinthető pontosnak, mivel 1822 és 1907 között csak az adományokra és a kiadásokra vonatkozó bejegyzéseket találunk. Az utolsó föltűnő gyógyulást 1933. szeptember 12-én jegyezték fel a búcsújáró hely naplójában. Ekkor egy jegyző és tanítónő házaspár kisfia épült föl gyógyíthatatlan betegségéből, miután megmosták a szent kút vizében (AFD Protocollum Capellae).

A doroszlói Mária kegyhely a két világháború között a rétegpasztoráció mintapéldájává nőtte ki magát: papnövendékek, seminaristák zarándoklatának, kántortalálkozóknak és tanítók zarándoklatának, ifjúsági zarándoklatoknak, férfibúcsúknak, nők és leányok zarándoklatainak volt gyakori helyszíne. A pasztoráció e modern formájának úttörői a német papság soraiból kerültek ki, ám a jó példát hamarosan követték a más nemzetiségű katolikusok is. Az első doroszlói Ifjúsági Zarándoklatot 1935-ben szervezték meg és több mint 2 300 fiatal vett részt rajta. Többségük német volt, de számos magyar és sokác horvát keresztény ifjú is csatlakozott hozzájuk. Csak számunkra tűnik ez különösnek, hiszen a harmincas évek főleg németek lakta Nyugat- és Dél-Bácskájában a más nemzetiségű fiataloknak a szülőföldön való boldogulás érdekében legalább annyira kellett ismerniük a német nyelvet, mint a szerbet. Emellett katolikus felekezetük és személyes barátságaik révén is kötődtek a sváb fiatalokhoz, különösen a vegyes lakosságú falvakban. A Keresztes Ifjúság által szervezett közös programok pedig csak tovább mélyítették a különböző nemzetiségekhez tartozó katolikus fiatalokban az összetartozás érzését (Orcsik 2018a, 19).

A következő években a zarándokló ifjak száma tovább növekedett és elérte a 4 000 főt, 1937-ben pedig megkezdődött a Leányok Zarándoklata, akik első ízben több mint 3 500-an jelentek meg a Szentkútnál – a kor etikettjének megfelelően leginkább édesanyjuk vagy nagyanyjuk kíséretében.

A Szentkút búcsúnapjai a következők voltak a két világháború között: Áldozócsütörtök (Urunk Mennybemenetele), Pünkösöd első, másod- és harmadnapja, Kisasszony napja (Szűz Mária születésnapja – szeptember 8.), Mária nevenapja (szeptember 12.). Ezek közül a Nagybúcsúra, szeptember 8. és annak előestéjén érkeztek a legnagyobb számban a hívek Doroszlóra. Szeptember 7-ről 8-ra virradó éjszaka virrasztást tartottak. Rendszeresen tartottak szentmiséket a kegyhelyen húsvéthéftől Mária nevenapjáig minden újhold vasárnap, ezenkívül Sarlós Boldogasszony (július 2.), Kármelhegyi Boldogasszony (július 16.) és Havas Boldogasszony (augusztus 5.) ünnepén. A hivatalos búcsújáró napok mellett számos egyházközségnek külön zarándoknapja is volt az év folyamán. Habár e téren kétségtelenül a sváb községek jártak élen, mellettük mégis számos magyar, sokác horvát, ruszin valamint az egyetlen vajdasági szlovák katolikus közösségként Bácsújfalu (Selenča) hívei is tanúságot tettek a doroszlói Szűzanyához való ragaszkodásukról.

A Szabadka mellett található Bunarićra, magyar nevén sándori szentkútra való zarándoklás kezdetéről nincsenek pontos adataink. Az 1882-ben készült kataszteri térkép pedig a Palicsi-tóhoz közeli dombhatáron, az egykor Szőlőhegy tövében már helynévként jelöli a Szentkutat. 1883-ban pedig megemlékezett róla a helyi sajtó is. Az itt lakó katolikusok és pravoszlávok úgy vélték, hogy csodás gyógyulás történt, ezért szent helynek tartották a forrást. A helyi szerb gazdák, élükön Ilija Mijatovval egy kisebb fülkét emeltek, amelybe egy Mária ikont is tettek, valamint egy fakeresztet is emeltek. A sándori szerb pópa felszentelte a helyet és elhatározta, hogy a hely ünnepét (slava) Nagyboldogasszony napján (augusztus 28.) fogják megtartani. A katolikusok 1890-ben felállították a saját keresztyüket, 1896-ban kápolnát építettek a Szentkút közelében és azóta miséznek is azon a helyen. Más források szerint viszont a katolikusok csak 1900-ban építették fel a kegyképtartó fülkét. Ebben az időben újították fel a görögkeleti képtartót is. Ekkor már tömegesek voltak Nagyboldogasszony napján a szerb egyházi szertartások. A délutáni táncmulatságra, a kólóra vagy a szóborra mindkét vallási felekezet fiataljai eljártak.

A katolikusok azonban nem az ünnepre mentek, hanem a búcsúba. A fő búcsút minden évben augusztus hónap utolsó vasárnapján tartják mind a mai napig (Beszédes 2001; Beretić 2011, 10–11). E kegyhely a két világháború között kétségtelenül elsősorban a pravoszláv szerbek és a katolikus horvátok zarándokhelye volt, de már ebben az időben is érkeztek ide magyar zarándokok Szabadkáról és környékéről.

3.1.4. Katolikus lapkiadás

A két világháború között a katolikus sajtó virágkorát élte vidékünkön. Szerkesztésüket és a cikkek írását elsősorban egyházmegyénk katolikus papjai vállalták magukra. Minden bácskai katolikus számára lehetőség nyílt, hogy saját anyanyelvén tájékozódjon a világ- és a helyi egyház eseményeiről, illetve hittudását elmélyítse, buzgóságát lelki olvasmányok által erősítse.

A magyar nyelvű kiadványok közül nemzetközi tekintélyt szerzett magának a Hitélet, melyet Quotidián Lajos plébános szerkesztett 1924 és 1932 között Mozsoron, majd 1932 és 1944 között Szilágyin. A Hitélet negyedéves, nyolcoldalas hitbuzgalmi lap volt, ami 1930-ig havonta kétszer, majd pedig minden hó 15. napján jelent meg. A folyóirat nem sak Jugoszláviában, hanem az anyaországban, a Felvidéken és Erdélyben is számos előfizetővel rendelkezett. A Hitélet a távol-keleti és az afrikai missziókról szóló beszámolóival, valamint Kis Szent Teréz tiszteletének bácskai földön történő előmozdításával szerzett nagy tekintélyt magának. Quotidián plébános és lapszerkesztő ezért Lisieux-ben elismerésben is részesült, az általa vezetett szilágyi egyházközség pedig egy Kis Szent Teréz ereklyével is gazdagodott (APSV Historia Domus).

Topolyán, Szabadkán, majd Magyarakanizsán jelent meg 1923 és 1940 között a Szív Újság című hitbuzgalmi lap, amely tartalmát és külalakját tekintve is a budapesti Szív jezsuita folyóirat nyomdokain haladt. Alapítója Fánecs Antal, később pedig dr. Veréb Gyula, Szentiványi Dezső végül pedig Wátz Oszkár lelkészek látták el a szerkesztői feladatot (Székely 1991, 76).

A Római Katolikus Kántor című szaklap első száma 1926 elején látott napvilágot és az egy évvel korábban alakult kántoregyesület jelentette meg Szabadkán. Mayer Rudolf és Fehér Ödön kántorok szerkesztették.

A Szent József szabadkai Férfikongregáció lapjaként indult a Katolikus Értesítő, amit Ternay Antal káplán és a kongregáció prézese jelentetett meg időszak kiadványként. 1930-tól havi közlönyvé vált. Későbbi kiadói Hegedűs Benjamin, Moullion András, Veszelity Pál és Kalmár István voltak. Az újság címe 1935-ben Keresztre változott és a katolikus ifjúság lapjává alakult át. Céljaul tűzte ki a Keresztes Egyesület tagjainak lelki és szellemi nevelését és a különböző plébániai csoportok lelki családdá formálását. 1939 és 1941 között Csipak Ferenc és Rónay Lajos szerkesztették a Keresztet, a lap példányszáma pedig 1500-2000 között mozgott. Hasonlóképpen ifjúsági lap volt a Hírnök, amit Szabadkán, majd Péterrévén adtak ki. Felelős szerkesztője és kiadója először dr. Takács Ferenc, majd Berton Ferenc volt. 1930-tól 1940-ig megjelent füzetet 2000 példányban nyomtatták és szintén a Keresztes Egyesület tevékenységét segítette. A Bácska visszacsatolása után e lapok kiadása abbamaradt, s helyüket a Kalot és a Kalász országos sajtója vette át.

A Glasilo subotičkih rimokatoličkih crkvenih općina – Szubotica Római Katolikus Hitközségi Tudósító kétnyelvű lap volt, melynek írásai egyaránt elősegítették a szabadkai horvát és magyar ajkú hívek tájékoztatását és lelki épülését. 1934-től jelentette meg Perčić G. Mijin (Székely 1991, 76). A német nyelvű katolikus sajtó is jeleskedett a két világháború között: az apatini Die Donau hetilap, továbbá a Hódságon és Bácsszentivánon szerkesztett A Familienfrund havilap és a Jugendruf ifjúsági lap véleményformáló erővel bírtak. A horvát nyelvű kiadványok közül nagy múltra tekintett vissza a Subotička Danica évkönyv. Az első világháború után alapított lapok közül pedig a legjelentősebbek a Klasje naših ravni, a Katolički Nauk és a Subotičke Novine (Sekulić 1990, 171).

3.2. *A Bánsági Apostoli Kormányzóság (1923–1941)*

A Bánáti (Bánsági) Apostoli Kormányzóság (Administratura Apostolica Banatensis) felállításáról szóló dekrétum 1923. február 10-én született, amely egyben P. Rodić Ivan Rafael²⁰ ferences atya gondjaira bízta e terület kormányzását. Az új kormányzó 1923. március 30-án érkezett Nagybecskerekre. Mivel aznap éppen Nagypéntek volt, ezért beiktatására csak a nagyhét és húsvét nyolcadának elteltével, április 15-én, Fehérvasárnap kerülhetett sor. A jeles eseményen az újonnan alapított kormányzóság mintegy 30 papja vett részt. Másnap, április 16-án konzisztoriális ülés keretében P. Rodić kinevezte a kormányzóság általános helynökévé és irodaigazgatóvá Kovács István apátplébánost. Ő tehát voltaképpen újra megerősítést nyert abban a hivatalában, amelyet még Glattfelder püspök juttatott neki. P. Rodić megalapította a kormányzóság egyházi és házassági bíróságát és kinevezte e testületek tagjait. Megalakította a vizsgáztató bizottságot és kinevezte a konzultorokat, a cenzorokat és a vagyombizottság tagjait (Erős 1993, 153).

Az első világháború végéig neves piarista gimnázium működött Nagybecskereken, de áldásos oktatói tevékenységüket nem végezhették tovább az új délszláv rezsim alatt. Ezért a város elhagyására kényszerültek. A gimnázium épületét ugyan államosították, ám a volt piarista rendházat végül az új hatalom mégis a kormányzó

²⁰ P. Rodić (Ivan) Rafael 1870. június 15-én született a szlavóniai Pozsega közelében horvát szülők gyermekeként. 1886-ban csatlakozott Szent Ferenc rendjéhez. A jelöltség és a noviciátus idejét Dunaföldváron és Baján töltötte, ahol elsajátította a magyar nyelvet. Teológiai tanulmányait Bécsben végezte és itt tette le ünnepélyes rendi fogadalmát 1891. június 14-én. 1893. július 23-án szentelték pappá a Stephansdombban. 1895-től szentírás-tudományt tanított Baján a ferences növendékeknek, 1900-ban pedig Zágrábban, majd 1903-tól Varazsdon működött gvardiánként. Az újlaki (Ilok) ferences templom felépítésére sikeresen szervezett gyűjtéseket a magyar és az osztrák hívek között. 1912-től két évig a horvát provincia tartományfőnöke volt, majd 1914-től az Egyesült Államokban szolgált az USA hadba lépéséig. Hazatérően 1918-tól a galíciai, majd 1919-től boszniai rendtartományban működött vizitátorként (Erős 1993, 153).

rendelkezésre bocsátotta. Ez lett tehát a kormányzóság hivatali központja és P. Rodić is itt lakott. A szerzetesi közösségi életet a kormányzó továbbra is folytatni kívánta, ezért titkára P. Čmelar Justin ferences lett, rajta kívül pedig még két ferences testvér költözött az egykori piarista rendházba, akik a kormányzó háztartását vezették. Ezáltal a horvát ferencesek komoly befolyásra tettek szert a kormányzóság vezetésében.

P. Rodić igyekezett mihamarabb megismerni a gondjaira bízott területet és az itt tevékenykedő lelkipásztorokat is. Már első szolgálati évében 25 plébánián vizitált. Emellett a papoknak lelkigyakorlatot szervezett, továbbá igyekezett anyagi fedezetet biztosítani a katolikus árvaház számára is.

Mivel a Bánát délszláv-román kettéosztása szükségessé tette az egykori Csanádi püspökség esperes kerületeinek módosítását, az 1924. augusztus 7-én megtartott konzultori ülés döntött az új esperes kerületek alapításáról és azok határaitól. Létrejött a nagybecskereki kerület 11, a törökkanizsai 9, a nagykikindai 8, a magyarcsernyei 7, a torontálcészányi 8, a pancsovai 6 és a kevevári 8 plébániával.

P. Rodić 1924. október 29-én újabb megbízást kapott a Szent-széktől: öt neveztek ki a Belgrád–Szendrői (Smederevo) érsekség élére, de továbbra is megmaradt bánásági kormányzónak. A Szentszék 1972-ig követte ezt a gyakorlatot, tehát a mindenkori belgrádi érseket neveztek ki a bánásági részek kormányzójává is. P. Rodić püspökké szentelésére 1924. december 7-én került sor Belgrádban. Mivel egyházszervező munkája a fővároshoz kötötte, ezért Nagybecskerekén, illetve a kormányzóság területén havonta 8 napot töltött. A bánáti híveknek azonban továbbra is lelkiismeretesen gondját viselte, a terület papságával pedig rendszeres kapcsolatot tartott fent (Erős 1991, 154–155).

E ponton kitérnék a Belgrádi Érsekség területén, Belgrádban élő magyar katolikusokra. Mivel a város immár nemcsak Szerbia, hanem a közös délszláv állam fővárosává is lett, ezért a húszas években jelentős fejlődésnek indult. Belgrád nagy számban vonzotta a bánásági és bácskai magyar mesterembereket, munkásokat és nincsteleket, ezért az ottani magyar katolikusok száma jelentősen meg-

növekedett: számuk elérte az 5 000 főt. A német katolikus hívek migrációja még a magyarokén is túltett, ezért számuk a harmincas években mintegy 10 000 főre volt tehető. Rodić érsek a Belgrádba költözött horvát és a szlovén katolikusok mellett a kisebbségekhez tartozókra is gondot viselt. Többek között a jezsuiták Belgrádba hívásának is ez volt az oka. A rend számára felépítette a Szent Péter templomot, ahol a magyar nyelvű pasztorálás is helyet kapott. A fővárosban német, valamint magyar katolikus misszió is tevékenykedett, amelyek feladatuknak tekintették nemcsak az anyaországi hívek, hanem a Jugoszláviában kisebbségi sorban élő nemzettársak anyanyelvű lelkipásztori ellátását is. Rodić érsek támogatta munkájukat.

A magyar nyelvű tanítóképzés elindulásakor az érsek kérésére Budanović püspök egy magyar lelkipásztort a Belgrádi Érsekség rendelkezésére bocsájtott. A Krunska utcai plébánián lakott és a magyar karon hittanárként működött, továbbá ellátta a fővárosban élő magyar egyetemisták és főiskolások lelki gondozását is. Vondra Gyula hosszú éveken át nagy sikerrel végezte ezt a missziót. 1933 húsvétján részt vett a Bolyai Farkas Egyesület megalapításában is, amely belgrádi magyar ifjúságot fogta össze. Vondra atya vezetése és közreműködése mellett rendszeresítették a főváros magyar fiataljának állandó kulturális összejöveteleit és előadásait, valamint az ifjúság műkedvelő színelőadásait. Ezek szereplői és közönsége csakhamar valódi lelki családdá forrott össze (Farkas 1940, 247).

Visszatérvén a Bánságba, a katolikusok számára óriási problémát okozott, hogy az agrárreform szétzilálta az addig fennálló kegyúri rendszert. E törvénnyel jelentős földterületeket sajátítottak ki nemcsak a kegyuraságot gyakorló nagybirtokosoktól, hanem az egyes egyházközségektől is, ezért veszélybe került a templom- és plébániaépületek fenntartása valamint a lelkipásztorok és munkatársaik megélhetése. A kormányzáság területén lévő plébániák közül 17 esetben a hitbizománynak volt kegyúri joga és kötelessége, két plébánia vonatkozásában a Földhitelintézetnek, egy esetben a Valálálapnak, három helyen az adott település önkormányzata volt a kegyúr, 9 plébánián pedig magánuradalmak gyakorolták ezt a jogot.

P. Rodić kormányzó arról számolt be, hogy a plébániák vizitálása során szembesült azzal a súlyos helyzettel, amelyet az agrárreform által bekövetkezett gazdasági változás okozott az egyházközségek életében: a templomok és plébániaépületek szomorú állapota, a plébánosok és kántorok elkésérítő anyagi helyzete. A kormányzó azzal a kéréssel fordult a belgrádi kormányhoz és a vallásügyi minisztériumhoz, hogy az agrárreform következtében elvesztett bevételeket az állampénztárból utalják ki a plébániák számára. Ám erre Belgrád nem volt hajlandó, ellenben javasolta, hogy minden plébánián alakítsák meg az egyházközséget, illetve ennek tanácsát, és így a hívőközösség maga gondoskodjon az egyházi ingatlanok fenntartásáról és a plébános járandóságáról (Erős 1993, 156).

A plébániák és a lelkipásztorok anyagi helyzetének konszolidálására egyetlen megoldásként az önsegélyezés maradt. Brenner Frigyes nagykikindai plébános tett javaslatot az egyházközségi alapszabályok kidolgozására, amelyre 1925 első felében került sor. Ezzel a munkával kapcsolatban több alkalommal is ülésezett a kormányzóság papsága. A Bánáti Apostoli Kormányzóság Hitközségi Alapszabályzatát 1925. augusztus 20-án hagyta jóvá a főpásztor és november 1-jén lépett életbe. Előírta, hogy minden plébánián és leányegyházban haladéktalanul meg kell alakítani az egyházközséget, melynek feladata lesz az alkalmazottak megfelelő díjazásáról való gondoskodás. A három fő részből álló alapszabályzat kiemeli az összetartás, valamint a keresztény katolikus öntudat ápolásának és fejlesztésének fontosságát. A hívek lelkére köti a rendszeres istentisztelet, a hitélet és a hitoktatás méltó fenntartását, sőt előmozdítását. Ennek megszervezése a mindenkori lelkipásztor kötelessége, ugyanakkor az egyháztanács feladata az igényelt személyi és dologi költségek biztosítása ehhez.

A régi egyházközségek újraszervezése és újak alakítása pozitív hatással volt a hívek plébániái életbe való bevonása és az egyházzal kapcsolatos nagyobb felelősség vállalása szempontjából. Láthatóan fellendült a hitélet a Bánságban, különösképpen a leányegházakban és a szórványgyülekezetekben volt tapasztalható a hívek önszerveződéséből kisarjadt lelki ébredés.

Rodić érsek 1926. szeptember 29-én kelt pásztorlevelében hitet tett az anyanyelvű hitélet és hitoktatás fontosságáról, valamint hangsúlyozza a hívek ehhez való jogát. „Azt óhajtjuk, hogy az egész püspökségben átfogó egységben odahassunk, hogy minden egyes hívő apja és anyja nyelvén imában és énekben dicsérje az Istent és őseik nyelvén értsék meg az örök Igazság szavait. Mindig is jellemző volt a Bánátban a nemzetiségek békés egymásmellettiségénél a többnyelvű egyházi ének. Rendkívül mély benyomást keltett az idegenre, ha egy nagyobb ünnep alkalmával részt vett az ünnepi szentmisén, amikor az Úristen magasztalásakor szinte egy torokból fölhangzott: „Téged, Isten dicsérünk!”, mivel minden nemzet a szöveget saját anyanyelvén énekelte. Így volt ez karácsonykor is, amikor a karácsonyi énekeket énekeltek. „Nem jelentette ez minden más külsőségek mellett inkább a népek békés együttélését, amire manapság annyira törekszenek, és amit az itteni kisemberek már évszázadok óta éltek.” A fenti sorokból azt olvashatjuk ki, hogy a horvát nyelvterületről érkezett ferences püspök mindent elkövetett azért, hogy „idegenként” valódi bánsági főpásztor legyen.

Sajnos ezt a szolgálatát csak 1937-ig tudta betölteni. Ennek oka pedig az új belgrádi székesegyház építése körül kialakult bonyodalom volt. Könnyen kitalálhatjuk, hogy a monumentális székesegyház terve igencsak szúrta az ortodox egyház vezetőinek és híveinek szemét, azonban a projekt vesztét mégsem ők, hanem az 1929-es gazdasági világválság és annak következményei okozták. Az új katedrális építésére szervezett horvátországi és amerikai gyűjtésekből csak a költségek kis hányadát tudták fedezni. Ezért P. Rodić bánsági egyházi ingatlanokra vett fel kölcsönt, amit 1930-ban érsekség épületének elzálogosításával tudott kifizetni. Azonban – tudtán kívül – ez utóbbi jelzálagra a törvények által megengedettnél nagyobb kölcsönt vett fel. A bank pedig hamarosan újabb követelésekkel állt elő és ezek fejében a bánsági katolikus egyetemisták számára fenntartott értékes ingatlant, a zágrábi Crisinumra akarta rátenni a kezét. Az érsek ezt nem engedte, a kölcsön kamatait és törlesztőrészeit viszont nem bírta tovább fizetni, így a bank bírósági úton akarta behajtani követelését. Ek-

kor Ružić igazságügyminiszter személyesen lépett fel a bankkal szemben, kifizetvén az érsekség 2 és fél millió dináros adósságát és felszabadítván ezáltal a letáblázott épületet. Az esetnek azonban komoly sajtóvisszhangja volt, ezért a nuncius 1936. október 30-án a Szentatya nevében Rodičot lemondásra utasította, amit november 23-án meg is tett. Ezt követően a horvátországi ferences kolostorkban élt 1954. május 10-én bekövetkezett haláláig.

1936. november 28-án XI. Piusz pápa msgr. dr. Josip Ujčićot²¹ nevezte ki belgrádi érsekké és a bánsági részek apostoli kormányzójává, akit 1937. március 7-én szenteltek püspökké Zágrábban. Súlyos anyagi nehézségek közepette vette át a Belgrádi Főegyházmegye vezetését. Kortársai szerint kiváló reálérzéke és kellemes, tapintatos fellépése volt. Ennek köszönhetően meg tudta menteni az érsekség épületét és konszolidálni a rá bízott egyházmegyék anyagi helyzetét. Lemondott a belgrádi székesegyház építéséről, továbbá a bánsági németek és magyarok legnagyobb sajnálatára felszámolta a Crisinum Katolikus Diákokthont is Zágrábban.

A bánsági részekben továbbra is msgr. Kovács István tevékenykedett általános helynökként, akit dr. Szabó Márton protonotárius követett ebben a tisztségben. Közvetítették az érsek felé a bánáti hívek és lelkipásztorok kéréseit. Ujčić megbízásából számos esetben maguk oldották meg a felmerülő problémákat. A konzultorok testülete rendszeresen tartott üléseket a főpásztor vezetése alatt.

Ujčić érsek a bérmelegedések alkalmával vizitálta a kormányzóság plébániáit, lelkipásztoraitól pontosságot és precizitást várt el. Kitűnően beszélt a német nyelvet, a magyart viszont nem. Ezért a magyar egyházközségekben is horvátul prédikált, amit a jelenlévő papok fordítottak le magyarra a hallgatóság számára.

Mivel az apostoli kormányzóság a két világháború között komoly anyagi nehézségekkel küzdött, ezért a bánsági új templomok elsősorban a hívek adakozásából épültek fel. Lukácsfalván

²¹ Josip Ujčić az isztriai Stari Pazinban született 1880. február 10-én. 1902. július 27-én szentelték pappá. Udvari káplánként szolgált Bécsben, majd 1916 és 1936 között a Ljubljana Hittudományi Akadémián erkölcsant tanított, de kitűnt a szentírástudományban, az egyházi jogban és a lelkipásztorkodásban is.

1927-ben a helybeli hívek önerőből és a szomszédos szentmihályi és tordai magyar katolikusok támogatásával építettek templomot. 1935-ben készült el a 2400 magyar és 600 német kisoroszi (Rusko Selo) katolikus hívő számára a Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére szentelt templom. A magyar katolikusok lakta Egyházaskéren (Verbica) és Temesvajkócon (Vojlovica) egyaránt 1936-ban építettek templomot a hívek. A németek és magyarok által egyesesen lakott Törzsudvarnokon, valamint a német katolikusok lakta Pancsován (1923) és Bikácson (1934) is épültek ekkor templomok (Lehmann 1972, 204).

3.2.1. Szerzetesrendek

A királyi Jugoszlávia idején elsősorban női szerzetesrendek voltak jelen a Bánságban. A vincés nővérek Tirolból érkeztek Zágrábba, ahol 1856-ban önálló anyaházat alapítottak. A zágrábi vincés nővérek 1898-ban érkeztek Nagybecskerekre. Trianont követően továbbra is zavartalanul szolgálhattak betegápolóként a magán- vagy állami kórházakban. Nagybecskereken kívül Nagyikindán a Teodorović-féle magánszanatóriumban, valamint a törökkanizsai kórházban látták el áldásos tevékenységüket. A Bánság területéről 40 leány csatlakozott a rendhez, akik szinte teljes egészében a katolikus magyarok soraiból kerültek ki.

A Claver Szent Péterről elnevezett missziós nővérek 1930-ban érkeztek Rómából Versecre és alapítottak itt rendházat. A helybeli német katolikus lányok közül többen is beléptek a rendbe és később Kínába mentek misszióba. A rend karizmája a távol-keleti missziókért való imádkozás, számukra adománygyűjtés. Sok verseci „fogadott örökbe” gyermekeket a missziós országokból és támogatták taníttatásukat (Lehmann 1972, 198).

A Bácskához hasonlóan itt is jelen volt a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek kongregációja. 1858-ban érkeztek Temesvárra és a csanádi egyházmegye területén Trianon előtt mintegy 500 nővér tevékenykedett az oktatásban. Közülük 50 rendtag maradt a Bánság jugoszláviai részében. Hosz-

szabb-rövidebb szünetekkel továbbra is taníthattak volt nagybecskereki iskolájukban. Emellett ők vezették a háztartást az 1935-ben megnyílt belgrádi német katolikus diákotthon a St. Raphaelsheimban is.

A férfi rendek közül a piaristák nagy múltra tekinthettek vissza a Bánságban, de ők 1919-ben elhagyták délszláv királyságot, mivel oktatási feladatokat többé nem végezhetek és neves nagybecskereki fiúgimnáziumukat is elveszítették. A minoriták 1718 óta szolgálták Pancsován. Nevükhöz fűződik a Szent Anna templom felépítése, amire 1923-ban került sor. Verseci rendházukban négy szerzetes pap és egy testvér élt.

3.2.2. Hitélet és egyesületek

A magyar katolikus közösségek életében a rendszeres szentmisére járás és a népi ájtatosságokon való részvétel a bácskaiakhoz hasonlóan fontos szerepet játszott. A hitoktatást lelkipásztorok vagy tisztelendő nővérek végezték az iskolákban és a plébániákon. A pasztorális tanácsok megalakulása, amelyet a kormányzóság alapszabályzata előírt, nagyobb aktivitásra és felelősség vállalásra sarkalta a híveket.

A Katolikus Körök tevékenysége a Bánságban is erős volt, elsősorban a városokban. Nagybecskerek, Törökkanizsa és Nagyikinda katolikus hívei élen jártak ebben. Az Actio Catholica is széleskörű tevékenységet fejtett ki. Tevékenységét Emmanuel Wethmar,²² a Belgrádi Katolikus Német Misszió lelkipásztora koordinálta.

²² Emmanuel Wethmar (1905–1998) a münsteri egyházmegye papja, a Belgrádi Német Katolikus Misszió lelkésze és a St. Raphaelsblatt főszerkesztője 1933 és 1938 között. Főpásztora, gróf Clemens August von Galen, aki nyíltan náciellenes nézeteket vallott, azzal a megbízással küldte Jugoszláviába, hogy az ott élő német katolikus papokat segítse a katolikus megújulás előmozdítása és a hitleri eszmékkel szemben kifejtett ideológiai küzdelem terén. De az evangélikus sváb értelmiséggel is szoros együttműködést alakított ki és a Verbászi Kör egyik megalapítója lett. Munkája felkeltette a Német Birodalom belgrádi követségének gyanúját. Többszöri figyelmeztetés után 1938 októberében bevonják útlevelét és a Birodalomba való visszatérésre kényszerítik, ahol a Gestapo börtönébe kerül (Orčík 2005, 14, 38–39).

A Bánsági Apostoli Kormányzóság híveinek legnagyobb megmozdulása az 1934. augusztus 10. és 11. között Nagybecskereken tartott Egyházmegyei Eucharisztikus Kongresszus volt. Mintegy 30 000 hívő vett részt e jeles eseményen és tett tanúságot katolikus hitéről.

3.2.3. Papképzés és katolikus diákotthonok

A Bánáti Apostoli Kormányzóság létrejöttékor 66 lelkipásztor végezte szolgálatát a 209 370 bánsági katolikus körében. Fontos volt tehát a papság utánpótlásának biztosítása. Mivel a Csanádi Egyházmegye nagy- és küsszemináriuma is Temesváron működött, ezért a Bánság jugoszláviai része papnevelő intézet nélkül maradt. A húszas évek elején a délszláv hatóságok egyre több akadályt gördítettek az egyetemi és főiskolai tanulmányok külföldön történő végzése elé, ezért 1923-tól kezdve a jövő lelkipásztorok itthoni teológiai fakultásokon tanultak. Tanulmányaikat részben a kormányzóság, részben pedig szüleik finanszírozták. Engel Ferenc szívén viselte a szerényebb anyagi körülmények között élő teológusok sorsát, ezért számukra külön ösztöndíjalap létesítését indítványozta az esperesek 1925. november 17–18-i gyűlésén. Ezt az alapot papok és hívek anyagi támogatásával létesítették és tartották fenn (Litt.cir.Ban. 1925/IV, 2–4).

A két világháború között a bánsági papnövendékek Diakóváron, Zágrábban, Ljubljánában, Budapesten, Grazban és Rómában tanultak. Emellett a Német Katolikus Misszió jóvoltából három németországi növendék is csatlakozott a nagybecskereki kormányzóság jövő lelkipásztoraihoz. 1935-ben a teológiai hallgatók létszáma 40 főt tett ki. A későbbiekben a papság soraiban nem is annyira a német-magyar különállás okozott gondot, hanem sokkal inkább az a tény, hogy a diákok a különböző városokban tanultak, így évekre tellett, mire a papi szolgálatuk ideje alatt jobban megismerték egymást. Ez a probléma az idősebb papság körében nem állt fent, hiszen ők szinte valamennyien a Temesvári Szemináriumban töltötték tanulmányi idejüket (Draganović 1939, 397–404; Lehman 1972, 185).

További nehézséget okozott a fiatalabb papi generáció számára, hogy egyetemi tanulmányaik alatt egyáltalán nem találkoztak sem a magyar, sem pedig a német nyelvvel, amelyekben a papszentelésük után prédikálniuk és oktatniuk kellett. A jugoszláviai szemináriumokban – mint a II. vatikáni zsinatig mindenütt – a teológiai tárgyakat latinul tanították. A gyakorlati képzés pedig, ami a homiletikát és a kateketikát jelentette, horvátul illetve szlovénül folyt. Hazatérve tehát a magyar ajkú papnövendékeknek el kellett sajátítaniuk az anyanyelvükön történő megfelelő színvonalú igehirdetés és hitoktatás képességét is. E téren nagyban segítettek őket Kovács István, majd Szabó Márton helynökök, akik gondoskodtak megfelelő anyaországi szakirodalom beszerzéséről. E téren Glattfelder püspök is segítséget nyújtott a bánági fiatal papoknak.

Rodić és Ujčić érsek is gondoskodtak lelkigyakorlatok szervezéséről a bánági papság számára. E téren teljes mértékben tiszteletben tartotta a kormányzóság nyelvi összetételét, mivel szinte kizárólag németül is beszélő magyar jezsuitákat hívtak meg ezekre az alkalmakra. A méltán híres P. Csávossy Elemér több alkalommal tartott lelkigyakorlatot Nagybecskereken a két világháború között (Litt.cir.Ban. 1923/III, IV; 1924/IV; 1927/III; 1929/VII; 1930/V; 1931/IV,13; 1934 22; 1936 3-5; 1937 V).

Engel Ferenc hittanár nevéhez fűződik a Nagybecskereki Katolikus Konviktus megalapítása 1905-ben. A Magyar utcában vásárolt egy bérházat saját pénzén és alakított át diákothonnak. A katolikus intézmény az első világháborút követően is zavartalanul folytatta működését. Az Engel-féle konviktus 40-60 diákja között megközelítőleg egyenlő volt a magyarok és a németek aránya. Az intézmény magyar diákjaitól a lelki képzésen felül elvárták nemzeti irodalmuk és történelmük jobb megismerését is. Ugyanez a követelmény természetesen fennállt a német nyelvű diákok irányában is. Továbbá lehetőség nyílt a bentlakóknak a német, illetve a magyar mint idegen nyelv tökéletes elsajátítására is. A konviktuson belüli órákat lelkipásztorok és nyugalmazott főgimnáziumi tanárok tartották. A kedvezményes árú, a

szülők anyagi helyzetétől függő bentlakás költsége, valamint az itt nyújtott sokrétű képzés egyaránt vonzóvá tette azt a bánsági magyar szülők és gyermekeik körében. A kormányzóság kiszeminaristái is ebben a kollégiumban kaptak elhelyezést, lelki képzésüket Engel atya irányította.

Aloisianum néven Versecen is működött katolikus diákotthon, ami nyitva állt azon magyar gimnazisták és reáliskolások számára, akik a városban végezték tanulmányaikat. Sőt, a vezetőség kifejezetten ügyelt arra, hogy minden évben egy bizonyos számú magyar anyanyelvű diák is bekerüljön az intézménybe, hogy ezzel is elősegítsék a német ajkúak nyelvtanulását (ADZ Aloisianum 1925). A kollégiumot Jakob Endreß esperesplébános és Joseph Steinkamp főgimnáziumi hitoktató alapította 1924-ben. Az intézmény a verseci plébánia tulajdonában lévő egyik ingatlanban működött a Wilson (korábban Fehértemplom) utca 28. szám alatt. Tehetősebb hívek és papok anyagi támogatásából alakították át ezt a házat olyan intézménnyé, ami 30 kollégista számára biztosított megfelelő szállást. A háztartást és a konyhát a Miasszonyunkról Nevezett Nővérek vezették. Miután Endreß a zágrábi Crisinum előljárója lett, 1935-től Jakob Wolf atya vette át az intézmény vezetését. A fenntartók jóvoltából diákok anyagi helyzetüktől függően járultak hozzá ellátásukhoz, a szegényebb diákok számára pedig ezt ingyenessé tették, sőt havi 600-800 dinár ösztöndíjban is részesítették őket (Lehmann 1972, 184).

Mivel évről évre nőtt a kollégiumba felvételt kérő diákok száma, ezért 1938-ban a verseci plébánia az Aloisianum számára egy egyhektáros területet vásárolt az Úri utca 103. szám alatt. Verseci sváb borkereskedők, valamint nagybirtokosok anyagi támogatásának köszönhetően egy év alatt felépült ide az Aloisianum új épülete, ami már 80 növendék számára biztosított férőhelyet. A kollégium épületében kápolnát is kialakítottak, ahol közös szentmisére és imádságra gyűltek össze a növendékek. Az intézmény új épületét 1939 szeptemberében adták át, kápolnáját pedig az év december 8-án szentelte fel Jakob Endreß prelátus (ADZ Aloisianum, 1938, 1939).

A papi utánpótlás képzése mellett bányászati magyar és német papság kiemelt fontosságúnak tekintette a leendő katolikus értelmiség kinevelését is. Mivel a nagybecskereki és a verseci katolikus diákok sikeresen működtek és nagy népszerűségnek örvendtek a hívek körében, ezért Engel Ferenc indítványozta egy katolikus konviktus megalapítását Zágrábban bányászati egyetemisták számára. Engel indítványa tetszést aratott a konzultorok területében, akik támogatták az ötlet megvalósítását. A kollégiumot az alapítók Crisinumnak nevezték el, Marcus Crisinus (1589–1619) – Kőrösi Márk, a kassai vértanúk egyikének tiszteletére.

A telek megvásárlásra került, a kollégium felépítéséhez pedig Glattfelder püspöktől reméltek kétmillió pengő anyagi támogatást. A püspök a teljes összeget nem tudta a kezdeményezők rendelkezésére bocsátani, de azért kisebb összeggel ő is hozzájárult az építkezéshez. Rajta kívül még számos bányászati magyar és német pap, földbirtokos sorakozott fel a Crisinum terve mögé. Titokban Magyarországról is érkeztek adományok erre a célra – többek között a verseci születésű Herczeg Ferenctől, a Magyar Revizionista Liga elnökétől is. Erre azonban rájöttek a szerb hatóságok, akik szemében nemcsak a Liga, hanem az író személye is szálka volt. Tiltakozásukat jelezték a főpásztor irányába is, ezért Rodić érsek 1928. július 26-án kelt levelében Engeltől az elhúzódó építkezés leállítását vagy annak végleges befejezését kérte (ADZ Crisinum, 14/1928).

Engel végül saját, valamint nővére Barth (született Engel) Mária vagyonát is az építkezés céljára fordította és ennek köszönhetően a kollégium 1929 őszén megnyitotta kapuit a bányászati magyar és német katolikus egyetemisták előtt. A méltányos árú és megfelelő körülményeket biztosító konviktus lelki és szellemi képzést is biztosított a diákok számára (Erős 1993, 162–163). Az idő hamarosan igazolta az alapítók szándékát, mivel a vajdasági sváb fiatalok is a Harmadik Birodalom nemzetiszocialista és új pogány eszméinek célkeresztjébe kerültek. A Crisinum által nyújtott katolikus keresztény, valamint magyar és német konzervatív szellemiségű nevelés, illetve a jövő bányászati német és magyar

értelmiség tagjainak szorosabb összekapcsolásának feltett szándékával az intézmény kiemelt fontosságú missziót töltött be a Bácska egyházi és társadalmi életében.

4. Bácska visszacsatolása (1941–1944)

A királyi Jugoszlávia olyan ország volt, amelynek népei történelmileg, kulturálisan és vallásilag sem tartoztak össze, így a második világháború (1939–1945) kitörését követően fel is bomlott: 1941. április 10-én Horvátország kikiáltotta függetlenségét, ezzel a magyar kormány, amelynek érdekében állt az első világháború után elvesztett területek visszaszerzése, Jugoszláviát megszüntetnek tekintette. Másnap a magyar csapatok bevonultak a Délvidékre. Így 1941 tavaszán az egyházmegyék területe újra egyesülhetett. 11400 km² került vissza Magyarországhoz, amely azonban továbbra is többnemzetiségű volt. A Bánát (a Nagybecskerekeli Apostoli Kormányzóság területe) továbbra is Szerbia része maradt; később német katonai igazgatás alá tartozott. A visszakerült területek lakosainak 36,6%-a ekkor magyar, 19%-a német és 16%-a szerb volt. A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye területe tehát újra egyesült. 1941-es visszacsatoláskor 8 712 km² került vissza az anyaegyházmegyéhez, 480 568 katolikus hívővel. A területen 194 483 ortodox, 95 555 protestáns, 13 562 zsidó vallású és 61 87 „egyéb” élt (Tóth 2016, 441). Gróf Zichy Gyula 1941. április 16-án azzal bízta meg Ijjas Józsefet, hogy tájékozódjon a bácskai helyzetről. Rögtön leutazott a bácsalmási származású dr. Evetovics Kunó (1898–1971) ciszterci főiskolai tanár társaságában a Bácskába. Az április 24. és május 3. közötti első út végeztével tapasztalatairól egy nyolc oldalas jelentésben számolt be főpásztorának, illetve egy kilenc oldalas beszámolóban a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Felmérte a Bácsi Apostoli Kormányzóság állapotát vallási, nemzetiségi és politikai szempontból egyaránt. A legfontosabb kérdés az apostoli kormányzó, Budanović Lajos püspök jövője volt. Ijjas igyekszik objektív maradni, amikor hangsúlyozza: „El kell ismer- ni, hogy bámulatatos munkaerővel, semmitől vissza nem rettenő

energiával látta el tisztségét. Munkateljesítménye iránt teljes elismeréssel vannak még azok is, akik egyébként fájó szívvel gondolnak vissza más intézkedéseire, melyek a papságban és a hívekben visszatetszést keltettek.” Más helyütt így ír: „Budanovich Lajos püspök úr nem egyszerű egyéniség, hanem kivételes képességű, erős energiájú,” de rögtön hozzá is teszi, hogy „fajtáját fanatikusán szerető vezéregyéniség. Soha nem csinált titkot abból, hogy ő nem magyarbarát.” S éppen ez az a pont, ami miatt azonnal nem kívánatos személy lett a magyar hatóságok számára az 1941-es bevonulás után. Ennek több bizonyosságát is adta: egy gyors cselekvést kívánó helyzetben passzívan várta a fejleményeket, nem vette fel a kapcsolatot sem az egyházi, sem pedig az állami hatóságokkal, bizonytalanságot szülve ezzel. Egy alkalommal állítólag, amikor 1 500 magyar katona a bevonulást követően szentmisén vett részt a szabadkai Szent Teréz Plébániatemplomban, a püspök úr kivonult még a magyar Himnusz eléneklése előtt. Ijjas kijelenti mind az érseknek, mind a miniszternek, hogy: „Budanovich Lajos püspök úr nem maradhat meg az apostoli adminisztratura élén” (Tóth 2008, 127–128). A Belügyminisztérium határozott kérésére és a kialakult helyzet tárgyalások útján történő megoldása érdekében Budanović elhagyta Szabadkát és Budapestre utazott, ahol a karmelita kolostorban kapott rangjának megfelelő elszállásolást. Mivel többször is elhagyta a fővárost, ezért a belügyminiszter augusztus 14-iki utasítására a mátraverebélyi ferences kolostorba internálták a főpapot. Angelo Rotta c. thébai érsek, apostoli nuncius (1930–1945) hosszas tárgyalásokat követően XII. Piusz pápa (1939–1958) tekintélyével, a Szentszék felhatalmazásával kiadott egy dekrétumot, amelyben 1941. június 1-jével Budanović Lajost felmentette az „ad nutum Sanctae Sedis” apostoli kormányzói hivatalból, és ugyanezzel a hatállyal gróf Zichy Gyula kalocsa-bácsi érseket (1923/25–1942) nevezte ki ugyanebbe a joghatóságba. (Tóth 2016, 442). Ijjas József érseki megbízottként Szabadkán lakott és hivatali teendői mellett a Paulinum igazgatói tisztségét is betöltötte. Zichy érsek halála után az érseki szék megüresedése miatt Horváth Győző lett a helynök és kormányzó. Az érsek

rendelkezése szerint a visszacsatolt Bácska területéről származó kisszeminaristák az 1941/1942-es tanévet már a Kalocsai Érseki Főgimnáziumban kezdték. A Bácskai Kormányzóság teológusai szintén hazatértek a horvát papnevelő intézetekből és a továbbiakban a Kalocsai Szemináriumban folytatták tanulmányaikat. Ez a változás a magyar diákok számára örömteli volt, de a német- és horvát ajkú növendékek számára nehézséget okozott a magyar nyelv nem kellő ismerete miatt. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy az érsek kifejezett utasítására, a tanári karnak és a felsőbb éveseknek segítenie kellett a nem magyar ajkú diákok tanulmányi előmenetelét.

Az visszacsatolás éveiben templomépítés is folyt a bácskai plébániákon: 1942-ben épült fel Péterrévén a Szent Imre, 1944-ben pedig Kispiacon a Szent Péter és Pál templom. Sokkal nagyobb feladatot jelentett azonban az érsek számára új plébániák szervezése a húszas évek agrárreformját követően létrejött bácskai szerb falvakban. A magyar hatóságok ugyanis az itt lakó szerbeket kitelepítették és helyükre 1941. május-júniusában összesen 3 279 bukovinai székely családot, 13 200 főt telepítettek le 35 000 kataszteri hold földre. Az öt bukovinai székely község lakóit 14 községben, illetve tanyaközpontokban helyezték el. Hadikfalva lakossága a következő településekre került: Horthyvárára (Stepanovićevo) 211 család 768 fővel, Hadikhalomra (Tankosićevo) 40 család 166 fővel, Hadikligetre (Veternik) 40 család 232 fővel, Hadikörsre (Vojvoda Mišić) 11 család 42 fővel, Hadikföldjére (Staro Djurdjevo) 148 család 590 fővel és Hadiknépére (Sirig) 114 család 493 fővel. Józseffalva és Fogadjisten lakossága közül 66 család 290 fővel Bácsjózseffalvát (Tomićevo) népesítette be, ezen kívül további 46 család 204 fővel a horvátok és szerbek által lakott Vajszka mellé, Józsefházára került. A református Andrásfalva lakói közül 35 család 153 fővel a szintén református Bácsfeketehegy közelében fekvő Andrásháza lakója lett, további 60 családot 290 fővel Andrásföldjén (Mali Beograd), 174 családot 808 fővel Andrásfalván (Karadjordjevo-Pavlovo), 25 családot 143 fővel pedig Andrásmagyaron (Kosićevo) helyeztek el. Istensegíts lakói

közül 26 család 1 156 fővel Bácsistensegíts (Sokolac), 92 család 445 fővel pedig Istenvelünk (Nova Crvenka) lakója lett (A. Sajti 1984).

A székelyeknek nagy szükségük is volt a lelkipásztori szolgálatra és vigasztalásra, mivel a bukovinainál sokkal rosszabb lakhatási viszonyok közé kerültek, gyakran olyan házakba, ahonnan közvetlenül érkezésük előtt telepítették ki az addigi tulajdonosokat. Emellett nehezményezték azt is, hogy a magyar hatóságok korábbi ígéretükkel ellentétben a faluközösségek nem maradhattak együtt, ráadásul nem is a beígért színmagyar, hanem jobbra etnikailag vegyes lakosságú vagy többségében szerbek által lakott járásokba kerültek. Sokan féltek közülük. Előbb az beígért földosztás késlekedése, majd a helybeli földnélküli magyar őslakosság irigykedése okozott nehézségeket az újdonsült bácskaiaknak.

Lelkipásztori szempontból gondot okozott, hogy a fentiekben említett volt szerb és 1942-ben székellyé lett településeken a jugoszláv érában egyetlen egy templomot vagy imaházat sem építettek. Erre sem a lakosság, sem pedig az ortodox egyház, sőt még a jugoszláv állam sem fordított figyelmet. Így ez érsekség a településeken lévő színháztermekben, közösségi házakban vagy iskolaépületekben ideiglenes jelleggel engedélyezte a misézést. A nagyobb székely telepes közösségek azonban csakhamar önerőből templom vagy imaház építésébe fogtak.

A négy katolikus bukovinai székely falu lelkipásztorai, a jászvásári (Iasi) püspök engedélyével elkísérték híveiket új hazájukba: Demse Péter, László Antal, dr. Németh Kálmán, Sebestyén Antal Ádám és Széll Eduárd. Ők lettek a bácskai Andrásfalva, Istensegíts, Bácsjózseffalva, Horthyvára és Hadikújfalú papjai (Schematismus 1942, 203–204).

Az új katolikus közösségek lelki életét a kalocsai érsek szervezte meg a telepítési kormánybiztossal egyetértésben. Mivel a négy bukovinai katolikus magyar község lakossága 14 faluban és további tanyaközpontokban vagy tanyákon lelt új otthonra, ezért saját papjaikon kívül további lelkipásztorokra is szükségük volt. Az érsekség ebben az újvidéki és szabadkai ferences és az újvidéki

kapucinus szerzetesek szolgálatára is épített. Közülük P. Szabados Emmánuel, P. Juhász Iréneusz, P. Pallos Ambrus, P. Varga Vitális, P. Krizant Tamás és P. Köröstyös Krizosztom láttak el lelkipásztori szolgálatot az új bácskai katolikus közösségekben. Helyzetük nem volt egyszerű, mivel a négy ferences 14, a három kapucinus pedig 4 telepen teljesített szolgálatot. Híveikhez leginkább kerékpáron vagy gyalogszerrel jutottak el (Virág 2018, 76). Liturgikus felszerelésekről részben az érsekség, részben pedig a szabadkai és újvidéki ferences rendház gondoskodott.

Gróf Zichy Gyula érsek halálát követően (1942. május 20.) a háború közepette az érseki széket olyan tapasztalt vezetőre kellett bízni, aki kezelni tudja a bonyolult helyzeteket és jó politikai érzékkel rendelkezik. Először Glattfelder Gyula csanádi püspök kapta meg Rómából a kinevezést, de ő végül egészségi állapotára való tekintettel lemondott. Ezt követően esett Grósz József püspökre a Szentszék választása, aki igyekezett helyreállítani a kapcsolatot Budanović címzetes püspökkel, és megerősítette az elődje által kinevezett Ijjas Józsefet a szabadkai érseki biztos hivatalában. A belügyminisztérium Budanović Lajos mozgásszabadságát két éven át korlátozta, 1943. május 26-án térhetett vissza Szabadkára, amikor további internálását már nem tartották kívánatosnak. Grósz szombathelyi püspökként, majd folytatólagosan kalocsabácsi érsekként volt a Muravidék apostoli kormányzója, így nem volt számára újdonság, hogy egy másik visszakerült területre, a Bácska is a joghatósága alá tartozott. Sem püspökként, sem érsekként nem erőltette rá a magyar nyelv tanulását a délvidéki horvát papokra, de ha meg akarták tanulni a nyelvet, támogatta őket (Tóth K. 2009, 107–108). Minden Budanovićot ért kritika ellenére – legyen annak bármi is a jogalapja – Grósz érseknek határozott véleménye volt vele kapcsolatban és ezt meg is fogalmazta a magyar hatóságok felé. Ahogyan a püspökkel szemben felléptek, csak kárt tettek, vélte. Szerinte Budanovićtal meg lehetett volna találni a közös hangot, ami a magyar érdekeknek megfelelt volna. Ehelyett „...nekem is [!] rossz néven vették..., hogy érintkeztem vele. 1943. augusztus 16-án Újvidékről visszafelé jövet

ebéden voltam nála” (Napló 47). Grósz érsek 1943 novemberében Szabadkán egy körmenetben is szerepet juttatott Budanovićnak. Ezzel az érsek elnyerte a püspök szimpátiáját, utána ugyanis azt írta Grósznek hálálkodva, hogy látogatásával rehabilitálta a hatóságok előtt (Napló 47). Grósz véleményében felismerhető békeszerető mentalitása, a dialógus pártolása, a különböző nézetek ütköztetése és a konfliktusok tárgyalások útján történő megoldása iránti igénye. Röviden, a diplomácia módszerének alkalmazása a problémák kiküszöbölésére. Nem értett egyet azzal sem, hogy Budanović püspököt a Sztójay-kormány, illetve vitéz Baky László belügyi államtitkár 1944 márciusában ismét internálni akarta. Az internálásra ugyan nem került sor, azonban az emberek megijedtek, a papok is elvesztették a fejüket, úgyhogy dr. Ijjasnak megint nagyobb hatáskört kellett biztosítani a szabadkai egyházi ügyekben (Sági 2017, 349). Grósz érsek a hadi helyzet alakulása miatt 1944. december 20-án adta át újra Budanovićnak a Bácska feletti joghatóságot, majd 1946. június 13-án, a Szentszék intézkedése révén a püspök újra teljes jogú kormányzó lett.

5. A vérbosszú időszaka (1944–1945)

A jugoszláv partizánok 1944. október elején a szovjet hadsereggel együtt beléptek a Bánság területére. Ide a Szerémségből irányították át a 8. Vajdasági Brigád egységeit, amelyek már október 1-én bevonultak Fehértemplomba (Bela Crkva), másodikán már Versecen (Vršac) voltak. Október 16-án ideköltözött a főparancsnoksággal maga Tito is, aki nem sokkal azelőtt tért haza Moszkvából. Tito utasítására bevezették éppen ezen a területen a rend fenntartása érdekében a katonai közigazgatást, amelyet 1945. január 27-én szüntettek meg. Ennek leple alatt a jugoszláv kommunista pártvezetés, a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács (Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije – ANVOJ) utasítására a Népvédelmi Oszta (Odeljenje Zaštitu Naroda – OZNA), azaz éppen Tito partizánjai etnikai alapú, minden tárgyalást nélkülöző, kollektív tisztogatást kezdtek, sokszor a szerb

lakosság segítségével, és időnként még a határ magyar oldaláról is hurcoltak el embereket. Főként magyarok voltak az áldozatok, számukat nagyjából 20 000 főre becsülik. Vannak olyan források is, amelyek 40 000 áldozatról, vagy még többről beszélnek. A pontos számok máig ismeretlenek. Legtöbbjüket tömegsírokba temették el, ezek helyét aztán eltüntették, a tömeggyilkosságról évtizedekig tilos volt nyilvánosan beszélni (Tóth 2016, 443).

A vérbosszúnak többféle – ideológiai, nemzeti vagy személyes – indítéka volt. Mindazonáltal nagyban hozzájárult a partizánok és a szerb lakosság körében elevenen élő újvidéki „hideg napok” emléke. Feketehalmy-Czeydner Ferenc (1890–1946) altábornagy a Szegedi V. hadtest parancsnokaként kapta a parancsot, hogy kezdjen razziába, és számolja fel a Sajkás-vidéken tevékenykedő partizánokat. 1942. január 4-én Csúrog (Čurug) és Zsablya (Žabalj) környékén a magyar járőrök tűzharcba keveredtek, majd Feketehalmy kiadta a parancsot, hogy Titelig „tisztítsák meg” a terepet a gyanús elemektől, és így némelyeket elfogtak és a Dunába lőttek. Az újvidéki vérengzést Grassy Gyula, a 15. gyalogdandár parancsnoka vezette, Zöldy Márton pedig csendőrszázados létére embereivel segédkezett az újvidéki népiirtásban. Az atrocitásoknak volt egy január 4-e és 6-a közötti szakasza, amikor ténylegesen harcoltak a partizánokkal, és veszteségeik is voltak a magyar katonáknak. Ezt követte egy január 12-e és 15-e közötti szakasz, amikor partizánokat kerestek, és kiterjesztették a razziát, vagyis ezzel túlléptek a parancson, melyet kaptak. Ezután Feketehalmy-Czeydner hamis jelentést küldött a vezérkari főnöknek, és azt írta, hogy a partizánok Újvidéken rejtőztek el, így Újvidéken elkezdődött a koncepció nélkülivé vált gyilkosságsorozat, mely elképesztő méreteket öltött január 20-a és 23-a között (Mészáros 2019). A korabeli források alapján az 1942-es vérengzésnek összesen 3 340 áldozata volt, túlnyomó többségben szerbek. Tito szerb partizánjai ezt a rémtettet 1944 végén és 1945 elején többszörösen torolták meg, hiszen tízezrek haltak meg vagy váltak földönfutóvá – nemcsak a Csúrog környéki Sajkás-vidéken, hanem szerte az egész Bácskában.

A szerb partizánok bosszújának célkeresztjébe kerültek a katolikus papok is. Legtöbbjük a Vajdaságon belül a Bácskába, vagyis Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye érsekeéhez tartozott, aki a változások közeledtével arra buzdította papjait, hogy maradjanak híveik mellett. A bácskai vértanú papok: Berger Antal tavankúti plébános (1944), Dupp Bálint csúrogi plébános (1944), Köves István mozsori plébános (1944), Novotny József palonai (Plavna) káplán (1944), Ognjanov Stijepan szabadkai lelkész (1945), Petrányi Ferenc óbecsei apátplébános (1944), Plank Ferenc sziváci kormányzó (1945), Szabó Dénes tóthfalusi plébános (1944), dr. Takács Ferenc pápai kamarás, péterrévei plébános (1944), Unterreiner Károly palánkai hittanár (1944), Varga Lajos moholi plébános (1944), Virág István horgosi apátplébános (1944), Weinert Péterc. prépost, palánkai plébános (1945) és Werner Mihály martonosi apátplébános (1944). A kivégzettek közé kell még sorolnunk Böszörményi Mihály sajkásgyörgyei (Đurđevo) görögkatolikus lelkészt (1944), Gencel Pált (1945), aki bácskaiként a Diakovári Egyházmegyében, a szerémségi Ürögön (Irig) szolgált és Schön Jakab (1944) palánkai papnövendéket is.

A szávaszentdemeteri (Sremska Mitrovica) börtönben elszenvedett kínzásokba halt bele 1945-ben Haug Antal csonopolyai plébános. A németek számára felállított internálótáborokban vagy az ott elszenvedett megpróbáltatások következtében hunyt el Dobler Antal gádori (Gakovo) plébános (1946), Kopping Gáspár temerini plébános (1950), Kopping Jakab őrszállási (Stanišić) plébános (1949) és Müller Péter szentfülöpi plébános (1950). Scherer Lőrinc cservenkai (Crvenka) plébános Moszkva környéki munkatáborban halt meg 1947-ben. Egy monostori (Bački Monoštor) születésű pap, Schmidt József, aki Dubrovnikban tevékenykedett hittanárként 1946-ban halt meg tisztázatlan körülmények között.

Az egyházmegyes papok mellett a partizánok a szerzeteseket sem kímélték. Újvidéken halt meg 1944 októberében P. Kovács Kristóf és P. Körösztos Krizosztom ferences, akik boldoggá avatási eljárásuk már elkezdődött. A források ismerik Michael Weid-

ner svájci vagy német származású kapucinus atyát is, akit szintén Újvidéken tartóztattak le, majd eltűnt (Tóth T. 2016, 444–445; F. Cirkl–Fuderer 1998, 183–185).

A Bánsági Apostoli Kormányzóság területén a partizánok bosszúja elsősorban a németek ellen irányult, de nem kímélték a magyarokat sem, legyen szó világi vagy egyházi tisztségviselőkről. A bánsági vértanú papok: Ádám Antal szenthuberti (Sveti Hubert, ma Banatsko Veliko Selo) plébános, Brunet Ferenc németcsernyei, mai magyar nevén szerbcsernyei (Srpska Crnja) plébános, Eck György volt Szécsenfalvi (Dužine) káplán, Knapp József galagonyási (Glogonj) plébános, Kornauth József nagygáji (Veliki Gaj) plébániai kormányzó, Rothen Mihály Nagyikindán (Kikinda) élő lelkész, Schäfer Vilmos csözteleki (Čestereg) plébános, Steigerwald Ádám nagytószegi (Novi Kozarci része), Varga András tóbai (Toba) plébános, Wéber Péter nagykarolyfalvi (Banatski Karlovac) esperesplébános haltak erőszakos halált.

A Pécsi Egyházmegye Jugoszláviához került részéből, az Észak-szerémi és Dél-baranyai Apostoli Kormányzóság területéről Klein Tivadar pélmonostori (Beli Manastir) plébánost végezték ki a partizánok (Tóth 2016, 444–445).

6. A katolikusok és a titói rendszer konszolidációja

A kommunista Jugoszláviában a hatalom és az egyház közötti kapcsolatokat már a kezdetektől feszültségek jellemezték. Ez lényegében arra volt visszavezethető, hogy az egyházak a második világháború során nem a népfelszabadító mozgalmat, hanem a vele szemben álló hatalmakat – a katolikus horvátok a Független Horvát Államot, a katolikus magyarok Magyarországot, az ortodoxok a Nedić-kormányt és a csetnikeket – támogatták, továbbá a kommunisták azzal vádolták az egyházat, hogy „együttműködött a megszállókkal” (Molnár 2016, 98). Egyszersmind ez a vád utólag megkérdőjelezhetetlenné kívánta tenni azokat a bírói ítélet nélkül foganatosított kivégzéseket, melyeknek 1944 és 1945 fo-

lyamán magyar és német papok estek áldozatul a Bácskában és a Bánátban, illetve horvát papok Horvátország és Bosznia-Hercegovina, valamint olasz papok Isztria területén.

A Jugoszláv Katolikus Püspöki Konferencia 1945. szeptember 22-én pásztorlevelet fogalmazott meg a kommunista hatalom egyházellenes erőszakos cselekményeivel valamint az agrárreformmal kapcsolatban. Az új agrárreform értelmében az egyes egyházközségek által birtokolható földterületet 10 hektárban maximálták. A következő években sor került az egyház által birtokolt épületek államosítására is. Ezen intézkedések után csak a templom- és a plébániaépület (vagy annak egy része) maradt az egyházközségek tulajdonában. Számos kolostorépületet is államosítottak, belőlük általában kollégiumokat vagy iskolákat alakítottak ki, hogy ezzel is igazolják a nép irányában az egyházi javak államosításának jogosságát.

A kommunista rezsim komoly próbálkozásokat tett egy Rómától független, jugoszláv nemzeti katolikus egyház megteremtésére. Ennek heves ellenzőjét, Alojzije Stepinac (1898–1960) zágrábi érseket 1946. január 31-én letartóztatták az usztasa rezsimmel való szoros együttműködés és a szerbek ellen elkövetett horvátországi népirtás ösztönzésének vádjával. A koncepciót követően Stepinac érsek 1951-ig volt börtönben, majd nemzetközi nyomásra börtönbüntetését enyhítették és ettől kezdve szülőfalujában házi őrizetben élt. XII. Piusz pápa (1939–1958) 1953-ban bíborossá tette. Amikor ez bekövetkezett, a jugoszláv kormányzat azonnal megszakította a diplomáciai kapcsolatot a Vatikánnal. A belgrádi nunciussnak huszonnégy órán belül kellett elhagynia az országot (Huzsvár 2013, 95; Goluža 2004, 190–192). A jugoszláv állam mindent megtett, hogy megnehezítse a katolikus egyház életét: országszerte számos kirakatpert rendeztek szerzetesek, papok és papnövendékek ellen, majd 1953-ban bezárták a spliti szemináriumot, a zágrábi szeminárium diákjait tömegestül hívták be katonai szolgálatra, hogy ezzel ellehetetlenítsék a teológiai kar működését. A híveket is érték atrocitások, mert mindenáron tudatosítani akarták, hogy vallásgyakorlás a párttagsággal össze-

egyeztethetetlen. Ezért a vallásukat nyíltan felvállaló személyeket a társadalom perifériájára szorították, karrierjüket megtörték, egyeseket perbe fogtak és börtönbe zártak.

A „néphatóságok” és a katolikus papság jobb együttműködését a pártállam a Lelkész Egyesület megszervezésével kívánta elősegíteni. Ez a kezdeményezést a Katolikus Püspöki Kar elutasította. Stepinac bíboros mellett a mozgalom egyik leghevesebb ellenzője Budanović püspök volt. A 485/53 számú rendeletével szigorúan megtiltotta a bácskai papságnak a Lelkész Egyesületbe való belépést. Emiatt Budanović a szerb és a magyar nyelvű sajtó célkeresztjébe került. A kommunista propaganda nehezen talált fogást a püspökön, hiszen a második világháború alatt semmiféle együttműködést nem mutatott a „megszálló” magyar hatóságokkal, emellett pedig az 1944 őszén Szabadkára bevonuló partizánokkal is jó viszonyt alakított ki. A párt ideológusainak leleményessége azonban nem ismert határokat, ezért az újságokban Budanovićot hol XII. Piusz pápa és az imperializmus, hol pedig a Tájékoztatási Iroda és Sztálin ügynökeként mutatták be a jugoszláv közvéleménynek.²³ Bértmálási körútjai során több alkalommal is inzultusok érték – elsősorban az egyházmegye szerb többségűvé vált részén. 1953 szeptemberének első napjaiban Zomborban megverték a püspököt és elkergették a városból, majd útban Szabadka felé Nemesmiliticsen (Svetozar Miletić) tojással megdobálták és letépték mellkeresztjét (F. Cirkl–Fuderer 1995, 33).

A vajdasági magyar papság részéről a Lelkész Egyesülettől való elhatárolódása nem csak Budanović határozott tiltásának, hanem az 1944 őszén a partizánok által a papok ellen elkövetett gaztettek emlékének is betudható. Még kényszerrel sem tudták őket megtörni a belügyi szervek vagy a párt emberei, ezért büntetésből a belépést megtagadókat 1950-ben kényszermunkára vitték Ópázovára (Stara Pazova), ahol a katonai reptér építésén dolgoztak. Köztük volt többek között Bilanics Fischer Antal, Bartusz József,

²³ Prvi i treći Rim. Jež. 1952. június 14; Szubotica i lelkigyakorlat. Magyar Szó. 1952. március 16.

Csajkás Antal, Trungel Lajos és Tari János is. A kényszermunka idején rendszeres volt a papok megfélemlítése és megalázása. (F. Cirkl–Fuderer 1995, 93)

Természetesen a vértanú lelkipásztorok vagy az ítélet nélkül meggyilkolt magyarok tízezreinek, továbbá a gyűjtőtáborokban elpusztult svábok sorsának emlegetése a rendszer szemében szigorú tabunak számított. Aki mégis megtette, az hosszú évekre börtönbe került. A jugoszláv kommunista rezsim másik tilalomfaja az ifjúság körében folytatott tevékenységre vonatkozott. P. Wendelin Gruber, szentfülöpi születésű jezsuita atya mindkét tabut megszegte. A világháborút követően Stepinac bíboros és előjárói engedélyével Zágrábból a Bácskába jött, hogy a svábok számára felállított internálótáborba is élelmiszert juttasson be és foglyokat, főleg gyermekeket szöktessen ki. Veszélyes missziójában a zombori karmeliták Stantić Gellért atya vezetésével támogatták. P. Gruber egyes örök megvesztegetésével elérte, hogy ő maga is több hónapot bent töltsön a gádori (Gakovo) és a körtési (Kruševlje) táborokban. A lágerek felszámolása után P. Gruber Belgrádban szolgált és P. Hesszel együtt sikeresen tevékenykedett a főváros katolikus ifjúsága körében. 1948-ban a Vatikánnak folytatott kémkedés vádjával tartóztatták le és ítélték el. Maga Konrad Adenauer nyugat-német kancellár közbenjárására szabadult ki 1955-ben (Gruber pap 1948, Gruber 1989).

Szintén az ifjúság körében végzett sikeres pasztorális munka és közösségépítés volt az oka Ágoston Ferenc tárcsói plébános, Berényi Ferenc bezdáni káplán, Bogisity Ferenc zombori hittanár, Gere Vince adai káplán, Hegyi Pál péterrévei plébános, Kartali Jenő topolyai káplán, Körmöczy Ambrus óbecsei plébános, Raible Ferenc szabadkai hittanár, Sándor János bácsföldvári plébános, Tóth József újvidéki káplán, Svraka Ferenc újvidéki apátplébános, Vondra Gyula temerini plébános és Vujkovity Ferenc püspöki titkár letartóztatásának és bebörtönzésének is. Az ellenük felhozott vádak sovíniszta és fasiszta eszmék terjesztésétől a valutaüzérkedésen át a rendszerellenes tevékenységig igen sokrétűek voltak. Az általuk szervezett ifjúsági csoportok tagjai

közül többeket bebörtönöztek éppúgy, mint közvetlen munkatársaik – kántorok, sekrestyések, harangozók, egyházközségi képviselők – köréből is.

Az egypártrendszerű titói Jugoszlávia tehát tiltotta a nyilvános vallásgyakorlást. Az egyházakat, vallási felekezeteket – a hivatalos álláspontra szerint – a nacionalizmus hordozójának tekintették. Ingatlanjaik államosításával megfosztották őket anyagi háttérüktől, és ezzel megpróbálták ellehetetleníteni működésüket. Azzal pedig, hogy az egyházakat teljesen kizárták az oktatási-nevelési folyamatokból, megfosztották őket erkölcsformáló és nemzetfenntartó szerepüktől. A vallásgyakorlás a párttagsággal összeegyeztethetetlen volt, a vallásukat nyíltan felvállaló személyek a társadalom periferiájára szorultak, karrierjük nem ívelhetett felfelé.

Az 1960-as évek elején jelentős társadalompolitikai változások történtek Jugoszláviában. Ezen eseményekkel nagyjából egy időben az Egyház is új főpásztort kapott XXIII. János pápa (1958–1963) személyében, akinek nevéhez nemcsak a II. vatikáni zsinat összehívása, hanem az azóta is sokat vitatott „Ostpolitik”²⁴ meghirdetése is fűződik. Agostino Casaroli (1914–1998) a Szentszék utazó nagyköveteként járta Közép- és Kelet-Európa országait a helyi egyház számára minél kedvezőbb status quo kieszközölése céljából. Belgrádban is többször járt, több alkalommal találkozott az ország elnökével, Titóval is. Ennek köszönhetően a kommunista állam és a katolikus egyház kapcsolatában az enyhülés időszaka kezdődött – mindazonáltal a kölcsönös bizalmatlanság továbbra is megmaradt. Casaroli missziója eredményeként 1966-ban Jugoszlávia – a szocialista országok közül elsőként – rendezte diplomáciai kapcsolatait a Vatikánnal. Az Egyházi Állam és

²⁴ Ostpolitik (keleti politika) a Vatikán kelet-európai politikája 1963 és 1990 között. XXIII. János pápa kezdeményezte a II. vatikáni zsinat idején. A Sztálin halálát követő években, Hruscsov és Kennedy idejében a világpolitikában bizonyos enyhülés következett be, így remélhető volt, hogy a kommunista országok egyházai számára az Ostpolitik által modus vivendit találnak. Az Ostpolitik főszereplője Agostino Casaroli volt, aki 1963 és 1989 között XXIII. János, VI. Pál és II. János Pál alatt fejtette ki tevékenységét (Szabó 2005, 260).

Jugoszlávia közötti jó viszony megpecsételéseként 1971. március 29-én Tito elnök ellátogatott a Vatikánba, ahol találkozott VI. Pál pápával (Huzsvár 2013, 143; Molnár 2013, 105).

6.1. A Szabadkai Egyházmegye megszületésétől napjainkig

A második világháborút követően a németek elmenekülésével, elűzésével vagy tömeges elpusztításuk következtében számos bácskai plébánia hívek nélkül maradt.²⁵ A romokban heverő egyházi struktúrát Budanović püspök igyekezett újraszervezni. Az espereskerületek beosztásában változtatásokat eszközölt. Néhány híveiben megfogyatkozott kerületet más kerületbe olvasztott be, s az erősen túlnépesedett szabadkaiból három esperes kerületet szervezett²⁶ (Sebők 1991).

Az idősödő Budanović püspök igyekezett még életében gondoskodni utódjáról. Kérésére Matija Zvekanovićot²⁷ 1955. november 13-án burcai címzetes püspökké nevezte ki a Szentszék, majd 1956. február 25-én püspökké szentelte Szabadkán Josip Ujčić belgrádi érsek. A társszentelő püspökök Franjo Šeper bíboros a Vatikánból és Stjepan Bauerlein diakóvári-szerémségi segédpüspök voltak. Budanović Lajos 1958. március 16-án bekövetkezett halála után Zvekanović püspök átvette a Bácskai Apostoli Kor-

²⁵ 1944 őszén a bácskai svábok elmenekülése, majd az itthon maradók lágerekbe zárása folytán 20 egykori színnémet plébánia és 3 vikária teljesen elnéptelenedett, további 10 plébánia esetében pedig szinte kétharmados népességfogyást regisztráltak (Schematismus 1995, 136–137).

²⁶ A regőcei espereskerületet beolvasztották a zomboriba, a palánkait a bácsiba, a magyarkanizsait a zentaiba, habár ez utóbbira sem a hívek, sem pedig az e területen működő lelképásztorok számának csökkenése nem adott volna okot. Ezért végül a nyolcvanas évek végén e két espereskerületet újra különválasztották.

²⁷ Matija Zvekanović 1913. február 17-én született Szabadkán. Szarajevóban tanult teológiát 1932 és 1937 között, majd pappá szentelték. Szabadkán, Györgyénben, Bácsón, Monostorszegen, majd ismét Szabadkán szolgált lelképásztorként. 1948-ban általános helynökké nevezték ki, majd 1955-ben segédpüspök lett. 1958-ban vette át az apostoli kormányzóság irányítását, 1968-ban a Szabadkai Egyházmegye első püspöke lett. 1989-ben vonult nyugdíjba és 1991-ben hunyt el (Schematismus 1968, 152–153).

mányzóság irányítását. Az új adminisztrátor is kitűnően beszélt a magyar nyelvet. Folytatta elődje azon fáradozásait, melyek az önálló egyházmegye megteremtésére irányultak. Ebben Franjo Šeper bíboros, a Hittani Kongregáció prefektusa szentszéki kapcsolatai révén nagyban segítette a főpásztort.

Az önálló egyházmegye megteremtése felé vezető úton fontos lépés volt a kisszeminárium megalapítása. Zvekanović püspököt e téren mindenben támogatta Ujčić belgrádi érsek is, így 1962-ben a jugoszláv hatóságok engedélyezték egy egyházi középiskola felállítását Szabadkán – szigorúan csak a papi utánpótlás nevelése céljából. Természetesen szó sem lehetett a régi Paulinum épületének visszaadásáról és az állami szervek ügyeltek arra is, hogy az intézmény a külvilágtól elzártan működjék: a püspökség kertjében adtak építési engedélyt a gimnázium épülete számára. Ennek elkészültéig a kormányzóság épületének néhány helyiségét alakították át a kispapok bentlakása és oktatása céljából. A bácskai és bánsági hívek és lelkipásztorok nagylelkű adományainak köszönhetően 1963 őszén megindult az építkezés, melynek befejeztével 1965-ben felszentelték és átadták rendeltetésének a Paulinumot.

1968. január 25-én a Bácskai Apostoli Adminisztratúrából VI. Pál pápa Preclarissima Pauli kezdetű bullájával megalapította a Szabadkai Püspökséget (Dioecesis Suboticana). Az egyházmegye székhelye Szabadka, székesegyháza pedig az ottani Szent Teréz templom lett. A püspökség védőszentjévé Szent Pált jelölték ki. VI. Pál pápa 1968. február 8-án az egyházmegye első megyéspüspökévé Zvekanović Mátyás addigi kormányzót nevezte ki, aki már ilyen minőségben vehetett részt a II. vatikáni zsinat 1968. évi 1., 2., 3., és 4. szesszióján.

A Szabadkai Püspökség megalapításakor közel 400 000 katolikus hívőt számlált – mellettük ekkortájt még csak 586 000 más vallású hívő vagy ateista élt Bácska területén. Az egyházmegyében a latinon kívül a horvát, a magyar, a német és a szlovák nyelvek voltak használatban, tehát az igehirdetés és a hitoktatás e nyelveken, míg a hivatali levelezés horvát, magyar és latin nyelven folyt. Az egyházmegyében lévő 11 esperesség 4 főesperességbe szerveződött.

Zvekanović püspök is alapított plébániákat, sőt a kommunista hatóságok éberségét kijátszva még templomok építésére is sor került az egyházmegye területén. 1968-ban Zentagunarason (Novo Orahovo) a római és a görögkatolikus (ruszin) hívek istentiszteletére egyaránt szolgáló templom épült. Orom katolikus magyarsága 1972-ben épített templomot Szűz Mária Szeplőtelen Szívének tiszteletére. Óbecse magyar hívei – megunva a hatóságok packázását – a hetvenes évek végén állami engedély nélkül fogtak hozzá a Szent Margit templom építéséhez. Bátorságukat siker koronázta, mert az illetékes hatóságok a fenyegetések ellenére sem merték visszabontani az épületet. Hasonlóképpen nagy vihart kavart a zombori tanyavilágban 1985-ben állami engedélyezés mellett felépült Szent Tavelić Mikós templom: Belgrád utasítására a zombori járás valamennyi vezetője pártfegyelmet kapott és menesztették őket hivatalukból.

Zvekanović püspök a II. vatikáni zsinat szellemében tevékenykedett: horvát és magyar nyelvű imakönyveket, valamint hittankönyveket adott ki, foganatosította a népnyelvű szentmisék bevezetését, engedélyezte a magyarországi kiadású szertartáskönyvek használatát, támogatta az ifjúság között végzett lelkipásztori tevékenységet, a lelkigyakorlatok és az ifjúsági találkozók meghonosítását az egyházmegye területén. Ezen utóbbi döntése miatt számos gondja akadt az állami szervekkel. Szintén a vatikáni zsinat döntése alapján engedélyezte a bácskai templomok átalakítását az új liturgikus elvek szerint. Kőműves Károly kúlai plébános számos templom liturgikus terének és szembemiséző oltárának (zsinati oltár) szakszerű tervét készítette el. Ugyanakkor az egyházmegye területén több olyan templomátalakítás is végbement, amely során egyes lelkipásztorok vagy a hívek túlbuzgósága folytán művészi értékű főoltárok, mellékoltárok és szobrok szenvedtek helyrehozhatatlan károkat. Szintén az egyházmegye veszteséglistáját bővítik még azok a berendezési tárgyak és harangok is, melyeket az egyházmegyei hatóság a használaton kívüli sváb templomokból leszereltetett és boszniai egyházközségeknek adományozott.

A hetvenes évek elején a Paulinum ügye feszültséget gerjesztett az egyházmegye vezetése és a bácskai magyar papok között. Az intézmény megalapításakor sem a magyar, sem pedig a horvát papoknak nem volt kikristályosodott elképzelésük a képzés nyelvét illetően. A lelkipásztorok mindkét csoportja egyfajta ikerintézmény gondolatát pártfogolta, ami azt jelentette volna, hogy a tantárgyak egyik felét magyarul, a másik felét pedig horvátul tanították volna a kisszeminaristáknak. A magyar papság nagyon fontosnak tartotta, hogy a leendő magyar ajkú lelkipásztorok nemzeti szellemben növekedjenek. Annál is inkább, mert későbbi egyetemi tanulmányaikat Diakóváron vagy Zágrábban horvát nyelven végezték. Zvekanović püspök idővel úgy döntött, hogy nemcsak bácskai és bánáti fiatalokat fogad a Paulinum, hanem az intézmény gazdaságos fenntartásának érdekében megnyitja kapuit a Szarajevói Egyházmegyéből származó kispapok számára is. Így a Bosznia-Hercegovinából érkező horvát diákok hamarosan a seminaristák többségét tették ki. Mellettük felvételt nyertek a Paulinumba görögkatolikus ruszinok és macedónok, valamint római katolikus albánok is. Így az intézmény szellemiségéből a magyar nemzeti karakter teljesen kiszorult. Amennyire előnyére vált az intézmény fenntarthatóságának, hogy nyolcvan-százhusz tanuló befogadására is képessé vált, annyira nőtt a magyar lelkipásztorok csalódottsága. Végül Móricz Vince topolyai, Ágoston Miklós szenttamási, Csipak Ferenc újvidéki és Húzsvár László verbászi plébános vezetésével petíciók útján adtak hangot tiltakozásuknak és a főpásztorhoz folyamodványokat fogalmaztak meg. Mivel ezekre nem kaptak választ, ezért 1973-ban a Jugoszláv Püspöki Karhoz és Franjo Kuharić bíboroshoz, végül pedig 1974-ben a Szentszék belgrádi nagykövetéhez fordultak. A Vatikáni Államtitkárság hosszú idő elteltével Ágoston Miklós Tisza menti főesperesnek címzett levelében válaszolt a magyar papok kérésére: *necutile, necpossibile est, vagyis se nem hasznos, se nem megvalósítható.* A bácskai magyar papság azonban nem nyugodott bele ebbe, hiszen ekkortájt 320 000 magyar és 65 000 horvát hívő élt a Szabadkai Egyházmegye területén, ezért a kispapok magyar

nyelvű iskoláztatását a későbbi pasztorális feladatok jobb ellátása szempontjából is szükségesnek érezték. Késésüket Kada Lajos c. érsek, szentszéki diplomata és a magyar emigráció több jeles egyházi személye is felkarolta, de a probléma végeleges megoldását így sem sikerült elérni. Mint annyiszor, a magyar nyelvű oktatás kérdését is az idő előrehaladta oldotta meg: a délszláv háborút megelőző évek növekvő szerb nacionalizmusa a horvát–magyar feszültséget a háttérbe szorította, majd szinte teljesen kioltatta. Mivel Boszniából a háború miatt többé nem érkeztek kisszeminaristák, a Paulinumban a magyar nyelvű oktatás is nagyobb teret kapott (Huzsvár 2013, 174–176).

Zvekanović püspök 1989. május 16-ig állt az egyházmegye élén, amikor II. János Pál pápa msgr. Pénzes Jánost²⁸ nevezte ki szabadkai püspökké. Az új főpásztor az egyházmegyét június 18-án vette át, Zvekanović Mátyás püspök pedig 1991. április 21-én hunyt el.

Horvátország függetlenségének kikiáltása után és a délszláv háború viharában a bácskai magyar teológusok a bánágiakkal együtt a Szegedi Hittudományi Főiskolán folytatták tanulmányaikat. Gyulai Endre szeged-csanádi megyéspüspök mindenben támogatta őket, emellett pedig az embargó sújtotta Kis-Jugoszlávia katolikusainak is jelentős erkölcsi és anyagi segítséget nyújtott.

A délszláv háború szerb–horvát szembenállása ortodox–katolikus ellentéteket hozott felszínre, és ezzel jelentősen megnehezítette a vajdasági magyar katolikusok helyzetét is. A tömegesen érkező katonai behívók és a súlyos gazdasági nehézségek rengeteg magyar fiatal szülőföldje elhagyására kényszerítettek.

²⁸ Dr. Pénzes János püspök 1943. augusztus 10-én született Bajmokon. Teológiai tanulmányait Zágrábban végezte. 1968-ban szentelték pappá. 1969-ig káplánként szolgált Adán, majd a szabadkai Paulinum Kisszeminarium prefektusa és tanára lett. 1971 és 1972 között jegyzőként működött a Püspöki Hivatalban. 1972-ben Horgosra kapott plébánosi kinevezést. A Jugoszláv Püspöki Kar és a Szabadkai Egyházmegye több bizottságának is tagja volt. 1976-tól a Szabadka-újvárosi kerület espereseként működött. 1989-ben nevezték ki és szentelték szabadkai püspökké. 1998-ban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán doktori fokozatot szerzett (Schematismus 2011, 303–304).

Emellett a szórványban, főként a szerb többségű városokban élő magyar hívek közül sokan, gyakran kényszerből, a szerbségbe történő asszimiláció útját és a katolikus egyházzal való szakítást választották. E tendenciák a horvát fiatalok körében is megjelentek. Duna menti horvát-sokác falvak lakossága a délszláv háború alatt gyakran szenvedett a szerb szabadcsapatok zaklatásától – lelkipásztoraikkal együtt. Bács és Szond (Sonta) horvát hívőközössége különösképpen nehéz éveket élt át ekkor: sok fiatal és középkorú hívő távozott családotul Horvátországba vagy Nyugat-Európába. Nyugat-Bácska katolikus magyar falvai (Bezdán, Doroszló, Gombos, Bácskertes [Kupusina] és Szilágyi) szintén osztoztak horvát hittestvéreik sorsában. Az itteni fiatalok leginkább Magyarországra, Kanadába, Németországba és Ausztriába távoztak. Üresen álló házaikba 1995-ben horvátországi és boszniai szerb menekülteket költöztettek be a hatóságok. E falvak nemzetiségi összetétele tehát megváltozott és a szigetmagyarsági létből elindultak a szórványosodás felé. A csillapodni látszó katolikusokkal szembeni ellenérzés újra fellángolt az 1999-es NATO-bombázások során – holott a Nyugat-bácskai régióban nem is a szerb falvakat, hanem a legdélebbi palóc falut, Bácskertestet érte három bombatalálat.

A délszláv háború idején a Bácskával határos baranyai hívek lelki gondozását életük kockáztatásával két nyugat-bácskai lelkipásztor látta el: Mikity Ede szilágyi plébános és Fuderer László zombori káplán. Vörösmarton és Csúzsán vasárnap délutánonként miséztek, Fuderer atya pedig rendszeresen tartott hitoktatást és temetett is. Bunford Vilmos bácskertes plébános alkalmanként csatlakozott hozzájuk, Kecskés Ferenc bezdáni plébános pedig a bérmálás szentségét osztotta ki a baranyai katolikus fiatalok számára. E lelkipásztorok a háborús megpróbáltatások reménytelenségébe igyekeztek a krisztusi reményt elvinni a baranyai híveknek 1990 és 1997 között. Mindezen nehézségek ellenére azonban, szinte gondviselészerű módon, Péntes János püspöksége alatt megszűnt a papi utánpótlás problémája a Bácskában. Míg 1986 és 1997 között csak 15 (közülük 11 magyar), addig 1998 és 2009

között 38 (köztük 26 magyar) növendéket szenteltek pappá Szabadkán. Emellett Péntes püspök 12 állandó diakónust (közülük 10 magyart) is felszentelt, akik elsősorban a nagyobb magyar plébániákon (Szabadka, Zenta, Ada, Óbecse, Magyarakanizsa) segítik a plébánosok munkáját.

Péntes püspök folytatta azt az egyházépítő munkát, amit elődei a kisszeminárium létrehozásával elkezdtek, és 1993-ban megalapította a Teológiai–Kateketikai Intézetet (TKI) jövődöntő hitoktatók képzése céljából. A háború okozta nehézségek is befolyásolták a főpásztor e döntését, mivel a jövődöntő hittanárok külföldi képzése politikai és anyagi okok miatt is komoly nehézségekbe ütközött a délszláv háború idején. Ugyanakkor az intézet (főiskola) megalapításában is az Isteni Gondviselés művét láthatjuk, hiszen 1993-ban még senki sem sejtette, hogy a szerbiai iskolákban egyszer még a hitoktatás választott tantárgyként bevezetésre kerül. Amikor ez 2001-ben Zoran Đinđić miniszterelnök kifejezett kérésére megtörtént, a katolikus egyházmegyék megfelelő képesítésű szakemberekkel rendelkeztek ahhoz, hogy megjelenjenek az iskolákban. Ironikus módon az ortodoxok a kétezres évek elején kevesebb szakképzett hitoktatóval rendelkeztek, mint a katolikusok.

A Teológiai–Kateketikai Intézetben 1994-ben kezdődött meg az oktatás magyar és horvát nyelvű tagozatokon. Az intézmény megszervezésében Péntes püspök mellett dr. Harmath Károly ferences atya, mons. dr. Andrija Kopilović szabadka-sándori plébános és dr. Josip Ivanović, a Magyar Tannyelvű Tanítóképző tanára elvülhetetlen érdemeket szereztek. Mellettük a szegedi, a diakovári és zágrábi teológiák tanárai is felkarolták Péntes püspök tervét. Benyik György és Sávai János szegedi professzorok és főpásztoruk, Gyulai Endre mindenben támogatták a TKI színvonalas működését. Az előadások kezdetekben az újvidéki főplébánia épületében és a tóthfalusi lelkigyakorlatos házban, majd a szabadkai Katolikus Kör épületében folytak. Végül 2006-ban Szabadkán sor került az Augustianum Pasztorális Központ épületének alapkövetételére, ahol a TKI is otthonra talált.

Az Augustianum felépítése is Pénzes püspök azon merész tervei közé tartozik, amelyeket az egyházpolitikai szükségszerűség szült, de az Isteni Gondviselés támogattott. Dr. Stanislav Hočvar belgrádi érsek ugyanis a szerbiai katolikus papnövendékek képzése céljából egy belgrádi szeminárium létrehozását tűzte ki célul. Azonban Pénzes püspök, aki a szerbiai katolikus hívek nagy többségének főpásztora, erélyesen fellépett e tervvel szemben. A bácskai magyar és horvát papok egyaránt támogatták ebben főpásztorukat, hiszen egyértelmű volt számukra, hogy egy jövődöbéli belgrádi teológiai karon sem a magyar, sem pedig a horvát nemzeti karakter nem kapott volna semmiféle szerepet. Pénzes püspök ezért egy szabadkai székhelyű nagyszeminárium és pasztorális központ tervével állt elő. Maga mögött tudhatta a szentfülöpi (Bački Gračac) születésű Robert Zollitsch freiburgi érsek támogatását is, aki abban az időben a Német Katolikus Püspöki Konferencia elnöki tisztjét is betöltötte. Pénzes püspök terve győzött és ezáltal továbbra is lehetővé vált, hogy a Szabadkai Egyházmegye magyar, horvát és szlovák nemzetiségű papnövendékei anyaországukban anyanyelvükön tanulhassanak, majd a gyakorlati képzés idejét a Szabadkai Nagyszemináriumban töltsék. Természetesen az utókor fog véleményt formálni, illetve fogja megítélni a közelmúlt történéseit. Mindenesetre biztatóan hat az a tény, hogy a Bácskában a kétezres évek elején, Trianon óta először, a magyarok és a horvátok között meglévő feszültség szinte teljesen kioltódott. E folyamatban pedig a történelmi események sodrása mellett dr. Pénzes János püspök pártatlan és megfontolt egyházmegyei vezetése játszott jelentős szerepet. „Ego sum, nolite timere – Én vagyok, ne féljetek” (Mt 14,25) – e jelmondatot választotta magának 1989-es püspökké szentelése alkalmával. Főpásztori szolgálata alatt valóban elérte azt, hogy többé sem a magyar, sem a pedig a horvát papoknak vagy híveknek nem kellett attól tartaniuk, hogy a másik fél föléjük kerekedett volna. Közel harminc éves püspöki szolgálata alatt hozzásegítette a bácskai horvát és magyar katolikusokat a közös érdekeik mentén történő együttes cselekvésre.

6.2. *A Nagybecskereki Egyházmegye megszületésétől napjainkig*

A bánági németek elmenekülése, majd módszeres kiirtása és végül kitelepítése után az itteni sváb plébániák gyakorlatilag megszűntek létezni. A világháborút követően a Bánági Apostoli Kormányzóság katolikus hívei felét veszítette el. Míg 1935-ben 200 872 katolikus hívő élt ezen a területen, addig létszámuk a világháborút követően 100 000 fő körülire esett vissza. A kommunista hatóságok több tíz templomot romboltak le, számos esetben magával a kormányzósággal fizettették meg a bontási költségeket.

Dr. Josip Ujčić kormányzó a háborút követő nehéz esztendőkből bátran kiállt a szenvedők mellett, különösen papjai védelmében nem mulasztott megtenni minden tőle telhetőt. Stepinac érsek letartóztatása után őt bízták meg a Jugoszláv Püspöki Kar megbízott elnöki teendőivel és ezt 1946 és 1960 között eredményesen végezte. Sokat fáradozott továbbá a Szentszék és Jugoszlávia 1952-ben megszakadt diplomáciai kapcsolatainak helyreállításán is. Munkatársai visszaemlékezései szerint ettől elsősorban a gyermekek számára a hitoktatás hivatalos engedélyezését remélte. 80. születésnapjára a Szentatya és a jugoszláv állam is kitüntetésben részesítette.

Az idős érsek személyesen gondoskodott utódjáról, kérésére a szentatya 1961. március 2-án dr. Gavrijel Bugatko²⁹ kőrösi (križevci) görögkatolikus püspököt Mocisse címzetes püspökévé, valamint belgrádi segédérsekké nevezte ki utódlási joggal. Ujčić érsek 1964. március 24-én hunyt el. Bugatko 1961. július 17-én bánági apostoli kormányzói kinevezést is kapott. Először állt e tájak élén görögkatolikus főpap, aki latin szertartású tevékenységet is folytat-

²⁹ Gavrijel Bugatko a Slavonski Brod melletti Andrijevcin született 1913-ban hatgyermekes földműves családban. Teológiai tanulmányait Rómában végezte, majd 1939-ben itt szentelte őt pappá Nyárádi Dénes kőrösi püspök. 1941-ben védte meg doktori disszertációját Rómában. Hazatérve Bácskeresztúron és Kőrösön szolgált, 1950-ben pedig a Kőrösi Görög Katolikus Püspökség kormányzója lett. 1952. április 27-én 37 éves korában szentelték kőrösi püspökké. A kőrösi püspöki széket ugyanis előde, msgr. Šimrak Janko 1946. augusztus 9-én bekövetkezett halála óta nem töltötték be (Miz 2016, 81–86).

hatott. Püspöki jelmondata: Per Mariam ad Jesu per caritatem ad unitatem: azaz Jézushoz Mária által, az egységhez szeretet által (Miz 2016, 81–86; Erős 1993, 167–168).

Kőrösi püspökként joghatósága a Jugoszlávia területén élő valamennyi görögkatolikus hívőre kiterjedt. Számos plébániát szervezett, templomot építtetett. De lelkiismeretesen teljesítette püspöki feladatait Belgrádban és a Bánságban is. Bugatko érsek nem beszélt magyarul. Mivel ő maga ruszinként és görögkatolikusként is átérezte a kisebbségi lét nehézségeit, ezért azon fáradozott, hogy a 90%-ban magyar katolikus hívek alkotta kormányzóság mihamarabb magyar főpásztort kapjon. A Szentszék közmegegyezésre 1971. december 22-én msgr. Jung Tamás³⁰ személyében új apostoli kormányzóval ajándékozta meg a bánsági híveket. VI. Pál pápa a numidiai Castellanum címzetes püspökévé nevezte ki őt. Ezzel Bugatko érsek bánáti apostoli adminisztrátori tisztsége megszűnt. Jung Tamás püspökké szentelésére 1972. február 13-án került sor Nagybecskerekén (Zrenjanin), a kormányzóság székhelyén.

A belgrádi érsekkormányzók szinte csak bérálni jártak el a Bánságba, az ügyintézését évtizedeken át átengedték helynökeiknek, akik a Nagybecskerekén vezetett kormányzósági irodából intézkedtek nevükben. Ezt az állapotot kívánta megváltoztatni Jung püspök 1972 és 1988 között, és a bánsági részeket az egyházmegyévé formálás útján elindítani. Mindvégig püspöki jelmondata szellemében ténykedett: *Conformis in Christo gregi* – Krisztusban eggyé forrva a nyájjal. Igyekezett egybegyűjteni a világháború és az azt követő megpróbáltatások következtében megfogyatkozott és elcsigázott bánsági katolikus népet. Igen tapintatos és mindenkihez közvetlen volt. Elősegítette, hogy a II. vatikáni zsinat rendelkezései gyökeret

³⁰ Jung Tamás 1911. december 10-én született Székelykevény (Skorenovac). A gimnáziumot Nagybecskerekén végezte az Engel konviktus növendékeként. Frankfurt am Mainban a jezsuiták vezette egyetemen végezte filozófiai és teológiai tanulmányait. 1936-ban szentelték pappá. Káplánként és plébánosként szolgált Versecen, Hódegyházán, Töröktopolján, Muzslyán, majd 1949-től Nagybecskerekén. Többször volt esperes, konzultorként és az egyházi bíróság tagjaként is tevékenykedett, ezért jól ismerte a kormányzóságot és annak papjait (Erős 1991, 175–176).

verjenek a hívőközösség szívében. Ennek érdekében népmissziókat szervezett. Igyekezett megmenteni a meglévő egyházi javakat, a templomok felújítását támogatta, új miséző helyeket és kápolnákat alakíttatott ki. A Képes Biblia kiadásával és e könyv külföldre juttatásával az összmagyar katolikusság számára jelentős missziót végzett. Lehetőségei szerint anyagilag támogatta a nehéz helyzetben lévő erdélyi magyar katolikus paptestvéreket és híveket.

Jung püspök egyházszervező munkáját siker koronázta. Az Apostoli Szentszék rendelkezése alapján 1986. december 16-án a Bánáti Apostoli Kormányzóságot Nagybecskereki Püspökséggé emelte.³¹ II. János Pál pápa egyúttal az egyházmegye védőszentjéül az első csanádi püspököt, Szent Gellért vértanút, székesegyházának pedig a nagybecskereki templomot jelölte ki. A leirat véglegesíti továbbá az egyházmegye határait is. 1986. december 17-én a Szentszék az újonnan alapított püspökséget a Szabadkai Egyházmegyével együtt a Belgrádi Metropólia keretébe sorolta.³² Jung Tamás továbbra is apostoli kormányzóként maradt az egyházmegye élén. Ezt a tisztséget Huzsvár László³³ felszentelésének napjáig, 1988. február 14-ig viselte (Huzsvár 2000, 8; Erős 1993, 175–176).

³¹ A Belgrádi Apostoli Nunciatúra 215/1986. sz. leirata.

³² A Belgrádi Apostoli Nunciatúra 218/1986. sz. leirata.

³³ Msgr. Huzsvár László (1931–2016) püspök a bácskai Horgoson született 1931. február 21-én. Az elemi iskolát szülőfalujában, a gimnáziumot a visszacsatolás éveiben Szegeden kezdte, majd Zentán fejezte be. Teológiai tanulmányait a zágrábi Hittudományi Karon végezte. Szabadkán szentelték pappá 1957-ben. Káplánként működött Topolyán, majd Szabadkán a székesegyházban, Kelebián, emellett püspöki titkárként szolgált. 1958-ban kapta első plébánosi kinevezését Verbászra, ahol 1969-ben elindítja a Hitélet folyóirat kiadását. A Paulinumban magyartanárként is dolgozott. 1970-ben Újvidékre került, ahol a Szent Erzsébet, majd 1974-től a Mária Neve templom plébánosa lett, ez követően pedig esperes, majd 1978-tól prelátus. Szerteágazó lelkipásztori tevékenysége mellett szervezőként is kitűnt: Szent István király megkeresztelkedése ezeréves jubileumának délvidéki megünneplése és a Szent Gellért-jubileumi ünnepség megszervezése is az ő nevéhez kötődik. Népes zarándoklatokat vitt Ausztriába, Rómába, a nagy európai kegyhelyekre és Görögországba. 1988-ben nevezték ki és szentelték nagybecskereki püspökké. 2007-ben vonult nyugalomba és 2016-ban hunyt el (Erős 1993, 179–181; Huzsvár 2000, 22).

A Nagybecskereki Egyházmegye első megyéspüspökévé II. János Pál pápa 1988. január 7-én msgr. Huzsvár László pápai prelátest, újvidéki esperesplébánost nevezte ki. Felszentelésére 1988. február 14-én került sor. Jung Tamás püspök, a nyugalomba vonult apostoli kormányzó, néhány évvel később (1992. december 5-én) elhunyt. Az újonnan felszentelt főpásztor első feladatként átszervezte a püspökség esperességeit (4), véglegesítette a plébániák számát (40), a leányegyházakat (50), továbbá újjászervezte a Papi Tanácsot és közzétette az Egyházközségek Szabályzata és Ügyrendje statútumát (1990), egyben megejtette hivatala teljes átalakítását (Harmath 2011, 19).

Huzsvár püspök a kezdettől átérezte a bánsági szórványlét minden problémáját. Mint azt plébánosként is tette, a katolikus magyar ifjúság nevelésére nagy hangsúlyt fektetett főpásztori szolgálata alatt. Nagybecskereken a nővérek vezetése alatt leány-, a várossal szinte egybenőtt Muzslyán pedig a szalézi szerzetesek vezetésével fiúkollégiumot alapított a középiskolások és az egyetemisták számára.

Dr. Német László SVD,³⁴ a nagybecskereki egyházmegye második főpásztorja 2010. január 1-jei hatállyal átszervezte az esperei kerületeket (3), újraszervezte plébániák és azok leányegyházainak (filia) területi beosztását és számát. Főpásztori tevékenysége új lendületet adott az egyházmegyei missziók és rétegpasztorálás terén a Bánságban.

³⁴ Msgr. dr. Németh László SVD püspök 1956. szeptember 7-én született a bácskai Hódságon. 1977-ben lépett be az Isteni Ige Társasága szerzetesrendbe. Teológiai tanulmányait Lengyelországban, a lublini Katolikus Egyetemen végezte. 1983-ban szentelték pappá Hódságon. 1985 és 1987 között Rókában folytatta tanulmányait, majd 1987 és 1990 között a Fülöp-szigeteken szolgált egyetemi lelkészként. 1994-ben szerzett doktorátust dogmatikából a Pápai Gergely Egyetemen Rómában. 1994 és 2000 között dogmatikát tanított Ausztriában. 2000-tól 2004-ig a Szentszék nemzetközi szervezetek mellett működő bécsi állandó képvisletén teljesített szolgálatot. 2004 és 2007 között a Verbita rend magyarországi tartományfőnökeként tevékenykedett, majd 2006-ban a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia titkára lett. 2008-ban nevezték ki és szentelték fel nagybecskereki püspökké (Csipak–Kovács 2011, 23).

7. Hitélet és egyesületek a Vajdaságban 1945-től napjainkig

A rózsafüzér társulatok és az oltáregyletek, a ferences és karmelita harmadrendűek csoportjai 1945 után is rendszeresen gyűltek össze közös imádságra. Tevékenységük azonban a templom falai közé szorult vissza: köztereken sem körmenetet, sem felvonulást, sem pedig nyilvános missziót nem végeztek. A belügyi szervek kiváltképpen a városokban ügyeltek erre. A plébániai hitoktatás ugyan államilag engedélyezett volt, de a kommunista párt a pedagógusokon keresztül igyekezett a diákokat eltéríteni a rendszeres templomba járástól, a ministrálástól és a hitoktatáson való részvételtől.

Az egyház „elhallgattatásának falán” azonban a hatvanas évek végén repedés keletkezett. A hatóságok ugyanis engedélyezték az egyházközségeknek a nyugat-európai zarándokutak szervezését. Ezek az alkalmak pedig új lehetőséget nyitottak meg a lelkipásztorok és a hitüket buzgón gyakorló hívek számára is ahhoz, hogy megismertessék a Szentírás üzenetét és a rendszeres imádság gyakorlását a hitüket csak felületesen ismerőkkel. A bácskai és bánági lelkipásztorok leginkább a szlovéniai Kompas utazási irodával együttműködve szerveztek zarándoklatokat Rómába, Lourdes-ba, Fatimába és a Szentföldre. Huzsvár László, Bús András, Savelin Zoltán, Léner István és Erős Ferenc jeleskedtek az utak megszervezése terén. A zarándokok közé azonban gyakran a belügyi szervek informátorai is vegyültek. Így történt ez 1983-ban, a Megváltás 950. jubileumi Szentéve kapcsán Rómába szervezett zarándoklaton is. A vajdasági magyar zarándokok a Szt. Péter téren összetalálkoztak az emigráns magyar katolikusokkal és közösen elénekelték a Boldogasszony Anyánkat és a Magyar Himnuszt. Ez a „kihágás” elég volt ahhoz, hogy a szervezők, Léner István bácskossuthfalvi (Stara Moravica) és Erős Ferenc törökkanizsai (Novi Kneževac) plébánosok útlevélt hazatérésük után bevonják és tőlük a további útlevéligénylés jogát egészen a 2000-ben bekövetkezett rendszerváltásig megtagadják.

A második világháború után is töretlenül folytatódtak a doroszlói zárandoklatok – igaz, a belügyi szervek árgus szeméinek kíséretében. A szentkút őrei 1942 és 1983 között Fritz Ferenc, 1983 és 2006 között pedig György János helyi plébánosok voltak, akik lelkiismeretesen szervezték a zárandoklatokat és igyekeztek a hívek kényelmét szolgáló kisebb épületek felhúzására. 1972-ben Zvekanović püspök egyházmegyei zárandokhellyé nyilvánította a Szentkutat. A harmincas években a sváb katolikusok által meghonosított ifjúsági zárandoklatok a hatvanas években új erőre kaptak. 1967-ben 4000 bácskai fiatal, köztük sok ministráns vett részt a doroszlói ifjúsági találkozón lelkipásztoraik vezetésével.

A szeptember 7-8-i nagybúcsú keretében, az éjszakai virrasztás alatt bevezetésre került az éjféλι ifjúsági szentmise is, ami a fiatalok nagy tömegét vonzotta, de a középkorosztály tagjai is érdeklődéssel fogadták. Ezt a kezdeményezés a bácskertes (kupusinai) ifjakhoz fűződik, akik Guzsvány György vezetésével gitáros énekeket tanultak be. Sztrikovits János újvidék-telepi plébános és a hetvenes években alapított ifjúsági zene- és énekkara is bekapcsolódott a doroszlói eseményekbe.

A nagybúcsú a hetvenes években, az autóbuszok és a személygépkocsik elterjedésével még tömegesebbé vált: 1973-ban 64 autóbusz, 14 kisbusz és száznál is több személygépkocsi szállította a búcsúsokat a kegyhelyre. Ezzel egyidejűleg azonban a gyalogos zárandokok száma visszaesett. A délszláv háború idején azonban újjászületett a gyalogos zárandoklás Danyi László moholi plébános kezdeményezésére: Moholról és a Tisza-mentérről több mint száz, főleg fiatal hívő zárandokolt Doroszlóra, hogy a Segítő Szűzanya közbenjárását kérje a békéért és az erőszakkal besorozott magyar fiatalok mihamarabbi hazatéréséért. A több mint száz kilométeres utat oda és vissza is gyalogosan tették meg. A zárandoklás és imádkozás élménye hatalmas közösségépítő erővel bírt a résztvevők számára és hozzásegített ahhoz, hogy Adán, Moholon és Óbecsén erős bázisközösségek szülessenek.

Pénzes püspök úr 2006-ban Verebélyi Árpád gombosi és doroszlói plébánost nevezte ki a kegyhely igazgatójának. Fára-

dozásainak köszönhetően jelentős infrastrukturális fejlesztések történtek a szent helyen. Először a Doroszlói Helyi Közösség önerőből nyújtott támogatást, majd a második világháború után kényszerűségből hazát vesztett Duna menti svábok, követte őket a németországi Renovabis katolikus alapítvány, majd Vajdaság Tartomány kormánya és néhány nagylelkű magánszemély szűkebb pátriánkból. A meglévő templomhoz hozzáépült az Oltáriszentség méltó őrzésére szolgáló kápolna, majd tereprendezésre került sor és új padok váltották fel a régiek helyét, megújult a szabadtéri oltár és a Szentkút környéke, elkezdődött a kápolna renoválása, végül pedig felépült a zarándokhely központi kiszolgáló létesítményeként megálmodott Szent János Ház is. 2018-ban a magyar kormány is felkarolta a doroszlói zarándokhelyet, így lehetőség nyílt új vizesblokk, valamint 1 200 személy befogadására alkalmas fedett nagyterem, emellett konyha és zarándokszállás felépítésére. A munkálatok 2019-ben fejeződnek be. Mindezen fejlesztések hatására elmondhatjuk, hogy a Doroszlói Szentkút infrastruktúrája egyre inkább kezdi felvenni a lépést a huszonegyedik század elvárásaival.

Az év legfőbb búcsúját Kisboldogasszony ünnepén, szeptember 7-én és 8-án tartják függetlenül attól, hogy vasárnapra, vagy hétköznapra esik-e a két nap. A zarándokok száma e két napon 8 és 10 000 között mozog. Tartanak búcsút továbbá áldozócsütörtökön, pünkösdkor, Segítő Szűz Mária ünnepén, május 24-én – a kegytemplom búcsúján –, az ifjúsági zarándoklatot és a férfibúcsút is minden évben megtartják, továbbá a meg nem született gyermekekért is tartanak engesztelő zarándoklatot augusztus 29-én. Mindezekon kívül pedig több bácskai egyházközség szervez plébániai zarándoklatot az év folyamán. A nyári szünetben pedig táborlakó gyerekek népesítik be a Szentkút környékét.

1972-ben, Doroszlóval együtt, a Szabadka melletti Bunarićot is egyházmegyei zarándokhelyé nyilvánította Zvekanović püspök. Ettől kezdve az itteni zarándoklás a magyarok között is egyre jobban meghonosodott, így a búcsú előestéjén és napján is bevezetésre kerültek a magyar szentmisék.

A II. Vatikáni Zsinat szellemétől áthatva Léner István plébános az ifjúság számára a hetvenes években Bácskossuthfalván (Stara Moravica) lelkigyakorlatokat kezdett szervezni. Ezt a kezdeményezést 1980 januárjától Utasi Jenő tóthfalusi (Totovo Selo) plébános folytatta. Ezek a találkozók vetettek alapot a tóthfalusi lelkigyakorlatos ház létrejöttéhez. Az intézmény fokozatosan bővült: előbb idősek otthona, majd 2002-ben a Kaszap István Kollégium, végül 2011-ben a Nyers István Labdarúgó Akadémia nőtte ki magát Tóthfalun.

A Jugoszláv majd Szerbiai Caritas keretében kezdte meg működését a szabadkai, majd az időközben nagyobb önállóságra szertevő nagybecskereki Caritas is. A háborús évek gyógyszerellátási gondjait igyekeztek orvosolni a Vajdaságban – tekintet nélkül a hívek vallási vagy nemzeti hovatartozására. Ezáltal e csoportok nagy tekintélyt vívtak ki maguknak a jugoszláv (szerb) hatóságok szemében is. Msgr. Dobai István atyának a Bácskában és msgr. Tietze Jenő atyának a Bánságban elévülhetetlen érdemei vannak a rászorultakról való karitatív gondoskodás terén. Jelenleg a szegényekről és idősekről való gondoskodás mellett a házi betegápolás is egyre nagyobb hangsúlyt kap a Caritas tevékenységében.

A vallásgyakorló hívek önszerveződésének köszönheti létrejöttét és aktív működését több bázisközösség a Délvidéken. A Házas Hétvége Mozgalom és a HÁLÓ Közösség a katolikus hit mélyebb megélését tűzte ki célul. Mindkét kezdeményezés szoros kapcsolatot ápol az anyaországi és a kárpát-medencei testvérszervezetekkel. A katolikus és a nemzeti egybetartozás erősítését egyaránt zászlajára tűzte mindkét szervezet. Mindez igaz a délszláv háború alatt újjászerveződött cserkészmozgalomra is. A Bánságban és a Bácskában is számos lelkes ifjút tömörít soraiba a cserkészlet.

A Keresztény Értelmiségi Kör és a Vajdasági Pax Romana is a kilencvenes években alakultak és célul tűzték ki maguk elé a két világháború között virágzó katolikus körök feladatának a kor kihívásainak megfelelő továbbvitelét. A KÉK több mint húsz, a VPR pedig tíz helyi csoporttal büszkélkedhet a Vajdaság egész területén, amelyekben havi-kéthavi rendszerességgel előadásokat

szerveznek. Emellett legalább félévente a tagság egészét érintő lelki vagy tanulmányi napokat és évenkénti zarándoklatokat is szerveznek.

7.1. Katolikus sajtó és könyvkiadás a Vajdaságban

A Tito–Casaroli-találkozók fontos eredményeként az egyház teljes sajtószabadságot kapott: megindult a Glas Koncila (Zsinat hangja) hetilap kiadása Zágrábban, emellett újra lehetőség nyílt egyházi könyvek nyomtatására és terjesztésére is. A horvát sajtó eredményein felbuzdulva a bácskai és bánsági magyar katolikus papság is elérkezettnek látta az időt egy magyar nyelvű sajtótermék elindítására a Délvidéken. Húzsvar László verbászi (Titov Vrbas, ma Vrbas) plébános vállalta a lap írását és szerkesztését, felelős kiadója pedig Csipak Ferenc prelátus, illetve az általa vezetett újvidéki Mária Neve plébánia lett. A havilap nevéként a Hitéletet választották, mivel ez a név ismert volt a katolikus olvasóközönség számára a királyi Jugoszlávia idejéből.³⁵ Az „új” Hitélet első száma 1963 októberében látta meg a napvilágot az újvidéki Dnevnik nyomdában, ahol Grnja főigazgató meglepedettséggel fogadta a magyar papok kérését. 1964-ben végül a magyar nyelvű szocialista sajtó nyomdája, az újvidéki Forum igazgatója is beadta a derekát a szerkesztők kérésének és ettől kezdve ott történt a lap nyomtatása (Huzsvár 2013, 143–144).

A folyóirat népszerű stílusban írt cikkei a II. Vatikáni Zsinat szellemében nyúltak a témákhoz. Valójában e szellem szócsövévé vált a magyar nyelvterületen, hiszen a környező országokban a szigorú cenzúra, a külföldtől és egyben a külföldi teológiai áramlatoktól elszigetelt környezet nem kedvezett a zsinati szellem megismerésének. A horvát teológiai kultúra közelsége, amelynek kiemelkedő képviselői vettek részt a zsinaton, és amelyben a bács-

---

³⁵ Quotidián Lajos plébános szerkesztette és adta ki a Hitélet folyóiratot előbb Mozsoron (1924–1932), majd Szilágyin (1932–1944).

kai papság is nevelkedett, kaput nyitott az *aggiornamento*³⁶ felé. Bizonyára e gondviselészerű tényezőben kell keresnünk a Hitélet – visszatekintve már nyugodtan mondhatjuk – rendkívül gyors felemelkedését (Harmath 2001, 58).

A Hitélet rövid időn belül közkedvelt lett a vajdasági, horvátországi és szlovéniai magyar hívek között. Ellensúlyozni tudta a keresztény tanítással és a katolikus egyházzal szemben továbbra is fenntartásokkal, olykor ellenségesen viseltető, kommunista és ateista eszméket propagáló jugoszláviai magyar sajtótermékeket. A Hitélet missziója hamarosan átlépte az ország határait és elérhetővé vált előbb a nyugat-európai, majd az anyaországi, erdélyi és felvidéki magyar katolikusok számára is. A külföldi előfizetőknek köszönhetően a hetvenes évek elején a Hitélet 19 000-es példányszámot ért el. A lap hihetetlen népszerűsége azonban hamarosan felkeltette a magyarországi Állami Egyházügyi Hivatal, valamint a román és a csehszlovák szervek gyanakvását is, és igyekeztek jugoszláv elvtársaiknál kieszközölni a lap külföldi postázásának megakadályozását. A Hitélet példányszáma ugyan 15 000-re esett vissza, de a külföldi terjesztést továbbra is igyekeztek a kommunista állam szemében illegális módszerekkel megoldani (Huzsvár 2013, 150–152).

A Hitélet szerkesztősége 1969-től kezdve rendszeresen kiadta a Katolikus Kincses Kalendáriumot. A kiadvány hittani, továbbá keresztény erkölcsökre tanító témákat dolgozott fel, valamint a II. Vatikáni Zsinat által megújított liturgiát. Szigorúan a keresztény erkölcsant és családtervezést szem előtt tartva, mert beszélni a vajdasági magyarságot oly annyira veszélyeztető „fehér pestisről” is, melynek rémisztő jelei már a hetvenes években egyértelműek voltak a vajdasági plébánosok számára. A Kalendárium példányszámát a hetvenes évek közepére sikerült a 11-12 ezerre feltornászni, végül a hetvenes évek végére elérte a 16 ezres példányszámot.

---

³⁶ *Aggiornamento* jelentése olaszul a mai naphoz igazodás. Az Egyház a II. vatikáni zsinaton elindított megújulásának XXIII. János pápától származó megjelölése.

Zvekanović Mátyás püspök megbízásából 1960-ban Huzsvár László imakönyvet szerkesztetett *Hitélet* címmel. Az anyaországi Hozsanna imakönyv egyházi énekeinek számozását megtartva összeállított egy népies jellegű ima- és énekeskönyvet, amely szerkesztésében többek között Bertron Ferenc plébános és hittanár, Bartusz József plébános, Fiala M. Ivánka nővér is közreműködtek.³⁷ A szerkesztők az állami engedélyeztetés miatt kénytelenek voltak a nemzeti érzéssel átszótt, ezért a hatóságok által „sovinisztának” ítélt egyházi énekek mellőzésére az énekeskönyvből.³⁸ Ám a negyvenes és ötvenes évek nyílt egyházüldözéséhez képest így is hatalmas eredménynek számított, hogy a magyar hívek lelki épülését segítő magyar nyelvű ima- és énekeskönyv napvilágot láthatott a kommunista Jugoszláviában. A teljes igazság kedvéért azonban meg kell jegyeznünk azt is, hogy a bácskai horvát anyanyelvű hívek számára a Szabadkai Egyházmegyei Hatóság által kiadott énekeskönyvbe sem kerülhettek bele a kifejezetten horvát nemzeti érzésű egyházi énekek, illetve ezek közül sokak átírására kényszerültek a szerkesztők az állami cenzúra miatt.³⁹ 1962-ben a *Hiszek* című gyermekimakönyv látott napvilágot szintén a *Hitélet* szerkesztésében.

³⁷ ADS Anno 1960, 2000/60.

³⁸ A Hozsanna imakönyvhöz képest a *Hitéletben* az énekek a 292. számmal befejeződtek. Kihagyták belőle a következő számozású, nemzeti érzettel átszótt egyházi énekek: 284. Boldogasszony Anyánk, 285. Egek ékessége, 286. Édesanyja, Nagyasszonya igaz magyar fiaknak, 293. Isten hazánkért, 294. A és B Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga?, 295. Áldott Szent István, 296. Magyarok fénye, ország reménye, 297. Igaz hitnek plántálója, 298. Ó dicsőséges Szent Jobb kéz, 299. Szent Imre herceg Magyarország éke, 300. Felmutat égbe Szent Gellért keresztje, 301. Drága hazám, te nagyok termőföldje, 302. Sziklahitű László, 303. Szent Erzsébet asszony, 304. Pannóniában nőtt teljes szép viola, 305. Miért feledkezel el rólunk teljeséggel és 306. Isten áldd meg a magyart. *Hitélet* katolikus imakönyv. 1960. Szubotica: Bácska katolikus papsága; Hozsanna teljes kottás népénekeskönyv. 1946. Budapest: Szent István Társulat.

³⁹ A *Slava Božija* című szabadkai kiadású énekeskönyvből szintén több „nationalistának” ítélt horvát ének kimaradt vagy módosítva került bele: a *Kraljica hrvata* (horvátok királynője) jelzős szerkezetet következetesen a *Kraljica kršćana* (keresztények királynője) kifejezéssel helyettesítették.

A magyar katolikus emigráció szoros együttműködést épített ki a Hitélettel. Török Jenő piarista atya, aki Bécsben az *Opus Mystici Corporis* (OMC) kiadó vezetője és a *Szolgálat* folyóirat szerkesztője volt, a hetvenes években segítséget ajánlott fel a jugoszláviai magyar nyelvű katolikus könyvkiadás terén: hozzájárult ahhoz, hogy a Bécsben kiadott könyveket a Hitélet Jugoszláviában is ellenszolgáltatás nélkül kiadhassa. Így 1967-ben elindult a Hitélet kiskönyvtára sorozat. (Huzsvár 2013, 156)

A Képes Biblia kiadása átütő sikert aratott és a könyv több százezer magyar katolikus családhoz jutott el nem csak Jugoszláviában, hanem az egész a Kárpát-medencében. Az eredetileg észak-amerikai mű horvát nyelvű változata a zágrábi ferenceseknek köszönhetően látott napvilágot. A horvát nyelvű országos kiadását a Western Publishing International engedélyével a Zágrábi Érsekség kapta meg azzal, hogy a Jugoszláviában élő, bármely nyelvet beszélő katolikusok számára is lefordítható. Ennek alapján látott napvilágot magyar nyelven 1969-ben Verbászon Huzsvár László kiadásában. Ő válogatta az újszövetségi részt a Békés–Dalos-féle fordításból,⁴⁰ Dr. Géczy Tibor, bánsági általános helynök pedig az ószövetségi részt állította össze. Egyházi engedélyeztetést (imprimatur) a Képes Biblia első kiadására a Szabadkai Egyházmegyei Hatóság adott. E kiadás ötezer példánya elképesztő gyorsasággal elfogyott. Ezt követően hat újabb kiadást a bánsági apostoli kormányzóság, illetve Tietze Jenő nagybecskereki plébános jelentette meg 25-30 ezer példányban. A Képes Bibliát ezután dr. Harmath Károly ferences atya nyomatta az általa vezetett újvidéki Agapé könyvkiadóban több ezer példányban. A későbbiekben szlovén, macedón, szerb, szlovák, cseh és ukrán nyelven is útjára bocsájtotta az Agapé. A magyar nyelvű Képes Bibliát több százezer példányban adták ki. Magyarországra, Felvidékre és Er-

⁴⁰ P. Békés Gellért OSB (bencés) és P. Dalos Patrik COr (oratoriánus) szerzetes által készített katolikus Újszövetség-fordítás 1951-ben jelent meg először Rómában. Hosszú évtizedeken át Nyugat-Európából jutott el a világ különböző pontján élő magyarokhoz. A fordítás nyelvezete, a fordítók szövegmagyarázata, a térképmelléletek, valamint a könyv formátuma igen népszerűvé tették a magyar katolikusok körében.

délybe az odalátogató hívek és papok áldozatkészsége és kockázatvállalása révén jutott el rendszeresen a Képes Biblia. A román határőrök kifejezetten vadásztak erre a rendszer szempontjából veszélyesnek ítélt kiadványra (Huzsvár 2013, 154–155).

A másik jelentős katolikus lapkiadási kezdeményezés a szabadkai ferences rendházból indult ki a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején. A P. Lotspeich Amat gargyán köré gyűlő Világi Ferences Rendnek lelkes tagjai Testvéri Szolgálat Krisztusban címen lelkiségi folyóiratot indítottak. Példányszáma elérte a 800-at és az elmélyülésre vágyók egyre jobban igényelték. Ezért elindult a zsebformátumú Agapé füzetek kiadása, amelyek egy-egy témát dolgoztak fel a lelkiség területéről. Mivel azonban az ördög a ferenceseknél sem alszik, az előjárók a magyar pasztorációnál fontosabb feladatok végzése miatt elhelyezték Szabadkáról a magyarul tudó és beszélni akaró rendtagokat. A ferences sajtótevékenység szünetel 1976-ig, amikor a horvátországi és olaszországi teológiai tanulmányairól visszatért Harmath Károly, pappá szentelése után a haldokló Assisi Szent Ferenc szavaival élve „Incipiamust” mond, s e néven közlönyt jelentetett meg Szent Ferenc halálának 750. évfordulója alkalmából. A fogadtatásból bátorítást nyerve 1977 karácsonyán újjáélesztette a Testvéri Szolgálatot Krisztusban Agapé címmel. P. Harmath Károlyt Szabadkáról Bécsbe, majd Našićébe helyezték, de ő a fizikai távolságot is leküzdve a folytatta az Agapé szerkesztését. Végül az újvidéki ferences rendház lett új otthona e folyóiratnak és szerkesztőjének is. A két vajdasági magyar vallási folyóirat, a Hitélet és az Agapé együtt élt és fejlődött egészen 1990-ig. Ekkor a két szerkesztőség között létrejött megegyezés alapján a két folyóirat egyesült, s Hitélet címen, de Agapé szellemben és technikai kivitelezésben él tovább egészen napjainkig.

A kilencvenes évektől az anyaországi katolikus olvasók számára is ismertté vált Agapé Könyvkiadó története 1982-ben kezdődött. Ekkor ugyanis a zágrábi Kršćanska Sadašnjost Kiadó agilis igazgatója, dr. Josip Turčinović együttműködést ajánlott fel az Agapének. Az együttműködés mérföldkövének számít, hogy az

Agapé az említett kiadó magyar részlegeként jogi státust szerzett az illetékes állami szervek figyelmetlenségének köszönhetően. Az újvidéki Agapé kiadványainak és alkalmazottainak száma egyre növekedett, és egyre színvonalasabb munka folyt. A nyomda gépparkja is bővült. A magyar részlegként való működés nem jelentette az Agapé bekebelezését, hanem teljes finansziális és kiadói önállóságot élvezett.

Az 1991-ben fellángolt balkáni háborúk miatt a kapcsolattartás Zágrábbal nehezzé, majd lehetetlenné vált. Újabb lépést kellett tenni. Mivel a Kis-Jugoszlávia törvényei nem kezelték világosan az egyház jogállását, ezért az Agapé magántulajdonban lévő kft. formájában kellett bejegyeztetni az állami szerveknél. A kiadó életében hatalmas lépést jelentett a szegedi székhelyű Agapé Kiadó és Nyomda létrejötte, melyet az Újvidéki Ferences Rendház, a budapesti Kapisztrán Provincia és a bécsi Ferences Provincia közösen alapított meg szintén 1991-ben (Harmath 2001, 59–60).

A Hírvivő Katolikus hetilap első száma 2003 pünkösdjén látta meg a napvilágot, főszerkesztője a kezdetektől Dobó Tibor oromhegyesi (Trešnjevac) plébános. A lapot a tóthfalusi Logos, majd Logos-print kft. adta ki, jelenleg a helyi plébánia kiadásában jelenik meg. A hetilap színvonalas cikkei mellett nagy hangsúlyt fektet arra, hogy tájékoztassa olvasóit a bácskai és a bánási plébániák és a helyi egyház életéről.

Összegzés

A trianoni békediktátum következtében a délvidéki magyar katolikus lakosság több szempontból is megélte a kisebbségi létet: egyrészt magyarként a délszláv államban, másrészt katolikusként egy olyan országban, ahol a szerb ortodox vallás szinte államvallásnak számított, harmadrészt pedig magyar katolikusként a horvát dominanciájú Jugoszláv Katolikus Egyházban. A katolikus hívek helyzetét tovább nehezítette, hogy egyházközségeik elveszítették iskolafenntartói jogukat, valamint földbirtokaik és ingatlanjaik jelentős hányadát, melyek bevételéből fenntartották

azokat. A kegyuraság rendszere is összeomlott, ezért a templom- és plébániaépületek fenntartása, valamint a lelkipásztorok és az egyházi alkalmazottak megélhetése is veszélybe került. Mint az egyháztörténelem folyamán oly sokszor megtörtént, az anyagi javak elvesztése nemhogy megbénította volna az egyes egyházközségeket, hanem éppen ellenkezőleg, nagyobb felelősségvállásra és önszerveződésre sarkallta a vajdasági katolikus híveket. Az önszegélyezés és a szervezethez terén kétségtelenül a Bánság és a Bácska katolikus németsege járt élen, de pozitív példájukat átvették a magyar hívek is. A lelkipásztorok új formáinak meghonosítása, valamint a rétegpásztorálás szempontjából is nagy hatással voltak egymásra a különböző nemzetiséghez tartozó vajdasági katolikusok. Míg a két világháború közötti időben a magyarság és a németiség politikai vezetői nem találták meg egymással a közös hangot, addig e nemzetiségek katolikus papjai sikeresen működtek együtt a közös problémák megoldása és a katolikus megújulás terén. Ez a megállapítás érvényes a vajdasági német és magyar református illetve evangélikus hívekre is. Akadnak ugyan német történészek, akik a vajdasági katolikus németiség és magyarság szoros együttműködését a Monarchia idejében az egyházban is jelenlévő magyarosítás hozadékaként értelmezik, ám ennek elmentmond az a tény, hogy a fiatal, jugoszláviai teológiákon végzett német papság éppúgy hordozója volt ennek az együttműködésnek, mint a kalocsai vagy temesvári szemináriumokban szocializálódott idősebb paptársaik.

A délszláv királyság évtizedeiben a bácskai magyar és horvát katolikusok, valamint az egyházmegye papsága között feszültség volt. A magyar lelkipásztorok elsősorban azt nehezményezték, hogy híveik lélekszámához képest nem kaptak kellő súlyt az egyházmegye vezetésében. Azonban nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az első világháborút követő évek a bunyevác katolikusok számára a nemzeti önmeghatározás esztendei voltak: nagy reményekkel tekintettek a megszülető közös délszláv államra, de ennek politikai berendezkedését illetően nekik is csalódniuk kellett horvátországi nemzetársaikhoz hasonlóan. Az Osztrák–

Magyar Monarchia évtizedei alatt a horvát-bunyevác értelmiség a boldogulás érdekében kénytelen volt a magyarságba való asszimiláció útját választani. E nemzetiség számára papjaik jelentették azt a vezető réteget, akik sohasem szakadtak el az egyszerű nép fiaitól. Ebből kifolyólag szinte magától érthető volt politikai szerepvállalásuk a formálódó SZHSZ Királyságban. Bácska visszatérésének alig három és fél esztendeje sajnálatos módon keserű emlékeket hagyott e terület horvát hívei számára. Hangsúlyozom, hogy erről nem elsősorban a Kalocsai Érsekség vezetése, hanem sokkal inkább a korszellem és azok a magyar „ejtőernyősök” tehetnek, akik ott szerették volna folytatni e terület elmagyarosítását, ahol azt 1918-ban abbahagyták. Grósz érsek naplója és számos korabeli feljegyzés igyekszik hiteles képet festeni ezekről az évekről. Az 1944 végén bekövetkezett visszarendeződés folytán újra a horvátság került vezető pozícióba a bácskai katolikusok között. De a titói Jugoszlávia első évei újra csak arra mutattak rá, hogy a bunyevác horvát egyházi személyek délszláv eszméhez való hűségét nem értékelték sokra. Paradox módon a legjelentősebb jugoszláv katolikus főpap, Stepinac zágrábi érsek mellett Budanović püspököt hurcolta meg leginkább a kommunista sajtó.

Az egész magyar katolikusság szemszögéből nézve szinte jelentéktelennek számító délvidéki hittestvérek a hetvenes és nyolcvanas években kapoccsá váltak a „vasfüggöny” mögött és a nyugati emigrációban élő magyar katolikusok között. Történelmi feladatukat nem választották: a Mindenható juttatta nekik osztályrészüket. E küldetést, a II. Vatikáni Zsinat, az „aggiornamento” szellemiségének és lelkeségének közvetítését lélekszámukat és erejüket meghazudtolva teljesítették. Lelkipásztorokra és hívekre egyaránt vonatkozik ez a kijelentés. A *Hitélet* és a *Képes Biblia* miatt vált ismertté az összmagyarság lélekszámához képest elenyésző vajdasági magyar katolikusság. Ugyanakkor az el nem várt hála sem maradt el az anyaországi, erdélyi, partiumi és felvidéki katolikusok részéről, amikor Jugoszlávia csillaga véres testvérháború közepette áldozott le és a vajdasági magyar hívek szorultak testvéri segítségre.

A délvidéki magyar katolikusság élete számos megpróbáltatáson ment keresztül az elmúlt száz évben. A Bánság és a Bácska demográfiai összetétele is jelentősen megváltozott, korábban jelentősnek vagy egyenesen meghatározónak tekinthetett katolikus jellege egyre inkább visszaszorult. Ebben a folyamatban jelentős szerepet játszott a délvidéki katolikus németek kényszerű eltávozása. A Bánság esetében a katolikusság második, a Bácskában pedig a harmadik tartóoszlopot képezték 1944 végéig. Hiányuk mindmáig fájdalmasan hat a délvidéki egyházmegyék életére. Mindazonáltal örökségük nem merül ki a romos templomépületekben és az elhagyatott temetőkből. Lelki, szellemi hagyatékuk léktetése mindmáig elevenen tapintható a délvidéki katolikusság ütőerén.

Irodalomjegyzék

Könyvek, tanulmányok:

- A. Sajti Enikő (2004): *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947.* Budapest: Lämpás Kiadó.
- A. Sajti Enikő (1984): *Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941.* Budapest: Akadémiai Kiadó. Forrás: <http://mek.oszk.hu/01200/01275/01275.htm> (Letöltve: 2018.7.15.)
- Bálint Sándor (1974): *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete I.* Szeged: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (2).
- Bélteky József (1996): *Sajtóvisszhangok Glattfelder Gyula temesvári püspöki működésének utolsó éveiről.* Magyar Egyháztörténelmi Vázlatok (3–4).
- Beretić, Stjepan (2011): *Esték a Szentkúton.* Szabadka: Ivan Antunović Katolikus Művelődési, Történelmi és Lelkiségi Intézet.
- Beretić, Stjepan (2018a): *Zlatni jubilej Subotičke biskupije V. dio.* Zvonik. God. XXV. Br. 9 (286) rujan.
- Beretić, Stjepan (2018b): *Zlatni jubilej Subotičke biskupije VI. dio.* Zvonik. God. XXV. Br. 10 (287) listopad.
- Beszédes Valéria (2001): *A Szentkút – Bunarić interetnikus vonatkozásai.* In *Ünnep ez minékünk. Írások a szabadkai népi*

- vallásosságról. Szabadka: Életjel könyvek 87. 28-37. Forrás: <http://www.bucsujaras.hu/szabadka/beszedes1.htm> (Letöltve: 2018.12.11.)
- Busch, Jakob (1939): Der Tag von Sombor ein Bekenntnis. Jugendruf (8–9).
- Csipak Csaba–Kovács Szöszill (2011): A Nagybecskereki Egyházmegye névtára és évkönyve 2011. Schematismus statusque Dioecesis Zrenjaninensis anno Domini MMXI. Nagybecskerek: Nagybecskereki Egyházmegyei Hivatal.
- Draganović, Krunoslav (1939): Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji. Sarajevo: Biskupska Konferencija Kraljevine Jugoslavije.
- Erdő Péter (1991): Egyházjog. Budapest: Szent István Társulat.
- Eörös Lajos (1993): Adalékok a Zrenjanini – Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez. Tóthfalu: Logos.
- F. Cirkl Zsuzsa–Fuderer László (1998): Bácskai Golgota: A válásüldözés áldozatai. Tóthfalu: Logos.
- Farkas Frigyesné Lichtneckert Margit (1940): Bokréta. A jugoszláviai magyar műkedvelők almanchja. Szubotica: Fischer Testvérek.
- Fritz Ferenc (1974): Búcsús Könyv. Doroszló: Doroszlói Plébániahivatal.
- Gergely Jenő (1999): A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945. Budapest: Pannonica. Forrás: <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/katolikus-egyhazi-1/ch02.htm> (Letöltve: 2018.08.10.)
- Goluža, Božo (2008): Hrvatski narod u Kraljevini Jugoslaviji. Mostar: Crkva na kamenu.
- Goluža, Božo (2004): Pregled povijesti hrvatskog naroda. Mostar: Crkva na kamenu.
- Grósz érsek naplója, 1944–1946. (1995) Sajtó alá rendezte: Török József. Budapest: Szent István Társulat.
- Gruber pap hivatása (1948): Magyar Szó, november 9.
- Gruber, Wendelin (1989): In den Fängen des roten Drachen. Jestetten: Miriam-Verlag.

- Haltmayer, Josef (1972): Die katholischen Donauschwaben in der jugoslawischen Batschka 1918–1945. In Die katholischen Donauschwaben in den Nachfolgestaaten 1918–1945. 227–276. Freilassing: Pannonia-Verlag.
- Halmágyi Pál (2006): A torontáli háromszög idegen megszállása (1918–1921) In A szerbek Magyarországon 1918–1921. 27–60. Budapest: METEM.
- Harmath Károly (2001): Agapé – könyvkiadó és nyomda a vallási irodalom és könyvkultúra szolgálatában. Létünk (1–2).
- Harmath Károly (2011): Történelmi áttekintés a kezdetektől napjainkig In A Nagybecskereki Egyházmegye névtára és évkönyve 2011. Nagybecskerek: Nagybecskereki Egyházmegyei Hatóság.
- Horváth Gábor (2017): De minden év egyik napján mindig zárva lesz. Megjegyzések a szegedi trianoni kapu szimbolikájához. Deliberationes (2).
- Horváth Gábor (2018): Glattfelder Gyula csanádi püspök öröksége. „Tanuljuk meg Szűz Máriától Krisztust hordozni”. Deliberationes (1).
- Hitélet katolikus imakönyv (1960). Szubotica: Kiadja Bácska katolikus papsága.
- Hozsanna teljes kottás népénekeskönyv (1946). Budapest: Szent István Társulat.
- Huzsvár László (2000): A Nagybecskereki Egyházmegye Évkönyve. Újvidék: Agapé.
- Huzsvár László (2013): Sajtóapostolból apostolutód. Budapest: Szent István Társulat.
- Kann ein Christ „Erneuer“ sein? (1936). Novi Vrbas.
- Kiss Adél (1996): A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolánővérek története Magyarországon 1860–1950. Budapest: ELTE.
- Lakatos Andor (2002): A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777–1923. Kalocsa: Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár.
- Lakatos Andor (2006): A nagy háború árnyékában – a kalocsa-bá-

- csi főegyházmegye a szerb megszállás idején (1918–1921) In A szerbek Magyarországon 1918–1921. 149–179. Budapest: METEM.
- Lehmann, Michael (1972): Die katholischen Donauschwaben im jugoslawischen Banat 1918–1945. In Die katholischen Donauschwaben in den Nachfolgestaaten 1918–1945. 154–216. Freilassing: Pannonia-Verlag.
- Lelkes György (1998): Magyar helységnév-azonosító szótár. Baja: Talma kiadó.
- Leonardis de, Massimo (2016): San Pio X, Benedetto XV: i loro tentativi di pace nel contesto politico europeo In Inutile strage. I cattolici e la Santa Sede nella prima guerra mondiale. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Littere circulares ad clerum Ord. Ap. Adm. Bačiensis. 1923/II; 1928; 1929/V.
- Littere circulares ad clerum Ord. Ap. Adm. Banatiensis 1923/III, IV; 1924/IV; 1925/IV; 1927/III; 1929/VII; 1930/V; 1931/IV; 1934; 1936; 1937/V.
- Mészáros Zoltán (2019): Az 1942. évi hideg napok margójára. Hét Nap, február 6.
- Miz, Roman (2016): Sviješensjiki dakedišnjogo oseckogo vikarijata. Novi Sad: Parohija Sv. Petra i Pavla.
- Negele, Josef (1935): Doroslovo. Familienfreund. Jg 9 Nr. 12.
- Orčik, Karolj (2015): La situazione dei cattolici tedeschi della Jugoslavia tra il 1918 ed il 1945. Roma:PIO
- Orcsik Károly (2018a): Doroszlói Mária-kegyhely, a velünk élő történelem. Magyar Szó, augusztus 25–26.
- Orcsik Károly (2018b): XV. Benedek és a „nagy háború“. Hitélet, október. 26–27.
- Petrović, Ilija (1996): Vojvodina Srpska 1918. Novi Sad: Cvetnik. Prvi i treći Rim. Jež. 1952. június 14.
- Rókay Zoltán (2012): Mariahilf. A Segítő Mária kegykép hódító útja. Óbecse: Lux Color Printing és Szulik Alapítvány.
- Sági György (2017): Nuspl János bácskai német plébános összefoglaló jelentése az 1944 utáni délvidéki megtorlásokról. Le-

- véltári Közlemények 88. 347–367.
- Schematismus Cleri, Admin. Ap. Ban. in Jugoslavia (1935). Veliki Bečkerek: Ordinarijat Apostijske Administrature.
- Schematismus Cleri Administraturae Apostolicae Bachiensis ad Annum Christi 1941. (1941). Suboticae.
- Schematismus Cleri Archidioecesis Colocensis et Baciensis ad Annum Christi 1942. Coloczae: Editio Ordinariatus Colocensis.
- Schematismus Cleri Diocesis Csanadiensis pro anno 1913. Temesvár: Egyházmegyei Hatóság.
- Schematismus Dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1993. Suboticae: Subotička Biskupija.
- Schematismus Dioecesis Suboticanae anno Domini 2009. Suboticae: Subotička Biskupija.
- Schematismus Primis Dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1968 qui est annus foundationis Diocesis. Suboticae: Subotička Biskupija.
- Sekulić, Ante (1990): Bački bunjevci i šokci. Zagreb: Školska Knjiga.
- Szabó Ferenc (2005): Ostpolitik. Magyar Katolikus Lexikon X. Budapest: Szent István Társulat.
- Székely András Bertalan (1991): Az anyanyelvű hitélet mint megtartó erő. Honismeret 19 (4).
- Szoboticai lelkigyakorlat (1952): Magyar Szó, március 16.
- Tóth Krisztina (2009): A szombathelyi egyházmegye Grósz József kormányzása alatt: elsősorban a püspöki körlevelek alapján. Piliscsaba: PPKE.
- Tóth Tamás (2008): A Bácsi Apostoli Kormányzóság 1941-es visszacsatolása Kalocsához Ijjas József feljegyzései alapján. Deliberationes. I/1.
- Tóth Tamás (2016): A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye mártír papjai 1944–1945. In Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae: Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára. Szerk.: Somorjai Ádám OSB – Zombori István. Budapest: METEM.

- Varga Attila (2006): *Chronica Aulae Episcopalis Timisoaraeensis*. Cluj-Napoca: Argonaut.
- Virág Árpád (2018): Bukovinai székelyek Bácskában. In *Sekelji iz bukovine u Bačkoj*. Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum.

Levéltári források:

- Archivum Dioecesis Suboticae, Szabadka.
- ADS Anno 1953, 485/53: Budanović püspök rendelete a Lelkész Egyesületbe történő belépés tilalmáról a bácskai papság számára.
- ADS Anno 1960, 2000/60: Zvekanović püspök engedélye a Hitélet c. ima- és énekeskönyv kiadására.
- ADS Actio Catholica, Jelentés az 1936. évi tevékenységről.
- ADS Actio Catholica, Jelentés az 1937. évi tevékenységről.
- ADS Actio Catholica, Jelentés az 1938. évi tevékenységről.
- Archivum Fontis ad Doroslo, Doroszló (AFD)
- Protocollum Capellae B. Mariae V.s. Fontis ad Doroszló Bajkut ab a° 1807
- Archivum Parochialis Svilojevo, Szilágyi (APSV)
- Historia Domus.
- Archivum Dioecesis Zrenjaninensis, Nagybecskerek (ADZ)
- ADZ Aloysianum. 1925. Bericht; 1938. Bericht; 1939 Bericht.
- ADZ Crisinum. 14/1928. P. Rodić érsek leirata Engelhez 1928. VII. 26.